

HÍD

IRODALOM • MŰVÉSZET
TÁRSADALOMTUDOMÁNY

MAJTÉNYI MIHÁLY SZÁZÉVES

NÉMETH ISTVÁN, KALAPIS ZOLTÁN,
CSÁNYI ERZSÉBET, BOGNÁR ANTAL, BORI IMRE
ÉS JUNG KÁROLY ÍRÁSA

FENYVESI OTTÓ: HALOTT VAJDASÁGIAKAT
OLVASVA

PÓTLÁSOK SZENTELEKY KORNÉL ÖSSZEGYŰJTÖTT
ÍRÁSAIHOZ

LÁNCZ IRÉN: PENAVIN OLGA KÖSZÖNTÉSE

KÖNYV-
SZÍNI- KRITIKA
KÉPZŐMŰVÉSZETI

2001

Július–augusztus

HÍD
IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI
FOLYÓIRAT

Alapítási év: 1934
LXV. évfolyam

Fő- és felelős szerkesztő:
Bori Imre

A szerkesztőbizottság tagjai:
Bordás Győző
Gerold László (kritikai rovat)

Kéziratgondozás:
Buzás Márta

TARTALOM

- Majtényi Mihály százéves
Németh István: Garabonciás a kanapén 761
Kalapis Zoltán: Csevegés keretben, vonal alatt és színes szalagon 765
Majtényi Mihály: Galacsin 770
Csányi Erzsébet: A Majtényi-szövegvilág továbbbíródása 775
Bognár Antal (Budapest): Majtényi Mihályhoz 780
Bori Imre: Majtényi Mihály melankolikus felhangú irodalomtörténete
783
Majtényi Mihály: Délvidéki színek és hangulatok 789
Jung Károly: Miről beszélnek a délvidéki harangok? 794
- Fenyvesi Ottó* (Veszprém): Halott vajdaságiakat olvasva (*vers*) 815
Ladik Katalin (Budapest) versei 827
Dragan Jovanović Danilov: Ikonosztáz a világ végén (*regény*, V.) 829
Bori Imre: Pótlások Szenteleky Kornél egybegyűjtött írásainak első, Egy
fáradt szív szerelmei című, 1988-ban megjelent kötetéhez 836

MAJTÉNYI MIHÁLY SZÁZÉVES

GARABONCIÁS A KANAPÉN

NÉMETH ISTVÁN

A csöppnyi színpad – a Madách irodalmi színpada – közepén egy kanapé. Kettőn ülünk rajta; a bemutatásra kerülő könyvem szerkesztője s én. Amikor szóhoz jutok, közlöm a szépszámú közönséggel – megtelt a kicsiny terem, lehetnek vagy harmincan –, közlöm, hogy a felolvasás után egy találós kérdést fogok feltenni, amelynek alapján nyerhetnek is, akárcsak a Játék és muzsika tíz percben című közismert rádióműsorban. Tehát jól figyeljenek. Lentről visszamosolyognak rám s így jó hangulatban kezdhetem a fölolvasást.

„Százszor megkérdeztem magam, kedves hallgatóim ezekkel az irodalmi estekkel kapcsolatban, hogy van-e igazi célja, igazi értelme: néhány íróársaddal vagy a saját személyedben egyedül, személyesen a közönség, az olvasó elé lépni? Megnyugtató választ sohase kaptam erre önmagamtól (és talán másoktól sem). Viszont most már, annyi évtized után az emlékezések csodálatos fátyla is beborítja az egész problémát. S akár volt, akár nem volt célirányosság és értelem abban az örök helyváltoztatásban, amellyel mindenütt a közönség felé siettünk . . ., élmények születtek itt csöstül, néha egészen különös élmények . . .

Először maga a járművek sokfélesége, amelyekkel útra keltünk! Mert egy szurokszagú uszályhajó fenekén utazni, guggolva irodalmi estre éppen úgy hozzátartozott a sokéves törekvések véletlenjéhez, mint szánkón hajtani át a befagyott Tiszán . . ., át a bánáti partokra . . . Legtöbbször persze vasúti kocsik lócáit ültük körül . . . Apostolok lován – vagyishát gyalogosan – mennyit is jártuk az utcákat, sokszor úgy, hogy

gyalog átmentünk a szomszéd faluba is (Adárról Moholra, például). Az már a szervezés diadala volt, ha bérkocsinak csúfolt ócska bárka vagy sárga színű cséza jutott alánk! A tanyavilágban egyszerű parasztkocsi ringatott (volt, hogy fel is fordultunk!), jártuk kerékpáron is a vidéket, és sohasem felejttem el, hogy a két Zsednik között egyetlen biciklin ketten kuporogtunk!”

És így tovább, még néhány lélegzetvételig. S miután végre befejeztem a rövid fölolvast, a csupa fül, csupa szem közönségnek feltettem a beigért találós kérdést:

– Ki írta az elhangzott szöveget?

Csend. Általában úgy szokott lenni, ugye, hogy a meghívott íróvendég a saját szövegét olvassa fel. Ezúttal azonban nyilvánvaló turpisságról lehet szó. Ha nem a jelen levő író szövege, akkor kié? Tudjuk róla, a jelenlevőről, hogy eljár író-olvasó találkozókra, nálunk, Becskereken is megfordult már máskor is, most vagy az ő élménybeszámolóját hallottuk, vagy valamelyik társáét, de ki lehet az a valamelyik? A csend szinte megülekszik a teremben.

Segíteni próbálok:

– Az elhangzott szöveg nem az enyém, de annak, aki írta, köze van, köze volt ehhez a városhoz.

Tanáctalan, már-már röstelkedő, bocsánatkérő mosoly a nézőtéren.

Pedig nekem illene bocsánatot kérni. És máris mondom:

– Aki az imént elhangzott élménybeszámolót írta a régi irodalmi estekről, száz éve született ebben a városban, és Majtényi Mihálynak hívták.

Tüstént fölenged a feszültség, hát persze. Ki ne hallott volna a jelenlevők közül Majtényi Mihályról, hiszen egy-két kivétellel mindnyájan túl vagyunk az ifjúkoron.

Aztán, beszélgetés közben annak az ülőalkalmatosságnak a neve kerül szóba, amelyen mi ketten, vendégek, helyet foglaltunk a csöpp színpad közepén. A neve ott van mindenkinek a nyelve hegyén, az én nyelvemnek a hegyén is, tudom hogy hívják, pedig egyáltalán nem tartozott gyermekkorom világához, közelebb áll Majtényi világához, talán volt is ilyen bútordarabja, nekünk csak sámlink volt, hokedlink meg közönséges székünk, még karosszékre se tellett, nem is volt hozzá igényünk, ilyen szép „úri” ülőalkalmatossággal már csak felnőttkoromban találkoztam.

– Kanapé! – szakad föl belőlem hirtelen.

Majtényi Mihály

– Kanapé! – mondta utánam a nézőtér fölszabadultan, kórusban.

Látod, Mihály bácsi, így folytatjuk mi itt lent azt a „munkát”, amit Te réges-rég végérvényesen abbahagytál. Mert sokszor úgy tűnik nekem, réges-rég eltávoztál közülünk, idestova harminc esztendeje lesz már. Nagy idő. Ennyi idő alatt felnő egy új nemzedék, és még oly sok minden történik. El sem tudod képzelni abban az égbe költözött Forum-klubnak a szivarfüstjében: a mai gyerekek immár multimediális CD-ROM-on jelentetik meg a verseiket. És számítógépekbe írják őket. A Te „számítógéped”, az öreg írógéped ott szomorkodik a *Magyar Szó* vitrinjében, nem tudom, megáll-e néha előtte valaki, s tudja-e az a valaki, hogy ezen kopogtattad le *A remények batárján* című, csak Krúdyval mérhető, az ő remekműveivel azonos ragyogású novelládat, a *Hívójel* című karcolatodat, vagy a *Bige Jóskát* meg a többit, mintegy megkoronázva tekintélyes opusod a *Különös ajándékkal*.

Egy alkalommal, már élete alkonyán, a vesebántalmaira panaszkodva, azt mondta nekem: félek elmenni az orvoshoz, mert ugye, most tudok erről az egy bajomról, de ha az a felcser elkezd engem vizslatni, kopogtatni, meg tapogatni, ehhez az egyhez talál még vagy tízet, pedig nekem már ez az egy is sok.

Holott tudott még egy „bajáról”, régtől fogva tudott róla, onnan kezdődően, ahogy megírta első novelláját. S ez nem volt más, mint annak a tudata, hogy sorsa garabonciásnak, varázslónak szemelte ki ott, ahol mindent lehúz a sár s mindent belep a por. Ennek ellenére most is, akárcsak földi életében idelent, oly magabiztosan, a bölcsek türelmével és a szentek szelídségével ül ama égi kanapén, illatos, a képzeletnek szárnyakat adó szivarfüstjébe burkolózva, mint aki a tisztaszívűek bátorságával hisz a varázslat erejében.

CSEVEGÉS KERETBEN, VONAL ALATT ÉS SZÍNES SZALAGON

KALAPIS ZOLTÁN

Majtényi Mihály csaknem fél évszázadot dolgozott a sajtóban, a bácskai redakciókban. Kimondani is sok, hát még végigcsinálni. Ezt a tényt monográfusa, Juhász Géza így pontosította: „1927-től egészen nyugdíjazásáig (1973) kerek negyvenhat esztendeig volt főállásban újságíró.”

Ilyen hosszú újságírói pálya ezen a tájon még nem volt, s feltehetően nem is lesz, mert a törvény szerint a teljes nyugdíjjogosultság elérése, azaz negyven év után kötelezően meg kell válni a munkahelytől. Szakmánkban ez a körülmény nem túlságosan érdekes: a nyugdíjas újságíró is még aktív lehet, ha egészsége szolgálja. A kérdés inkább úgy merül fel, hogy megéri-e azt a kort, amikor a havi fixet nem borítékban kapja, hanem a postás hozza. Az újságírók – ezt mutatja a statisztika nálunk is, a nagyvilágban is – időnap előtt felőrlődnek, így aztán a nyugdíjalapot alig terhelik, vagy éppen schogy (tisztelet a kivételnek: néhány „matuzsálemi” kort megélt újságírónk is van, úgymint Vébel Lajos, Lukó András, Sztáncsics András, Ádám Tibor, a nyolcvannyolc éves korában elhunyt OsztrogonácZ Iván). Majtényi ugyan a statisztikai átlagnál hosszabb életű volt, de a nyugdíjat egy évnél tovább ő sem élvezhette.

Hírlapírói karrierjét – többévi hivatalnokoskodás után – 1927-ben kezdte a hetenként háromszor megjelenő *Sentai Friss Újságban*, ahol Novoszel Andor halála után az ő redaktori helyét foglalta el. Két év múltán, most már tapasztalt zszurnalisztaként, a zombori *Új Hírekhez* szegődött, Gyöngyösi Dezső főszerkesztő mellé. Ő írja zömmel a lapot,

s állítja is elő ollózott anyagból. „A legszebb állás a világon a segédszerkesztői-főmunkatársi, pláne, ha egyedül van az ember” – emlékezett egy helyütt zombori éveire. Itt kötött egy életre szóló barátságot Herceg Jánossal, itt nősült, s itt ismerte meg második feleségét a „selyemtéglás” házban . . .

A két háború közötti szakmai fejlődés csúcsára 1937-ben lépett, amikor a vezető jugoszláviai magyar napilap redakciójába került, a szabadkai *Napló*ba. Havi fixe csakhamar elérte az ötezer dinárt, azaz annyi fizetése volt, mint Szabadka polgármesterének. Fenyves papa, a tulajdonos gondosan megválogatta a munkatársakat, nem volt szűkmarkú, de keményen meg is dolgoztatta őket. Azt is megkövetelte tőlük, hogy zárkózzanak el a pártoktól, egyikhez se csatlakozzanak, amit Majtényi, már alkatánál fogva is, magáévá tett. Így a *Híddal* való együttműködéstől úgy irtózott, mint ördög a szenteltvíztől (amikor a körülmények megváltoztak, ez nem volt akadály, hogy 1951–55 között a folyóirat főszerkesztője legyen, ami azonban a politikát minősíti inkább, mint őt).

Ez az apolitikus magatartás jó vértnek bizonyult a háborús években, amikor a *Délvidéki Magyarság* munkatársa volt. Életének ezt a szakaszát a róla készült kismonográfia elhallgatja, irodalmi lexikonunk viszont tévesen tájékoztat. Ennekfolytán nincs szó arról, hogy az egyre erősebben jobbra forduló, faszálódó újságból került egy induló baloldali, antifasiszta hírlaphoz, a *Szabad Vajdasághoz*. Az élet a legképtelenebb szituációkat is képes kihordani magából, ellenkezve minden koráramlattal . . .

Végül is az újságírói pálya fontos mozzanata lett ez a (kényszer)lépés: a negyvenhat esztendőből harmincat a *Magyar Szóban* töltött, mégpedig az indulástól kezdve, mivelhogy tagja volt annak a négytagú legendás csapatnak, amely 1944 decemberében Szabadkáról Újvidékre indult, hogy magyarul hirdesse egy ígéretes világ kezdetét, amely végül is nem az lett.

„Egy szoba, négy ember, két írógép . . . néhány sovány oldal, képszolgálat semmi, papír alig . . .” – így emlékezett később a kezdés napjaira. Egy másik alkalommal így fogalmazott: „már létével is lélekhangoló erő volt, térítő, dacoló és lobogó”.

Az induló lapnál, a *Szabad Vajdaságnál* a külpolitikai rovatot vezette. „Hírforrásunk a rádió volt, ott őrködtem alkonyatkor, lapzárta körül, a

készülék előtt – írta egyik tárcájában. – A Tanjug külön hullámhosszon adta le az információkat, diktandóra, a neveket még le is betűzték a bemondók. A frontjelentésekre olykor várni kellett, de ezek akkor, 1945 elején, már csupa győzelmi híradások voltak. Ezeket a testvérlapban, a Slobodna Vojvodinában dolgozó kollégák az udvarra kivonulva, revolverlövéssel köszöntötték.”

„Vártam tehát a Tanjug rádióhullámát – írja Majtényi –, és egyszerre (ahogy a díványon bóbiskoltam) eldőrdültek a lövések az udvaron . . . odapattantam a készülékhez, s máris ontotta a híreket a hírügynökség. Ez a sortüzes rádió volt újságírói pályafutásom egyik legizgalmasabb és legérdekesebb fejezete.”

Később, amikor a fegyverek elhallgattak, a közellátási rovatot vezette – egy időben, másodállásban, az *Ipari Híradót* szerkesztette, fordígtatta –, de ahogy gyarapodott a szerkesztőség új erővel, úgy mentesült, Gál Lászlóval együtt, a profán újságírói megbízatások alól: írói státust kapott. Némi pontosítással: író volt ő világeletemben, csakhogy ezt most már a szerkesztőség is méltányolhatta, megengedhette magának ezt a „luxust” . . .

Ők ketten, Majtényi és Gál, már az ötvenes évek végén a redakció intézményei lettek, a hatvanas években végképp. Egy újabb legenda fonódott körülöttük: a gyorsan beérő napilap aranykorszakát fémjelezték.

Tűz és víz volt a két ember. Gál írásaiban is lobogott, perzselt (akkor is, amikor nem kellett), Majtényi soraiból viszont a megértő nyugalom, a partot mosó víz csendes szelídsége áradt. Életre szóló baráti kötelékek fűtétek őket egybe, talán éppen azért, mert ennyire különböztek egymástól.

Délelőttönként összefutottak a szerkesztőségi klubban. Gál a reggeli sakkpartik után, elmenőben volt, Majtényi viszont érkezett a szertartásos délelőtti feketére. Itt mindenki megtalálhatta őket, a külföldön járt kollégák is ezen a szent helyen vasalták le azt, ami a két öregúrnak hallgatólagosan járt: Majtényinak néhány illatos szivar, Gálnak egy-két doboz Caporal . . .

Ekkor már mindketten munka után voltak, megcsinálták a napi penzumot, a kéziratot leadták a titkárnőnek, mert a szerkesztők még nem érkeztek meg, vagy már konferenciáztak . . .

Szinte kínos pontossággal tisztelték a határidőket, ez a vérükben volt. Ha az ügyeletes szerkesztő egy-egy ismertebb költő vagy prózaíró na-

lálhíre kapcsán néhány soros nekrológot kért Majtényitól, még a telefonhívás előtt beírhatta az egy flekket az oldalba, mert a válasz mindig ez volt: „küldjete el valakit este hatkor”, azaz egy órával az első kiadás lezárása előtt.

Ahogy múltak az évek, úgy csökkentek még az ilyenfajta megbízatások is. Az ötvenes évek derekán még elvárta a szerkesztőség a heti egy hírkopfot és egy tárcát, később már csak vasárnapi írásra tartott igényt, de ekkor is kötelezettség nélkül.

„Mihály bátyánk, lesz-e vasárnapi színes?” – kérdezték a szerkesztők a klubasztal mellett elhaladva. A válasz mindig megnyugtató volt. Ő mindenkinél jobban tudta, hogy az anyagra mindig szükség van: az újság olyan, mint egy feneketlen papzsák. Volt egy másik szempont is: nem szabad leállni, dolgozni kell, ameddig az ember bírja. „A kéznek járnia kell, édes fiam” – ezt mondatta még utolsó tárcájának hősével is, ez az írás a *Magyar Szó* 1974. évi újévi számában jelent meg.

Majtényi vasárnapi írását úgy várta az olvasó, mint manapság Németh Istvánét. Hiányérzete volt, ha valamilyen oknál fogva elmaradt. Szívesen hallgatta a rádióban elhangzó rendszeres műsorát is, a színes szalagot.

Az olvasók, a hallgatók közelébe tudott férkőzni, ha minden jól ment, még a bőrük alá is bújt: a lehető legközvetlenebb kapcsolatot teremtette meg velük. „Elmondom neked a villanycsőngőm történetét”, közölte, s máris áradt belőle a szó, kapcsolta egymáshoz gondolatait, apró megfigyeléseit, olvasói élményeit. „Beszélni akarok már régen a zseblámpámról”, mondta, s megkezdődött a bűvös kalandozás a téma körül.

Csodálatosan tudott írni a tárgyról – a zsebóráról, a mellényzseb rabszolgálójáról, a pénztárcáról, a zsebek fejedelméről – és hát persze a tárgyak kapcsán az emberekről, leginkább róluk.

Magáról az életről tehát, a hétköznapi létezés apró ügyeiről.

Majtényinak a telefon „nyitott kapu az életbe”. Lakásának ablaka egy időben a Duna-parkra nyílt, karcolataiban gyakran beszámolt arról, amit látott. „Innen vigyáztam az életet valahol a harmadik emelet magasságáról” – írja is egy helyütt.

Máshol így kezdi tárcáját: „A pénztárca, emberek – ami után egész nap nyúlkalunk, ugye, a buksza – ott lapul a zsebekben . . . a róla szóló ének maga az élet, a gyermekkortól az öregségig.”

Azok, akik nem szerették írásait, előszeretettel terjesztették róla azt az alighanem kitalált anekdotát, mely szerint az egyik hallgatója így dicsérte meg: „Nem mond semmit a lelkem, de azt olyan szépen mondja.”

Engedjük el ezt most is fülünk mellett, ne legyünk tekintettel az írásait fanyalogva fogadó szerkesztőkre sem, mert azt ők úgysem értik, hogy a családi háznak nemcsak a létalapot biztosító veteményes, gyümölcsös és lucernás a tartozéka, hanem a virágoskert is, meg a muskátli is az ablakban.

Nagy mesemondó volt Majtényi Mihály, maradjunk ennél. Mikszáth egyenes ági szellemi leszármazottjának tekinthetjük, aki az irodalom és az újságírás mezsgyéjén hol a betűtáncot járta, hol csendesen bandukolt – csevegve, tűnődve, hamiskásan bölcselkedve . . .

(Dávid Csilla felvétele)

Majtényi Mihály sírja

GALAC SIN

MAJTÉNYI MIHÁLY

A banketten valaki váratlanul papírgalacsint lőtt az orromra.

Éppen eltűnődtem a hosszú pohárköszöntőn, amely az asztalfő felől hömpölygött felém, feltartóztathatatlanul. Istenem, mennyit beszél egy ilyen szónok – ez járt a fejemben, amikor az ünneprontó papírgombóc eltalált.

No csak, micsoda tréfa ez!

Keményen szembefordultam asztaltársaimmal. Kicsit csodálkoztak talán a hirtelen mozdulaton, de zavartalanul állták tekintetemet. Szigorúan, derűsen, ábrándosan – sokféleképpen, de büntudatlanul.

Pedig onnan jött a támadás, egészen biztos. Ugyan melyikük lehetett? Az a császárszakállas ott szélről gyanún felül áll. Mellette a sovány – na ezért nem tenném tűzbe a kezem. Vagy az a szemüveges talán?

Valaki eldobta a galacsint, az bizonyos. Itt van előttem a bűnjel, a tettes viszont ismeretlen. Mért dobál vajon, és mért pont engem dobott meg?

A következő pillanatban, akár a vihar, felcsendült a taps. A hosszú szónoklat hirtelen véget ért, a szónokot ünnepezték, én is persze. Fene egye, akárki volt a gombócdobáló, nem törődöm vele többé!

*

Tíz perc múlva a jobb oldali szomszédom váratlanul meglökött.

– Pszt, figyeld csak a szakállast!

Na, mi az, mi van már megint?

De azért odasandítottam. A komor külsejű jelenség éppen egy gombócot lőtt ki az asztalról. Még célzott is fél szemmel. Kipöckölte villám-

gyorsan a galacsint, aztán visszahullt önmagába. Kicsit lógatta a fejét, mint aki elgondolkozik, majd biztató szemmel fordult az éppen felemelkedő újabb szónok felé. Mint aki bátorítást küld, még össze is csapta tenyerét:

– Halljuk!

Összenéztünk a szomszédokkal. Mi volt ez?

*

Mint egy diplomata, úgy feszült a széken a szakállas. A pincérek mély tisztelettel töltöttek neki, általában feléje fordult minden figyelmesség. Valaki odahajolt hozzá, és mintha kérdezné:

– Méltóságod véleménye azóta is szilárd és változatlan ebben a kérdésben?

– Határozottan!

Nem hallottam, de bizonyára ezt felelte. Egy ilyen előkelő oldalszakállas!

Azért engem nem vezetsz félre, öreg galacsindobáló. Figyellek. Pár pillanat múlva kirepült a harmadik papírgombóc.

*

Van, amikor az ember hirtelen megtorpan valami hihetetlen esemény előtt. Velem is így volt.

Nyilvánvaló, hogy bolond az öreg, csak ügyesen leplezte eddig. Császárszakállas, külső méltósága mind csak kellékek. Kihívja maga iránt a világ tiszteletét, miközben papírgalacsinokkal lövöldöz a háttérből.

Pokoli ötlet, az biztos. Hangosan felnevettem. Még ő pisszegett rám aztán.

Szerencse, hogy asztalt bontottak, különben nekimentem volna.

A másik teremben vad nyugtalanság lett úrrá rajtam.

Mi történt itt tulajdonképpen? Meglestem véletlenül egy titkot, pajkos foltot egy ember életén – de ki tudja, mi van e mögött? Valami fájó, bántó értelem nőtt hirtelen a három papírgombócnak, hisz gyanútlan embereket ért. Vagy talán ebben van az értelmetlen dobálódzás gyönyörűsége. Egyre jobban izgatott az öregúr.

Rá is találtam később. Kis embergyűrű közepén szivarozgatott. Mikor leolvadtak róla a csacsanevek, melléje léptem:

– Na – nézett rám szigorúan.

Elöntött a méreg.

– Uram, ma este túlzásba vitte a dolgot!
 – Milyen dolgot – hebegett. – Milyen dolgot? Én nem is ismerem önt.

Kivettem a gombócot a zsebemből.

– Ezt!

És mint a vizsgálóbíró, úgy néztem rá.

Hát nem mondom, hogy túlságosan örült. De nem is ijedt meg. Kicsit nézett maga körül, mintha azon tűnődne egy pillanatig, hogy letagad mindent. „Talán ha most lármát csapnék” – ez volt a tekintetében. Aztán legyintett, és karonfogott:

– Jöjjön.

*

Furcsa ez a történet, én is mondom.

Olyan szépen elbeszélgettünk másfél óráig a papírgalacsinokról. Nem bolondság ez, dehogya! Dehogya! Inkább bölcsesség, csöndes derű. Játék.

Ő mondta így, a szakállas.

Van, aki kenyérbélből apró szobrocskát gyúr fél kezével az asztal alatt, mert így szokta meg diákkorában. Van, aki részeg fejjel öltre megy. A másik meg kártyázik. Nem szabad sohasem unatkozni! Izgalom kell? Hát van pompásabb szórakozás, mint a papírgalacsinokkal való lövöldözés?

– Uram – szólt drámai hangon –, én húsz esztendeje lövöldözök így!

– Ejha – szóltam tisztelettel – húsz esztendeje, ejha!

– Húsz esztendeje, igen. Egészen kis tisztviselő voltam még a bankban, amikor egyszer meghívott vacsorára a prokurista. Nagy társaság volt együtt, és feltámadt bennem valami furcsa vágy. Kapásból a kopasz fejire lőttem egy galacsint. Azóta sem felejttem el azt a segélykérő, kétségbeesett tekintetet . . .

– És nem lett baj belőle soha?

– Hát nem mondom – mosolygott szerényen – egyszer egy józsefvárosi vendéglőben nagyon megverték . . .

*

– Banketten – vallotta később a szakállas – emelkedett a hangulat, ott nagyon könnyű. Ha észreveszik, az ember hunyorít egyet, és kedvesen rájuk nevet. Mindig megbocsátják.

Aztán összevonta szemöldökét.

– Mostanában már nagyon nehezen megy.
 – Talán gyengül a látása?
 – Á, sohasem voltam ilyen éles szemű. Nem ez a baj. Nagyon felülkerekedtem.

Magyarázta:

– Tudja, valamikor öröm volt szembefordulni a nagyfejűek és hatalmasok tekintetével: melyik volt az a féreg, melyik, aki galacsint hajigál? – ezt sugározták a dühös szemek. Mostanában az asztalfőre ültetnek mindenfelé . . .

Ránéztem a plasztónjára. Szent isten. Legalább méltóságos.

*

Nincs is más öröme szegénynek, csak az igazgatósági ülések. Puha bőrfotel ülén a zöldasztalnál pöccent néha egyet. És száll a galacsin nála hatalmasabb elnökgazgatók felé: ha elcsípi egyszer, bevonul valami csendes magánszanatóriumba.

Nem, ezt nem szabad megengedni, késleltetni kell a folyamatot, amennyire lehet. Valami tanáccsal, de hogyan?

Hogy is van azzal a papírgalacsinnal? Diákkoromban valamikor . . . igen, tudom már!

*

– Egy megjegyzést kegyeskedjék megengedni – mondtam végül.
 – Egy megjegyzést?
 – Igen, méltóságodnak rossz a módszere.
 – Hogyhogy rossz?
 – Megfigyeltem. Mert, kérem, a gombócot tenyér alól kell kilőni. A tenyér fedezi a lövedéket, és senki sem vesz észre semmit.
 – Nahát – szólt csodálkozva.
 És kipróbálta.
 – Így?
 – Így, pontosan így.
 – És én már húsz hosszú esztendeje . . . Ön honnan tudja ezt? – támadt rám.

– Kérem – szerénykedtem – öreg galacsinvadász volnék, méltóságos uram!

Rámnézett hálásan és melegen. Úgy, úgy! Sokáig rázta a kezem, és az volt tekintetében: Istenem, hogy én erre nem jöttem rá eddig!

*

Barátaim mesélik, hogy egy öreg bankember úton-útfélen dicsér. Azt mondja, éles szemű és tehetséges fiatalember vagyok. Még majd kariert csinálok.

– Ugyan mivel főzted meg az öreget?

– Hát tudjátok, egyszer életbevágó ügyben adtam neki tanácsot . . .

Megjelent a Zilahy Lajos szerkesztette Hídban, 1942. márcisu 24-én

A MAJTÉNYI-SZÖVEGVILÁG TOVÁBBÍRÓDÁSA

*Majtényi Mihály A remények batárján és Juhász Erzsébet
Remények batárján című elbeszélésének összevető elemzése*

CSÁNYI ERZSÉBET

Majtényi Mihály *A remények batárján* és Juhász Erzsébet *Remények batárján* című elbeszélése közé ékelődve az irodalomtörténésznek egyszerre kétfelé kell figyelnie, az értelmezésben utat bejárnia, utaznia szövegtől szövegig, akárcsak a két írónak, hisz műveik épp a hiábavaló és az úttalan utakról, az elutazásról szólnak. A két szerzőt majd fél évszázados nemzedéki különbség választja el, s párbeszédüknek épp ez ad távlatot.

A Majtényi-novella felütése egy kedves, közvetlen kérdő mondat, amelyet a narrátor az olvasóhoz intéz: „Nem tudom, utaztál-e te a remények batárján?”

Ez a baráti közelség már nem csupán az a „csevegő spontaneitás” (Thomka, 1992. 45.), amit Thomka Beáta emleget az író gyakori publicisztikai hangütését regisztrálva. A korai novellákat elemezve ez a tanulmány elmarasztalóan nyilatkozik a Majtényi-próza narrátorának toladó közbeszólásairól. Sokszor kiegyensúlyozatlannak ítéli elbeszélő és történet viszonyát, mert „Majtényinak nem minden esetben sikerült háttérbe szorítania eltúlzott közvetlenségre törekvő tárcaírói késztetését” (Thomka, 1992. 51.).

A remények batárján című elbeszélés esetében is következetesen visszatérnek azok a mondatok, amelyekben a narrátor az olvasót szólítja meg. Ezek a történetmondásra és befogadóra reflektáló, külsődleges, metanarratív megnyilatkozások a szöveg tagolását is elvégzik: mindig

egy egység elején és végén bukkannak fel (ezeket csillaggal jelöli a szerző), szinte mérik a múlt időt a cselekményen belül.

Ebben az esetben azonban többről van szó, mint tárcaírói vénáról. A szerző olyan szorosra zárja az én-te viszonyt, hogy e jelenségnek jóval nagyobb a tétje, mint az újságírói csevegésnek. Ott sohasem alakulhat ki a bizalom ilyen foka, s éppen ezért ezt a Majtényi-effektust kimondottan szépirodalminak kell tételeznünk. Sőt, ezek a kiszólások a Majtényi-szöveg generátorai, a közösségi élmény eme illúziója nélkül – úgy tűnik – nála nem is jön létre beszéd.

Az író úgy mondja el a történetet, hogy tudnia kell: létélménye bizonyos pontokon közös nevezőre helyeződik a befogadó sorsélményével. Hogy megértésre és jóindulatra talál nála. Hogy a szövegben mindketten otthon érzik majd magukat. Az otthonosság-idegenség érzése pedig a két novella központi motívuma.

Majtényi Mihály szépirodalmi szövegtételező indulatának épp ez a spontaneitás kölcsönzi a kivételesen ünnepi fényt: hisz ilyen bizalom csak a lélek legbensőbb tájain alakulhat ki.

A metanarratív indítás egyben szereposztás is: meghatározza az író és a befogadó közti teret. A cselekmény menete csak ezután kezd kibontakozni.

A narrátor gyerekkori emléket elevenít fel, hisz ő is ott volt a kapaszkodó emberpalánták között, akik a falu egyetlen fiákerére, Márton bácsi batárjára ingyen felcsimpaszkodtak.

Már itt felsejlik a pénz nyomorgató hatalmának árnya, s a műben majd egy egész összeálló vonulatot képez a szegénység-gazdagság elentét.

A címadó jármű a leírásban fokozatosan szimbolizálódik, mitizálódik: a képből jelkép lesz. A batár elsősorban a rendíthetetlen pontosság szimbóluma, de a körülményekkel dacoló kitartás megtestesítője is. Több szempontból kapunk róla információt: milyennek látták a gyerekek, mit jelentett az anyáknak, mit a kereskedelmi utazóknak. A konfliktus küllemét elsősorban a tolakodóan odaszegezett tarifa határozza meg, emellett a szakadozó børsátor, a noszogatnivaló lovak, de legfőképpen a gazda, aki a kocsival szinte összenő. Márton bácsi pontos, jószívű, ceremoniális, sokat tapasztalt, de elvárásai is vannak. S főleg, a maga megejtően kisemberi mivoltában: ábrándos, aki jobb kuncaftokról, haszonról spekulál. A leírás Márton morfondírozásait indirekt beszéd-

ben közvetíti, s a humor forrásává válik, ahogyan egész jelenetek, víziók bomlanak ki az elképzelt dolgokból.

A falu fiákere gazdájával együtt valamiféle isteni bölcsességet sugároz: „mint a sorsjárás, amely igazságot és igazságtalanságot egyaránt osztogat, olyan volt ez a batár”.

Nyilvánvaló, hogy nem a kocsi okozza az élet fordulatait, de tanúszerpe van a falusi életek sorskerekének hol felfelé, hol lefelé gördülő járásában. Márton bácsi előtt életek vonulnak el, az ide-oda vezető utak a remény és a csalódás útjai.

Az elbeszélés körképet ad a tanulságos esetekről, de mindez csak a bevezetőt képezi, a történet tényleges mondanivalója csak ezután következik. A főhős maga a vallomástevő narrátor lesz, a tanító fia, aki a faluból csúnyán elfutó fiatalok közül tán a legkétségbeesettebb menekülő volt.

Az elkövetkező szövegegység ráérős helyzetrajz az állomás népéről és a bakterről. Anekdotikus közvetett monológok formájában folyik egy belső vita arról, hogy hogyan lehetne javítani kicsikét a pillanatnyi helyzeten: történetesen azon, hogy a petróleumlámpa több fényt adjon a váróteremben. A szegénységbe, kilátástalanságba ragadt falu is lidérces sötétségbe burkolódik.

A fényszimbolika kiemeli a batár lámpásának fontosságát, így válik az a kincskeresők lámpájává. A helybeliek mentalitását a bakter viselkedése jellemzi: dehogy tisztítja meg a lámpát, hisz nem a tettek embere. „Inkább kiállt a vasutas a sötétség partjára . . . , mintha olvasni akarna, kiolvasni, mi is van ott a fekete lepedő mögött.”

A cselekmény logikai váza tehát lassan kirajzolódik. Kapunk még egy víziót a tanító apáról, a riasztó szegénységről és kiszolgáltatottságról, ami motivációként szolgál a fiúnak. Az újabb szövegegység erre épít egy kontrasztos képet: a batár jelképiesülése költői magasságokba szökik: bárka lesz belőle, magasan az út fölött, majd sziget, amely előre úszik.

E csúcspont után jön a fordulat, az ábránd szétpukkanása. A rövid, tárgyilagos mondatok formájukkal is sugallják a cselekmény ívének lefelé görbülését.

A fiú csödjével legelőször is Márton bácsi szembesül a legpucérabb, leggorombább módon: a falu reménysége nem tudja kifizetni a fuvar árát. A jelenet tényeit kiegészíti a fiákeros belső monológja, elképzelt beszéde. A kiábrándító eset szimbolizálja a fiú egész sorsát, végétét:

„Nem lettél te soha igazi fizető utas . . . , csak kakukkfűök voltál abban a rugós ülésben a remények batárján!”

Az elbeszélés utolsó fejezetét idősí-, térsíkváltás és önreflexió jelöli. Az emlékezésnek vége, belépünk az itt és most közegébe.

Márton batárját feltűzelték, buszok járnak, de nem ez a lényeg.

A felszínes olvasat kudarcos élettörténetet rögzít. A szöveg mélystruktúrájának feltárásával azonban nyilvánvalóvá lesz, hogy a mű nem tragikus felhangokkal zárul, hanem a narrátor életszemlélet-váltásával. A hős már nem akar elutazni, hiába járnak a buszok húsz dinárért. Hisz álmodozni itthon is lehet, bármelyik kocsmában. S ez válik számára legfontosabbá: a képzelet tereinek beutazása, a lét dimenzióinak benső kitágítása. Épp e jellemvonásában válik egyformává Márton, a bakter és a narrátor: szemük előtt vonulnak el az ide-oda utak, s ezt összegezni tudják. A reménybatárt is le tudják emelni a mitologikus magaslatokról, a jelkép visszavedlik közönséges képpé, egy tárggyá, amit fel lehet tüzelni. A könnyen járó buszból pedig sohasem lesz költői szimbólum.

A mű zárлата első olvasatban meghökkentően banális, lemondóan melodramatikus. A szorosabb szövegelemzés azonban leleplezi a hős világszemléleti felnövekedésének vonalát, ami a talajvesztés-képzet átalakulását mutatja.

A világgépi elmozdulás keretében az elbeszélés értékszemléleti vizsgálata azt is láthatóvá teszi, hogy a pénz fetisizált szerepe szintűgy kifakul. Az itt és most tűnődő narrátort már nem kell féltetni a pénz utáni hajsza rabságától, hisz megtalálta a maga világát a történetmondás, az irodalmi szövegben való „utazás”, világteremtés élményében.

Juhász Erzsébet a Majtényi-elbeszélést szövegelőzményként kezeli. Prózája nem saját emlékélményeire épül, mint elődée, hanem olvasmányélményre. A címből elhagyja a névelőt, s az alcímben feltünteti: Párbeszéd Majtényi Mihállal – prózában.

A két mű intertextuális kapcsolatát felfedezve Piszár Ágnes (Piszár, 2001. 75.) megállapítja, hogy Juhász onnan indul, ahol mestere abbahagyta: a feltűzelt batártól. Az ő számára már csak képzeletben elevednedhet meg az elutazás szimbóluma, de szinte visszariad attól a döbbenetes felismeréstől, hogy íme, erről a tájról már ötven évvel korábban is mindenki csak szökni akart.

Juhász Erzsébet Majtényi záradékának fordulatát, a világszemléleti váltás pasztell színekkel megrajzolt üzenetét nem érvényesíti rögtön.

De miután kibontja a maga vízióját, melyben áll az idő, az út pedig úttalan, tehát minden metaforikussá válva önmagánál többet jelent, végül mesteréhez hasonlóan átértékeli a reménytelenség tirádáit: „Nem, mégsem egészen így igaz.” Mert vannak olyan pillanatok, amikor világosan látni valami csodálatosan szépet a „halálos magasban”.

A „világos látás” ismét csak nagyon fontos intertextuális kötődés a két szöveg között. A bakter is így bámult bele a vaksötétbe a falu fölé – fény, igazság után kutatva.

A motívumok előéletének vizsgálata egészen aprólékos elemzést igényelne, hisz – mint Piszár Ágnes (Piszár, 2001. 73.) írja e két szöveget elemezve – Juhász Erzsébet lírai esszénovellája szinte a Majtényi-mű irodalomkritikusi elemzéseként is felfogható, kétműfajú alkotás.

A Majtényi-világ továbbálmódója számára a régi illúziók elvesztését nemcsak a buszok megjelenése okozza. Képzeteiben a vaksötétben a lovasok megvadulnak, a jámbor kocogást kiszorítja az újabb idők ostorcsattogatása, üvöltő, hideg szele, szűnni nem akaró éjszakája.

Az utód számára is csak a képzelet, a „lélek legmélyén” lehet hazaérni, mindegy, melyik pozícióból közelítünk, a remények felől, vagy a halál előtti számvetés felől.

Ami azt jelenti, hogy más-más rejtjelzéssel, és érdekes párbeszédbe keveredvén, de ugyanazt a felismerést fogalmazza meg mindkét írónk: hogy az otthonosság talpalatnyi helyét számukra csupán maga az irodalmi alkotómunka biztosítja.

IRODALOM

Piszár Ágnes: A remények batárján című elbeszélés összehasonlító vizsgálata.

In: *Nagy mesélőnk ébresztése*. JMMT, Újvidék, 2001. 73–77.

Thomka Beáta: Majtényi Mihály novellái. In: *Prózatörténeti vázlatok*. JMMT, Újvidék, 1992. 45–52.

Elhangzott 2001. május 30-án az újvidéki Forum-klubban a Majtényi-centenárium első rendezvényén, amelyet a JMMT és a VMNYE szervezett.

MAJTÉNYI MIHÁLYHOZ

BOGNÁR ANTAL

KEDV PEDIG LEGYEN! Talán elnézhető nekem a tegező megszólítás, Majtényi bátyám, éppen és legalább az okból, mert szót váltani nem volt alkalmunk soha eddig: egy kérdésem volna hozzád.

Úgy lehet, jobb is, hogy sose léptem elébed, mert alighanem nehezen értettél volna szót velem, hiszen én abban az időben például kézzel-lábbal hadakoztam volna az ellen, hogy vannak a kegyeletnek szent helyei – a szülőház, a lakóhely, a magunk vagy sokunk keze nyoma a világban, a sír –, amelyeknek tárgyi mivoltuknál jóval nagyobb a súlyuk.

Pedig most, ha csak fölnézek is, a szemem látósugarában mindjárt itt van egy: amott a temető sarkánál, azon a kővel benőtt járdán, hiszed-e, nem-e, alig több mint tíz évvel ezelőtt két csiga araszolt keresztben a járdán eső után. Én ugyan csak az egyiket vettem észre, arra figyeltem; így aztán a másikat balszerencséjére eltapostam. Faragtam is mindjárt az esetről elégedetten egy mély értelmű példázatot – nem túlzok: húszsorosat.

– Ilyen rövid lélegzetűek lettetek? – szinte hallani vélem korholó szavadat.

Ma már hajlok arra, hogy higgyem: ha történetesen te ballagsz arra, öreg szemeddel is meglátod mind *a kettőt*, s átlépsz fölöttük; aminek csak egy kurta történet veszte az ára.

Bizony, rövid lélegzetűek lettünk; ha nem úgy, hát így, de csak lihegünk.

A múlt héten, Szabadkán jártunkban az ócskapiacra megvettük a könyvedet, amit a Ferenc-csatornáról írtál. Az évi kiadását, amelyik éppen a születésem éve. Megvallom, még csak belelapoztam; mennyi akarás gomolyog benne csak egy-egy oldalon is, holott a meggyőző írói pártolásuk oly kicsiny szegélyre szorul, például amikor „egyetlen szál gyertya mellett” összehajol a két fej: a magyar iskolamesteré meg a szerb tanítóé, miközben „. . . odakint sötét volt a faluban, irdatlan és irgalmatlan sötétség, őszi sár volt és a világra súlyosan, örök érvényűen ránehezedett az élet megbonthatatlan örök rendje”. Százhusz dinárt adtam érte – a mi könyveinket négyszeres áron vesztegetik, pedig kérdés, érnek-e negyedannyit.

Mi kell ahhoz, áruld el, Majtényi bátyám, mi kell ahhoz, hogy az ember mesélni tudjon, úgy tudjon mesélni, hogy hegyezzék a fülüket az emberek?

– Jó pipa kell ahhoz – nem tudom, eltaláltam-e, esetleg nem ilyesmit válaszolnál-e huncutul –, jó pipa, tűrő feleség, békülékeny öregség. Csendesség.

Persze azért nem lepne meg téged, ha megátalkodottan sorolni, hadarni kezdenénk a panaszokat.

Hogy baj van a pipával – ha nincs bele dohány.

Baj van, Majtényi bátyám, az öregséggel, mert mostanság hatvan-, ötven-, negyvenévesen haláltáncba viszik vagy engedik az írőembert azok a fránya betűk, a garmond, a petit, a nonpareille.

(Ne verjük nagydobra, de baj van néha a feleségekkel is, ezekkel a maiakkal.)

És baj van a csendességgel is, ha süket az a csend, ami körülveszi az embert.

Persze ezzel a mentegetőzéssel csak elárultuk magunkat, gyöngeségünket, jobban látod Te odaátrol, mert nem zavaros a szemed az e világi indulatoktól: az a legnagyobb baj, hogy legtöbbször fancsali a képünk. Mivelünk van a legnagyobb baj mégis.

Hát bizony: kedv. Kedv kell a meséhez. Hogy olyat írjunk, amit soha sehol senki sehogyan másképp meg nem írhat. De amiből bármikor, bárhol, bárki, bárhogyan olvassná, okulhat: aki olvassa, megértse, aki megérti, elhiggye, aki elhiszi, tartsa meg.

Csak azt ne kérdezd, szabadkoznál, mitől jön meg a kedv.

A minap errefelé, a temető oldalában sétáltam el a kisfiammal, a korábbival ellenkező irányban. Borostyán, galagonya, glédics – mind meg kellett mutatni, fölfedezni, megmagyarázni.

Van, aki még, van még, aki kíváncsi erre. Hogy bennünk és körülötünk minek mi a pontos neve.

Kedv pedig legyen! Ha egyszer ez a dolgunk.

Mert nagy hiány az, ha nincs, aki meséljen. S néha a jó mesére nagyobb szükség van, mint egy falat kenyérre.

1984. július 7.

Levélnehezék. Masszi Kiadó, Bp., 2001

MAJTÉNYI MIHÁLY MELANKOLIKUS FELHANGÚ IRODALOMTÖRTÉNETE

BORI IMRE

1961-ben, e sorok írójának szerkesztésében jelent meg Majtényi Mihály hatvanadik születésnapjára *A magunk nyomában* című, emlékezéseket és írói arcképeket tartalmazó kötete, s a most százévest hadd köszöntse a hajdani szerkesztő melankolikus felhangú irodalomtörténeti tanulmányainak méltatásával, hiszen a legkevésbé emlegetett, s talán mégis a legnagyobb ambícióval, szépírói ihlettel készült tanulmányainak, emlékezéseinek és merengéseinek, méltatásainak gyűjteménye ez a kötete Majtényi Mihálynak, az „irodalomtörténésznek”, aki ilyen módon mindegyikünk előtt járó, csapást vágó művet alkotott, és 1963-ban *Szikra és hamu* címen elkészítette a folytatását is. Ennek az előszavában írta: „Én abból indultam ki, hogy irodalmunknak ollómmal körülnyesett fejezetei és a fejezetek szereplői vagy szikrává, vagy hamuvá váltak rég, és talán csak így a mese hangján lehet őket újra, életesen felidézni.” Közben Kárpáti Aurél mondata motozott a tolla alatt, s mert nem idegenkedett az olvasmányaira való hivatkozásoktól, le is írta: „Hamvukba húnyt sorok alján új szikrák gyúlnak.” Természetesen ez a mondat nem csupán a *Szikra és hamu* vezérgondolata, hanem Majtényi Mihály irodalmak feletti darvadozásainak is a vezérmotívuma, hogy a múltidéző programjáról vallhasson, amit örökül hagyhat ránk: eljutni a vajdasági magyar irodalom múltjába. Vagy „majtényias” megfogalmazásban a Kárpáti Aurél indíttatása nyomán felmutassa a végcélt, amely egyúttal a figyelmünk körébe került arcképek és emlékjázok megírásának a közvetlen célja is volt: „eljutni az Olimpuszra egy kis gyalogösvényén a

múzsáknak abba a kis, vegyes társaságába . . . akiknek könyvei ugyancsak porréteg alatt nyugszanak és verseiket – ha mi magunk nem – soha senki nem fogja kiásni: akinek könyvei itt nálunk jelentek meg, Vajdaságban, a mi tájainkon: akiknek vessoraira már a kortárs is alig emlékszik”. Amikor a *Szikra és hamu* eme sorait leírta, *A magunk nyomában* alkotójaként idézte Móra Ferenc *Georgikonjának* egy passzusát: „Csakugyan mi keresni valónk van e világi életben nekünk, az álomrétek kaszásainak, akik a szeleknek gyűjtünk szénaboglyákat?” Hadd jegyezzük meg, hogy Majtényi Mihállyal szinte egy időben Herceg János is az irodalmi „álomrétek kaszása”, csak ő a merengést keserű kérdésekkel keményíti 1957-ben: „Hát csak annyit mondanék, vajdasági magyar írók vagyunk, amit csinálunk az, legalább a mi hitünk szerint, vajdasági és haladó szellemű irodalom, amely még ma is mozgalmi állapotában van, s ha végleg le akarunk szállni a lóról, akkor hát legyen »művelődési mozgalom«. De ezek csak szavak, szavak . . .” (Mit ér az író, ha vajdasági) Az itt megfogalmazódó igények kényszerítővé az 1950-es években váltak. Herceg János egy Szenteleky-tanulmánnyal (a *Papírhajó* című 1953-as kötetében), valamint a vajdasági képzőművészekről készült portrékban, és egy 1958-ban írott esszében Papp Dánielt idézve (az 1959-es *Leányvári levelek* nyomán) áldozott ennek az ösztönzésnek. Majtényi Mihály pedig kétkötetnyi emlékezésben és több, kötetbe nem gyűjtött tanulmánnyal és kritikával volt a korszak irodalmi igényeinek meghallója, s így, igaz, foghíjas vajdasági irodalomtörténet körvonalazódik ki ezeknek az írásoknak áttekintésekor.

Ez az „irodalomtörténet” azonban nem esztétikai ítéletekből, az írók megértését segítő releváns adatok felsorakoztatásából formálódott, hanem a személyesség olyan mérvű érvényesüléséből, amely elmosta az éles határokat az élet és az irodalom között, s gyakran a szépírói elbeszélőmódor révén novella-, illetve regényhősökké váltak a vajdasági irodalmi múlt színes egyéniségei, akik mögött az anekdoták csábításai is megbújtak. Szinte vitathatatlan, hogy magáénak tudta a Szenteleky Kornélról írott fejezetében idézett Kállay Miklós tanulmányának a kitételét: „Megmagyarázhatatlanul érdekelnek az írók személyes vonatkozásai.” Nem véletlen, hogy *A magunk nyomában* legvonzóbb szövege az *Érzelmes utazás a becsei Helikonra* című. S igaz a sóhaja az *Őszi avar a kopjafák körül* címűnek a hangütése: „Ó, én még találkoztam velük. A régi nemzedékkel.” A leginkább szívhez szólóan pedig a dr. Kohlmann

Dezsőről írt (apósáról), aki a zombori Só utca egyik selyemtéglás régi házában lakott (*Selyemtéglás régi ház a Só utcában*), éppen ezért a „furcsa” véletlen erőszakolt szerepet erre a házra a vajdasági irodalomban! „Megfordult itt még Vértes Károly »Zomborban élő neves útleíró«. Trencsényi professzor számos történelmi könyv szerzője, Gozdu Elek a »Zomborból elszármazott híres novellista« . . . Kohlmann Dezső vendégei voltak mind, és hányan a két háború között a húszas és harmincas években!” A vajdasági irodalom „apró várainak” nevezte az ilyen házakat Majtényi Mihály, de ilyen volt „néha egy kaszinó szállója, egy munkásotthon, legtöbbször családi ház”. Törökkanizsán Gergely Boriskáé és Szivácon Szenteleky Kornélé is, akiről a legterjedelmesebb Majtényi tanulmány-megemlékezés szól *A magunk nyomában* fejezetei között.

Az írói életek és alkotások felé forduló ihletének forrását az 1951-es felismerésében véljük felfedezi, amit a *Meditáció a betűről és az írásról* címen írt a *Híd*-ban, mondván: „Mert nem műveljük eléggé a múlt dolgait...” Beletartozott ebbe e felismerésben megfogalmazott történelmi regénye (*Élő víz*, 1951) éppenúgy, mint a Táncsics Mihály-tanulmánya, amelyben Táncsics Mihályt a Moravicán töltött egy év (1831–1832) után „úgy nyelte el a messzeség”, mint Bige Jóskát a *Garabonciás* című regényében, s majd Kázmér Ernőt a róla szóló emlékezésben a *Szikra és hamu* lapjain. Így születik meg a Lenaut idéző, kétségtelenül nem kis ambícióval készült tanulmánya, amelyben a Bánátból elszármazott német költő homlokán ott látja az „örök idegenség bélyegét”. Ám amikor Petőfi-, majd Ady-tanulmányát írja, „oldott saruval lépked az emlékezés”.

Az első irodalomtörténeti karakterű tanulmányai után majd tíz évre jelent meg *A magunk nyomában* című emlékezéseket és írói arcképeket tartalmazó kötete, amelyben nem a két világháború közötti húsz év legjelentősebb íróit, de mindenképpen leszínesebb, különös sorsú és lelkeségű egyéniségeit vonultatja fel – zömmel műkedvelő irodalmárokat egy Milkó Izidor, Farkas Geiza és Szenteleky Kornél kivételével. Itt kétségtelenül a Szenteleky-tanulmánya az igazán kiemelkedő, s talán azért, mert mint bevallja, „rajongó híve sose volt”, tehát elfogulatlanabban nézhette meg hősét, mint a szívéhez vagy a kedélyéhez közelebb állókat. De azért a „lelkéből varázsolja elő” a sziváci utcán a vasútállomásra lépkedő új orvost, aki szinte minden tekintetben különbözött

azoktól, akik előtte megfordultak a Telecskai-dombok lábánál nyújtózó faluban. Bevallja, hogy a „regényes életrajzok stílusa lenne szíve szerint a legjobb út arra, hogy visszakanyarodjon a vajdasági magyar irodalom múltjába”, hisz „akik ott derengenek az emlékek szélső határán túl, ma már mind csak álmomalakjai nagy nekitüledéseknek . . . harcaikat lelkesen vagy fejcsóválva olvassuk, parazsat keresünk ott, ahol csak hamu van immár”. Szenteleky Kornél élete és műve azonban ellenáll az ilyen megközelítéseknek: „Félek azonban – írja –, hogy ez is hamis kép lenne! S ráfanyalodok a legnehezebbre: »kicédulázok« egy korszakot régi levelekből, régi írásokból és a magam lelkéből: Szentelekyt és korát.” De legbiztosabb a jellemzése, amikor írói lelkiismeretére bízta magát. Szenteleky-tanulmányának legszebb passzusa talán a következő:

„Olyan lélek volt, olyan lélekburok védte a világ dolgai elől, amelybe – mélyebben – csak irodalommal lehet behatolni! A könyvek világa, az olvasmányok . . . szinte fuldoklik a mondanivalótól, ha ezekről megszólal és vallomást tesz. Nemcsak, ha mint hivatásos író beszél, mint esszéista, ha a szedőnek szánt kutyanyelvekre ír, hanem a magánlevelek sima papírja előtt is. Vagy ha baráti körben lelke kissé felenged.

Egy nagyon gazdag lélek vívódásaiba, sokszólamúságába pillanthattunk így bele. Könyveken keresztül, a könyvekből érkező üzeneteken át munkaterveket épít ki, bírál, erősíti lelkét újabb és újabb szellemi vállalkozásokra.”

Eltöpreng ugyanakkor Szenteleky Kornélnak Papp Dánielt elutasító magatartásán: nem tudja megmagyarázni, mi lehetett az oka Szenteleky elutasító gesztusának:

„Szentelekynek alkalmá lett volna kiásni az első vajdasági magyar író – abban a nemes értelemben, ahogy ő ezért a típusért harcolt – példát adhatott volna, példával igazolhatta volna a táj és ember által meghirdetett ábrázolása művészeti lehetőségeit . . . és csodálatosképpen pont ezt nem tudta Papp Dánielben felfedezni!”

Herceg János is magyarázni akarta Szentelekynek ezt a feltűnő vak-ságát, és megtalálni vélte a mentséget is rá: „Az elődöt kereste Szenteleky Papp Dánielben és bosszantotta, hogy helyette egy többnyire szerelmi patronokkal dolgozó romantikus íróval találkozott.” Úgy tetszik, Majtényi Mihály közelebb került a Papp Dániel igazságához, mint Herceg János! Majtényi Mihály foglalkozott még e témával kapcsolatban az ún. „local couleur vitával” is, az alcímbe a két Havas (Emil és Károly) nevét

írva. Alkalma adódott tehát Havas Emilről egészen szubjektív arcképet festeni *A vér* című kötetével kapcsolatos kalandos személyes viszonya anekdotikus előadásával, majd a Havas Emil kontra Szenteleky Kornél (közvetlenül Szenteleky halála előtt) vita ismertetésével, s ott bevallja, hogy akkor ő Szenteleky-párti volt, s beszél immár dilemmájáról is: kinek volt valójában igaza? „Az idő nagy-nagy távolságából ma már nem tudnám megmondani, kinek is volt igaza ebben vitában. És úgy érzem, hogy ezt soha senki sem tudná megmondani – még az élet mai, változó szemléletéből sem, mint az irodalom és az irodalmi alkotás maga, kezdetétől!” De Havas Károlyról szólva elsősorban azt a nevezetes cikkét említi, amely az 1940-es *Stíriában Ajk faluban mi történt* című gyűjteményében is olvasható, és szólt a gyermekgyilkos lány esetéről, akinek halálos ítéletét a miniszter Goethe is jóváhagyta, mert keveset törődött az emberek szenvedéseivel, holott az emberi lélek gyötrelmeit megrázóan írta meg. A *Szikra és hamu* tartalmazza Majtényi Mihály Kázmér Ernőről szóló emlékezését is a kötet jellegéhez illően az *emlékezés* mozzanatával az előtérben, s több terjedelmes szövegidőzet illusztrációjával. Az indítókép Dubrovnikban készült, ahol Kázmér Ernő a móló végén ül a Dubrovnikban szállást kereső Majtényi Mihállal. Akkor éppen a hajóba fát rakodó munkásait ellenőrizte, mert azt vallotta, „fát árulok, hogy szabadon élhessek könyveimnek”. Azután Kázmér Ernő „téridegen” voltáról elmélkedett, mert Szenteleky Kornél annak tartotta a Szlovákiából ügynökként érkezett Kázmér Ernőt (hadd jegyezzük meg, hogy egykor *A Hétnek* mind a ketten munkatársai voltak!), aki éppen Majtényi Mihálynak mondta egyszer: „Nem olvadtam fel eléggé ebbe a tájirodalomba.” Tudniillik a Vajdaságba. Ám: „Szeretni egy írást barátom – jegyezte fel egy mondását Majtényi Mihály – még nem jelenti azt, hogy igazad van.” – S egy másikat, amelyet magára vonatkoztatva mondott: „Csodálatos szemellenződ tud lenni éppen az, hogy nincs szemellenződ.” Oldalakon át ismerteti szlovákiai kapcsolatait, majd ismét a magánvallomás felé kanyarodik emlékező tolla, mondván, hogy egy alkalommal zeneelméleti könyvvel ajándékozta meg (idézete bizonyítja, hogy meg is őrizte), amely az új zenei irányokról szólt. Végül bevallja: „Kázmér Ernő emberi sorsát nem sikerült megfejteni: a háború elején – minden jel szerint – fizikai megsemmisülés lett a sorsa.” Belgrádban érte a háború kitörése 1941-ben, a város bombázása után elindult családját keresni, s 1941. április 9-én Korom Tibor Debelyacsán talál-

kozott vele: „Kis bőrrönd volt nála és – előtte a reménytelenség . . .” – írta. Mintha regényhősétől venne búcsút, amikor eltűnéséről beszél. S mily paradoxon, sugallja Majtényi Mihály: „S abban az áprilisi viharban ott . . . elfújta, továbbsodorta a szél. Amikor életét és sorsát felemelte az orkán a hitleri örületben ott, Bánátban – utána már nem is volt többé. Nevét hiába kutattam mindenfelé, a magyar mártírírók listáján nincs rajta. Eljutott-e szülőföldjére? Senki sem tudja. Emlékét csak a vajdasági irodalom őrzi, amelyet – tagadott.”

Utolsó írói arcképét is ebbe a második emlékezőkötetébe tervezte, szólt volna Timár Ferencről, a „gombosi vízimolnár fiáról”, de 1963-ban a kivégzett íróról még nem lehetett beszélni. Ez a szövege jelent meg 1970-ben a *Híd* 6. számában most már *A hónapos szobák lakója* címen „arcképvázlata az elfelejtett Timár Ferencről” mottóként a költő három sorával: „Szeretlek Szabadka / szerelmem szavakba / nem önthetem”, s a következő zárómondatokkal: „Ma is itt élhetne, alkothatna köztünk, de elfelejtett vonatra ülni és hazautazni Gombosra, a vízimalmok világába, és ott maradt gyorsírótudományával az akkor oly forró szabadkai aszfalton és homokon. A sors pedig néha azt diktálja, hogy indulni kell a fergeteg elől – mindenfajta fergeteg elől – amely (ne kutassuk most, annyi sok év után, hogy miért) elmosta a lába nyomát.”

Ezek pedig Majtényi Mihály irodalomról szóló írásainak a véghangjai!

(Dávid Csilla felvétele)

*Megemlékezés az újvidéki Futaki úti
temetőben 2001. július 20-án*

DÉLVIDÉKI SZÍNEK ÉS HANGULATOK

MAJTÉNYI MIHÁLY

Járom a bácskai tájat hosszú évek óta. Valóságban és álomban, az író álmában, amely olyan mint a transzba esett médium szaggyal, darabos feltörése. Keresem ennek a tájnak visszfényét magamban és másban: kiütözik-e belőlünk? Odanyúlunk-e, mint jó orvos, ki tudjuk-e tapogatni, valóságot ér-e kezünk, szemünk, tollunk? Van-e kapcsolatlunk vele vagy csak úgy helyezzük légtüres térbe alakjainkat?

Felvetem a kérdést.

Mert a tájnak szerves kapcsolata van a színhez, a hangulathoz. A szín és a hangulat az a gyökér, az a hajszál, amelyen át – mint Gullivert Liliput törpéi – alakjainak odaszögezhetjük a földhöz, a tájhoz és felébredhetjük az olvasóban azt a hatalmas érzést, hogy együtt járhat velünk, és *ahol jár, az a mi földünk.*

A lírikus éppen úgy, mint az epikus, a regényíró éppen úgy mint a novellista – de még egy színes újságcikk hangulatképét papírra vető újságíró is jól tudja, hogy az átélésnek mélységbeli, térbeli és időbeli síkja is van. Hogy a lélek, amely vergődik, vajúdik, mosolyog vagy hét mérföldet lép – az író szemével és fülével, minden érzékével a hangulaton és színen keresztül kapaszkodik a tájba.

Az igazság és valóság az – félretéve most már minden elméletet – hogy bácskai táj írásainkban nem kapta meg azt a szerepet, ami kijár neki.

Nem tudunk maradéktalan hangulatképet adni világunkról. Színeink a Nagyalöld színei. Hiszen igaz, szerves része vagyunk a Nagyalöldnek, de ott, ahol a futóhomok a feketefölddel ütközik. Ott, ahol a nagy vizek

hatalmas háromszögeket képeznek, ott, ahol emberkéz teremtette csoda, az első európai nagycsatorna az egész táj képét és vele lelkét formálta át. Ott, ahol északról jövet a Duna először szalad megint a hegyeknek!

Sehol egy írás, ahol ezek a hatalmas ellentétek kiütkeznek. Nem érzem sehol a specifikus bácskai tájait – bocsássatok meg író társaim –, nem érzem a különös röögöt, a földszagot olyannak írásainkban, ahogy a valóságban keveredik a porral. Nem érzem a falvak és a kisvárosok *nagyratörő* vagy *girbe-gurbás korcs* utcáinak igazi lelkét.

A lírikusokat kivéve – azokról más fog hivatottan beszélni – nem volt még senki a magyar irodalomban, aki a bácskai tájat tudatosan és tisztán meglátta. Nem az én mondásom ez. Móricz Zsigmond szögezte le előttünk: *Ennek a vidéknek itt nálatok különös lihegését érzem, ez más mint a Duna–Tisza köze. De nem látom ezt sehol írásaitokban...*

Ekkor kezdtem figyelni. Másokat és magamat. Olvastam, kutattam. És megtaláltam – egy szerb íróban. Miloš Crnjanskinak hívják. Egyetlen könyvét olvastam magyar fordításban, egy történelmi regényt. Ő nézett először felejtethetetlen szemmel a bácskai síkságról a szlavóniai hegyekre, ő vándoroltatta alakjait a hadak útján a Mosztonga mocsarai között – úgy mennek ezek az alakok Mária Terézia testőreinek és granicsárjainak köntösében, hogy örök földközelségben mindig a bácskai tájat érzem körülöttük. És ezt a tájat sűrű, lomha vérükben magukkal vitték másfelé is örök vándorlásuk útján – áldásnak vagy átoknak, mindegy!

*

Értsük meg egymást: nem arról van szó, hogy hírveréssel szolgáljuk a táj kiemelkedő különlegességeit, és ezzel félig-meddig igazoljuk egy regionális irodalmi árnyalat szükségességét, létjogosultságát. Alakjainknak kell ez a tájhangulat, hogy több valósággal érzékeltessük őket. Ha hozzányúlunk a bácskai emberhez, legyen a háttér is valóságos, sodró erejű.

A Telecskai-dombok lábánál lapuló községek neve: Felsőhegy, Orom, Völgyes, Kishegyes, Feketehegy. A hegyekről képzett falunévek őrzik az alföldi ember örök vágyát a kéklő hegyormok felé. Kié a hegy? – kérdezte tőlem égő szemmel egy alföldi kisfiú. Csak a mesében hallott a hegyekről, és szomjúsággal tapadt a kérdéshez – kié a hegy, ez a mesebeli valami?

Ezt az örök szomjúságot sem találok sehol visszhangként írásainkban, alakjainkban. Pedig hogy megvan, bizonyíték rá a hegyormokra, csúcsokra, völgyekre emlékeztető sok helységnev.

De ez csak negatívum. Lássuk a pozitívumokat.

Északon a homok ütközik. Ez a homok volt a szegedi gyökerű Tömörkény. Cserzy Mihály, Móra Ferenc és legutolsó nagy írásművében Móricz Zsigmond világa. Bácskai íróink színei idegenek ettől a homokvilágtól. A Tiszát sem látják annak, amivé nálunk szelídül, és sokarcúvá teszi a tájat. És különössé azokat, akik a partjait lakják.

A nagy víz: út a világba. Könnyebbvé, nyugtalan típust tenyészt századok óta partjain. Vízi embereket. Ezeknek hajós, halász, később kereskedő leszármazottai teremtettek aránylag pezsgő életet a két Becsén, a két Kanizsán, Zentán – a nagy réveknél egyszóval. *Miért állt itt meg aztán az igazi kommerciális, kereskedelmi fejlődés? Miért lett nehézkessé a Tisza menti magyar?*

Mert győzött a másik típus, a szállások felől előnyomuló sűrűvérű, belső-bácskai ember. A földművesutód, aki mennyiségével ellepte ezeket a városokat, községeket, keveredett, és új típust teremtett.

Mindezek izgatón érdekes írói problémák, hiszen aki felvázolja a tájat és a típust, meg kell látnia, érzékeltetnie kell.

A dunai tájék egészen más.

Kezdjük Bajánál. Ez már túl a dunai város, lélekből – csak földrajzilag van ideát. Hangulata a kisvárosé, de olyan értelemben, hogy ott a földművesosztály kisebbség. Mondjuk úgy: polgárság a céhvilágba nyúló hagyományokkal. Nyakas és gögös polgárság. A *szerszám* és nem a föld polgársága.

Bácska igazi kapuja ez a nyugati világ felé. Aki a kapuk mellől itt lelki őrzárakra indulna, sokat megleshetné a bácskai és pannóniai típuskeveredésből. A táj is ugyanilyen kevert. Csakhogy itt a hajós-, halász- és kereskedőelem, a kézműveselem szívta fel a belső vidék sűrűvérű lakosságát.

Ugyanez érvényesül a Duna vonalán végig. Apatin, Palánka, Újvidék a beszédes példák.

*

De hát lényegében most a tájról, a színekről, a hangulatokról esik szó. Legfeljebb visszhatásban lehet szó embertípusról.

Lássuk a nagy folyót, a Dunát. *A folyó partján a néző mindig a túlsó partot látja.* A tájhangulatot a folyó mentén legtöbbször az determinálja: mi van odaát?

A bajai, bezdáni, apatini szögben a baranyai erdők képe tárul eléd. Dombok és mögötte: hegyek. Gombosnál a Duna hajlásánál szintén hegyek ütköznek szemközt – szőlőkkel, várromokkal. Itt már a történelemmel találkozol. Újvidéknél már kézzelfoghatóan látod a történelmi folyamatot – a magyar történelmét – Pétervárad vára, éppen úgy mint Gombosnál Erdőd, vagy keletre innen: Vukovár a legtisztább magyar történelem helyei.

Jókai járt itt egyszer élete delén túl. Hozzánk tragikusan életük alkonyakor érkeznek a nagy betűvetők. *Ott reszket erről a kirándulásáról szóló beszámolójában az író ösztönös nyugtalansága – talán az érzés, hogy itt elmulasztott valamit.* Hogy ez a kép valóságosan sohasem került művészetébe. Bár az Aranyemberben már hajókázott erre, és a Cigánybáró alakjai is itt jártak a bánáti tájon – azt hiszem, ez az utazás inkább a képzelet szárnyain történt mint az átélés valósága nyomán.

A belső vidék a múlt betyáromantikájának sok zamatát és színét őrzi. Angyal Bandiét és később Rózsa Sándorét. Ez a csárdák és Telecskaidombok vidéke. Lovast, utast rejtélyesen, gyorsan elnyel itt a dombhajlás, magaslat.

Különleges, az alföldtől elütő hangulatot itt csak a csatorna mentén találunk.

*

A csatorna maga: emberkéz munkája. De időben, kihatásaiban olyan mélyenjáró volt ez a munka, hogy eredményének, az alkotásnak tájformáló ereje van.

Molter Károlynál talákoztam először a csatornával. Már úgy értem, hogy irodalmilag. Gyerekkorában úszkált benne, csodálkozva vándorolt partjain, és tűnődött a zsilipek vasoszlopai között az életről meg a halálról.

Íróink valahogy elsiklanak a csatorna mellett. Kicsinynek találják talán medrét, alacsonynak a szintjét. Nincsenek történeteik a csatornáról, népdal sem született partjain, mondás is alig egy-kettő, az is német.

Pedig a csatorna partján élők ismerhetik ennek a hangulatnak szépségeit. A kanyargó kis folyó hangulata ez. *És a lélek bizonyára nem*

kérdi: ki teremtette ezt a kanyargó vizet ide? Van és létezik, táj- és lélekformáló ereje van. A csatorna menti ember reális, gazdag, a víz itt jó szolga, nem pedig megfélemezhetetlen természet.

*

A színek és hangulatok örök kutatása szerves része lehet a történelemnek is. A történelem a lélek negyedik dimenziója: adva van a táj, a kő, a vászon – spirituálisan felépítem, kiépítem körülöttem a múltat.

Örökké emlékezetemben él egy nagy regényírónk néhány sora. Valami könnyű történet kapcsán szerepel itt Bácska, néhány szellemes szóban. A sárosi ember dicsekszik háromszáz éves kastélyával.

– Jé – csodálkozik a bácskai lány – egész Bácska nincs talán háromszáz éves.

Lehet, hogy ez nagyon sikerült mondás, mosolygunk is rajta mi, bácskaiak. Az ember a saját szegénységén is mosolyoghat.

Ezt kapta történelmünk eddig az irodalomtól.

Valahányszor elkerülök Bácsba, égő szemmel kerülgetem, csodálkozva és megdöbbenve tapogatom az ősi templomot, hajdani templáriusok istenházát, hét évszázad bizonyágát a magyar életről, amely itt zajlott minden időkben.

Kell-e ősbib szimbólum Bácska magyar lelkének kifejezésére mint ez a torony? Mindig szerénykedni járunk Erdélybe, Dunántúlra – elfelejtjük azt a hatalmas erőt, amit ez a táj jelent mint a népek országútja.

A torony mutatja, hogy a magyar élet itt ősbib, mint máshol talán, ahol épségben maradtak a kastélyok. Szeretném, ha jelszónak fogadnátok el ezt a tornyot, és vele a legelső magyar vármegye és a legelső magyar érsekség történelmi emlékeit.

Bácskát. Bácsországét, amely a maga színeivel pótolhatatlanul egész, egységesen múltba nyúló s a magyar egység töretlenségét szimbolizálja a nagy vizek, a Duna és a Tisza szögletében: örökké és mindig. Letörhetetlenül.

MIRŐL BESZÉLNEK A DÉLVIDÉKI HARANGOK?

Magyar, szerb és német folklóradatok

JUNG KÁROLY

Majtényi Mihály (1901–1974) születésének századik évfordulójára

Több okát is meg lehetne említeni, hogy miért éppen most, 2001-ben, foglalkozunk a címben megjelölt témával, s dolgozatunkat éppen ebből az alkalomból tesszük közzé. Az okokat a figyelmesebb olvasó úgyis észreveszi majd – reméljük –, ha ez idézett változatokat és a mellékelt irodalomjegyzéket figyelmesen áttanulmányozza, s érdeklődése az évszámokra is kiterjed. Herman Ottó alapvető áttekintése éppen 110 éve jelent meg¹ (először), s az idén van 500. évfordulója a déli harangsónak is. Legfontosabb apropónk azonban Majtényi Mihály délvidéki magyar író (vajdasági; vajdasági magyar; jugoszláviai magyar – döntse el ki-ki a maga elképzelése szerint) születésének kerek, századik évfordulója. Előszörban a magunk művelődéstörténete szempontjából bír jelentőséggel, hogy ő volt az, aki egyik – először 1940-ben közzétett novellájában² kitűnő – Nagybecskerekre (szülővárosára) lokalizálható – adatokat örökített meg a beszélő harangok, a harangok szava, más megfogalmazásban: a haranghang-utánzó folklorisztikai kategóriája köréből. Novellája persze észrevétlen maradt volna az anyaországi folklórkutatás előtt, ha – kissé módosított címmel – be nem kerül Herceg János Pesten kiadott délvidéki elbeszélés-antológiájába.³ A kötet a „visszatért Délvidék” eufóriája során, 1942-ben jelent meg, s napjainkban is nem ritkán felbukkanó csemege a magyarországi antikváriumokban. Majtényi Mihály elbeszélésében sajnos (csak) két változat dokumentálja a 20. század

első felének és elejének nagybecskereki beszélő harangjait a helyi lakosság magyar és német megfogalmazása, „fülhallása” alapján. Az adatokat azonban a kérdéskör (sajnos: csak kisszámú) recens irodalma ismeri és idézi.⁴

Majtényi Mihály adataiból kiindulva, s tisztelegve prózaírói életműve előtt születésének századik évfordulóján, az alábbiakban áttekintjük a beszélő harangok irodalmát, ehhez kapcsolódva összegezzük a délvidéki adatokat (változatokat), melyek az egyetemes magyar folklorisztika előtt javarészt ismeretlenek, ugyanakkor kiruccanunk a szerb folklorisztika területére is, mely a kérdéssel nem foglalkozott, bár az adatok természetesen léteznek, csak meg kell találni őket. Talán nem is kell mondanunk, hogy a délvidéki szerb (ortodox) adatok (változatok) a magyar kutatás előtt, de ugyanúgy a nemzetközi kutatás előtt is, ismeretlenek. Mint majd látható lesz, mindezek az adatok a kérdéskör folklorisztikai (népköltészeti) relevanciáját bizonyítják, s aláhúzzák azt a megállapítást, hogy a harangok szava változatsora – más-más nyelveken is – hasonló vagy azonos kelet-közép-európai hagyományt dokumentál.

Hogy a beszélő harangok kérdésköre, pontosabban: a harangkongást utánzó, megfogalmazó, „értelmező” nyelvi hagyomány folklórjelenség, még akkor is, ha e szövegeket a nyelvészek csupán a „behallás nyelvi jelenségének” interpretálták⁵, jóval több, mint száz esztendeje ismert a magyar nyelvészeti és folklorisztikai irodalomban. Eddigi ismereteink szerint valószínűleg az első ilyen adatokat Szeged vidéki szólásmódként már 1878-ban közzétették⁶, az első szerb adatokat pedig már 1896-ban, „szerb közmondások”-ként, s hogy a dolog még izgalmasabb legyen – nem is eredetiben, hanem magyarul.⁷ Az Ethnographia indulását követő bő egy évtized során, a 19. század utolsó tíz évében, egész sor közlés olvasható, melyekben a gyűjtők a magyar nyelvterület számos vidékéről tettek közzé magyar és idegen nyelvű „haranghang-utánzókat”.⁸ A felélénkült érdeklődésnek és gyűjtőkédvnek fokozója valószínűleg Herman Ottó áttekintése (1891) lehetett⁹ a folyóirat hasábjain, melyben áttekintette az addig más-más helyeken közzétett adatokat és változatokat. Később a kérdéskör kutatása és vizsgálata szépen elaludt, a századelő után már – úgy tűnik – senkit sem érdekelt tovább ez a problematika. Ez valószínűleg nem azt jelenti, hogy a későbbiekben további adatok és változatok nem kerül(het)tek feljegyzésre és közlésre

folyóiratokban és más kiadványokban. Ezeknek könyvészeti áttekintéséről azonban nincs tudásunk.

A kérdéskör vizsgálatának újabb állomását Lukács László dolgozata(i) jelzik.¹⁰ Tudásunk szerint másfél évtizeddel ezelőtt ő volt az, aki ismét felvillantotta a múlt századi adatok, saját recens gyűjtései és összehasonlító (német és más) adatok fényében a beszélő harangok folklorisztikai vonatkozásait. Először 1983-ban, később több alkalommal (1987, 1991, 1995, 2001) foglalkozott a kérdéssel tanulmány formájában; dolgozatai megfogalmazása és szövege lényegében azonos vagy egymásra épül, azzal, hogy a későbbi tanulmányváltozatok idézett példatára és irodalma folyamatosan bővül. (Nem lehetetlen, hogy érdeklődése és a kérdéskör kutatásának újraéledése Herman Ottó 1891-es dolgozatának újraközlése¹¹ által is lendületet kapott.) Lukács László kérdéskör-újraélesztési vállalkozása – úgy tűnik – lényegében visszhangtalan maradt a magyar folklorisztikában, mindössze három olyan dolgozatról van tudásunk, mely a problematikát – nem csupán az adatközlés szintjén – alapvetően továbbvitte volna.

Nálunk jelent meg (1995) Voigt Vilmos dolgozata¹², melyben – méltatva Lukács László közléseinek összehasonlító (főleg német) vonatkozásait – a beszélő harangok folklorisztikai kérdéskörét tág európai kontextusba helyezte. Felhasználva Rácz Endre nyelvészeti indíttatású és komparatisztikai adatait is, ebből a dolgozathoz tűnik ki teljes gazdagságában, hogy a harangok szava kérdésköre magyar és nemzetközi folklorisztikai (népköltési) jelenség, melynek kutatása ugyan tisztes előzményre vezethető vissza az európai néprajzi irodalomban, az is világos azonban, hogy amit eddig a problematikáról tudunk, az kevés, s szó sincs arról, hogy – a közzétett adat- és változatanyag alapján – ma már lehetséges lenne végérvényes következtetéseket levonni. Mivel a szakma művelői általában nem olvasnak semmit, sem könyvészeti áttekintéseket, főleg nem nemzetiségi magyar néprajzi kiadványokat, nem meglepő, hogy Voigt Vilmos dolgozata ugyanúgy visszhangtalan maradt, mint Lukács László dolgozata(i), s némi rezignációval az is megállapítható, hogy maga Lukács László sem adja tanújelét annak, hogy – fél évtized távlatából – ismerné Voigt Vilmos dolgozatát. (Lásd tanulmányának friss, idej, 2001-es kiadását és irodalomjegyzékét.) Liszka József korai cikke¹³ néhány helyi gyűjtésű felvidéki magyar adattal, valamint

addig felhasználatlan magyar és észak-morvaországi összehasonlító szlovák adattal gazdagította ismereteinket a harangok beszédéről.

A harmadik dolgozat – Barna Gábor kismonográfiányi terjedelmű szövege¹⁴ – a déli harangszó félezer éves évfordulója alkalmából közölt tanulmánykötet részeként tavaly látott napvilágot. Korrekt tárgyalásmódja, szakirodalmi tájékozottsága alapján a harang kérdéskör tárgyalásának jelentős állomása, mivel azonban csupán részfejezet formájában érinti a harangok szava kérdéskörét, az állapítható meg róla, hogy összegezi ugyan a tavalyig ismert adat- és változatanyagot, a jegyzetelés elmaradása miatt azonban áttekintése fáradságos munkával azonosítható adathalmaz. Mindenesetre megállapítható, hogy Lukács László dolgozata(i), valamint Rácz Endre közlése mellett nála olvasható a beszélő harangok magyarországi (nem csak magyar nyelvű) változatainak egyik leggazdagabb adattára. Adatai azonban – mint dolgozatunk további részében látható lesz –, tovább bővíthetők, főként magyar és nemzetiségi magyar vonatkozásokban, nemkülönben délvidéki szerb vonatkozásokban, melyek nemcsak számára, de a teljes magyar folklorisztika számára is ismeretlenek.

Ezen a helyen nem foglalkozunk külön azokkal a gyermekmondóka-gyűjteményekkel és nyelvészeti kiadványokkal, melyekben ugyancsak olvashatók változatok, s melyeknek adatai olvashatók Lukács, Voigt és Barna dolgozataiban. (Rácz Endre könyvét említettük.) Megemlíthető azonban, hogy a változatok gyűjtése tovább folytatódik, számos példa hangzott el már a Kossuth rádió nyelvművelő műsoraiban. (Magunk Szathmári István előadását és idézett példáit hallhattuk 1999. július 25-én, az Édes anyanyelvünk műsorában.) Mindennek alapján abban lehet reménykedni, hogy nyelvészek és folkloristák összedolgozásával jelentős további változatok állhatnak össze a közeljövőben, melynek alapján átfogóbb folklorisztikai megállapítások válhatnak lehetővé, s valószínűleg besorolási kísérletek is megfogalmazódhatnak. Addig is azonban közöljük az alábbiakban az eddig előkerült délvidéki magyar és szerb adatokat, valamint az egyetlen német változatot. Valószínű, hogy a későbbiekben a délvidéki szlovák, ruszin és román, nemkülönben a cigány anyag felkutatására is kísérletet kellene tenni. Ilyen változatok meglétéről ebben a pillanatban nem tudunk semmit.

Eddig felbukkant legkorábbi adatainkat Kálmány Lajos közli Csókáról.¹⁵ Könyve ugyan – akárcsak Herman Ottó tanulmánya – éppen 110

éve jelent meg, de az adatok ennél valószínűleg mégis korábbiak. Kálmány nem közli, hogy mikor (és milyen funkcióban) értelmezik így a csókaiak a harangok szavát:

„Nagy harang: *Úrnak! Úrnak!*
 Nagy második: *Déz bunda!*
 Kis csöngetyű: *Szögénnek! Szögénnek!*
 Mind a nagyharang kivételével: *Ringy-rongy!*”¹⁶

A Majtényi Mihály novellájában megörökített változatok azért is fontosak lehetnek, mert az író a kontextust is közli:

„Hogy a harangozás mögött muzikaszó és *döbbenetes erejű versek húzódnak meg*, ki gondolta? De ő ezt erősítette. Szebb a harangszó muzsikája a tilinkónál – mondta.” Továbbá: „Ha pedig *versben kívánta valaki*, csak a *kisharangot* kellett vasárnap meghallgatni.

*Ébredjetek, ébredjetek,
 A templomba siessetek,
 Szaporán, szaporán . . .*”¹⁷

Majtényi Mihály alábbi német adata valószínűleg nem a teljes változatot adja. Mindkét idézetben a kiemelések tőlünk származnak:

„Kiálltunk vasárnap délutánonkint a kapuba. Néztük a jövő-menőket. Csatos imakönyvvel *öreg svábasszonyok bandukoltak vecsernyére*. Pali bácsi *ekkor kondította meg a nagyharangot*, mely méltóságteljesen búgott a vasárnap délután tiszteletére. *Most németül szól* – magyarázta Onuc Péter. Ő ezt a nyelvet is jól ismerte. Hallgassuk együtt, mit mond a harang:

*Bim-baum, bim-baum,
 Apflbaum und Birnbaum . . .*

Emlékszem: *így kezdődött* a német vers, mely vecsernyére hívta a népeket.”¹⁸

A néhai Matijevis Lajos 1974-ben gyűjtötte Szabadkán az alábbi adatokat édesanyjától, aki Kiszálláson született 1906-ban, tehát a változatokat valószínűleg szülőhelyéről hozhatta:

„A falusi harang így szól mindennap:

*Teleki Karcsi,
Gyere ki, Palcsi!
Teleki Karcsi,
Gyere ki, Palcsi!*

Ha szegényt temetnek, ezt mondja:

*Ringy-rongy,
Ringy-rongy!*

Erre a másik harang is megszólal:

*Polenta, polenta!
Polenta, polenta!*

Ha gazdagot temetnek, ezt mondja:

*Van pénze, van!
Van pénze, van!*

Erre a nagyharang is megszólal:

*Fehér kenyér, sonka!
Fehér kenyér, sonka!”¹⁹*

Csorba Béla temerini néprajzi monográfiájában az alábbi adatokat örökítette meg a harangok beszédéről:

„A harang nem egyformán zúg, ha gazdagot, vagy szegényt temetnek. A gazdagoknak egykor ezt mondta:

Ökre-lova, ökre-lova;

vagy ezt:

*Hat ökör, hat ló az istállóban,
Hat ökör, hat ló az istállóban.*

A szegénynek pedig ezt:

*Ringye-rongya,
Ringye-rongya;*

vagy:

*Kukorica-polenta,
Kukorica-polenta.”²⁰*

Amikor – évek óta folyó adatgyűjtés után – a beszélő harangok kérdésével kezdtünk foglalkozni, az újvidéki baráti és ismerősi körben a megkérdezettek közül senki sem tudott semmit a kérdéstről. Egy nyugalmazott tanítónő azonban – visszaemlékezve második világháborús, nagybecskereki polgári iskolai tanulmányaira, valamint Csauscher Mária tanárnőjére –, kérésünkre írásba foglalta a beszélő harangokkal kapcsolatos emlékeit.²¹ Ebből a kéziratból idézünk:

„Egyik alkalommal, amikor arról beszélt, hogy fogalmazásainkban használhatjuk a megszemélyesítést, megemlítette, hogy a harangok is beszélgetnek. Miért ne beszélgethetnének, mikor van nyelvük? – mondta.” Példát is mondott: „Egerben például, ahol sok harang van, már kora reggel megkezdődik a terefere. Elsőnek ébred a kíváncsi *kisharang*, éles hangja belehasít a város csendjébe:

Mi újság? Mi újság? Mi újság?

A szomszédos toronyból jön a *közepes nagyságú* harang mélyebb hangú válasza:

Gyereket találtak! Gyereket találtak! Gyereket találtak!

Erre már a *nagyharang* számonkérése következett:

Ki az apja? Ki az apja? Ki az apja?

Az *öregharang* szomorúan kongta mély, kissé repedt hangján:

Az egi kanonok! Az egi kanonok! Az egi kanonok!”

Eddigi vizsgálataink alapján úgy tűnik, hogy a szerb folklorisztika nem foglalkozott a beszélő harangok kérdésével. Ennek okát valószínűleg abban kell keresni, hogy a félezer éves török hódoltság idején a hatóságok a harangozást nem tűrték meg. Éppen ezért ebben a pillanatban kizárólag olyan szerb változatokkal rendelkezünk, melyek a Duna–Száva vonaltól északra, tehát a történelmi Délmagyarországra lokalizálhatóak. Az adatok egyike sem származik szerb folklorisztikai munkából.

Az eddig előkerült legkorábbi szerb adatok a magyar honfoglalás ezeréves évfordulója tiszteletére kiadott emlékkönyvben jelentek meg Pancsován, 1896-ban. Pancsova lakossága abban az időben (is) túlnyomórészt szerbekből állt, maga a város pedig, átellenben Belgráddal, határváros volt Szerbia felé. Mivel a kötet a magyarul közzétett változatsor eredetijének forrását nem adja meg, feltehetően helyben feljegyzett, tehát délvidéki szerb hagyományról lehet szó. Az emlékkönyv „szerb közmondások”-ként közli az alábbi változatokat, melyekhez megjegyzendő, hogy a zárda szó a szövegben ortodox monostor (szerbül: manastir) jelentésben értendő:

„Minden zárdában három harang szól; az egyik azt mondogatja:

Bort, bort!

a második:

Ki fizeti? Ki fizeti?

a legnagyobb meg egyre azt:

A nép! A nép!”²²

(Az adatok visszafordításával olyan változatsor konstruálható, amely virtuális eredetiként: „haranghang-utánzóként”, valóban nem hangozhatna rosszul szerbül: (1) *Vina! Vina*; (2) *Ko plaća? Ko plaća?*; (3) *Narod! Narod!* Nem lehetetlen, hogy egyszer majd az eredeti szerb adatok is előkerülnek.)

Csorba Béla a temerini magyar nyelvű változatok mellett szerb változatokat is felkutatott és közölt. Ezek:

„A harangok beszédének szerbhorvát párhuzamait is sikerült lejegyezni:

Ovce-volove / Ovce-volove.

Mondta a harang a gazdag ember temetésén. (Jelentése: *Birkák, ökrök.*)

Kurac u dupe / Kurac u dupe!

Kiáltotta (a harang – J. K.), ha szegényt temettek. (Jelentése: *Fasz a seggedbe.*)²³

Számos kitűnő szerb adat olvasható Bogdan Ibrajter homokrévi (Mokrin, jugoszláviai Bánság) állandóan utazgató terepi riporter színes írásaiban.²⁴ Ezek évtizedek óta jelennek meg a belgrádi Politika napilap hasábjain. Olyan adatok ezek, amelyeket csak helyszínen járva, öregemberekkel beszélgetve lehetett megtudni. Adatainak átvétele során dolgozatunkban Ibrajter kommentárjait magyar nyelvű összefoglalásban adjuk, a harangok szavát pedig eredetiben és magyar fordításban.

A hatalmas csúrogi (Bácska) ortodox templom tornyában lévő nagyharang legalább ötezer kilós, nyelve maga másfél mázsát nyom. Csak jeles alkalmakkor: (az ortodox) karácsonykor, húsvétkor és úrnapián húzzák meg. Hangja tiszta időben az egész Tisza mente falvaiban hallható. Szavának helybeli értelmezése:

Bunda – dolama!
*Bunda – dolama!*²⁵

(Magyarul: *Bunda – dolmány! Bunda – dolmány!* Nyilván a helybeliek gazdagságára utalva.)

A kikindai egykori határőrvidéki kerület és magisztrátus központjában, Nagykikindán, a helyi ortodox templom nagyharangja, a lakosok gazdagságára és tekintélyére utalva, az alábbiakat mondja, a helybeliek értelmezése szerint dörmögi:

Ćurdija – bunda!
*Ćurdija – bunda!*²⁶

(Magyarul: *Mente – bunda! Mente – bunda!*)

Ibrajter másik két változata nem a gazdagságot hirdető harangokról szól, hanem a szegénységet hirdetőkről. Homokréven (Mokrin, Bánság) parasztok és pásztorok éltek. Az itteni templom harangja mintha a nagylegelőn esőben álló, botjára támaszkodó pásztorról beszélne:

Kabanica – doroc!
*Kabanica – doroc!*²⁷

(Magyarul: *Köpönyeg – daróc! Köpönyeg – daróc!*)

A szomszédos Feketető (Cérnabara; Crna Bara, Bánság, az Aranka partján) kis falu, kis határa, kis temploma van. Harangja, mintha sietne, még télen is fázósan ezt beszél:

Letnji – jankel!
*Letnji – jankel!*²⁸

(Magyarul: *Nyári kiskabát! Nyári kiskabát!* A német eredetű szót figyelembe véve a „nyári jankli” fordítás is elképzelhető.)

Bogdan Ibrajter, a fenti adatok közlése után, megjegyzi: „Szerémség, Bánát és Bácska más helységeiben is tudták az öregek, hogy hogyan szólnak a templomi harangok, és mit beszélnek. Megértették a harangok szavát.”²⁹ Ez azt látszik bizonyítani, hogy a beszélő harangok hagyománya széles körben elterjedt volt a Monarchia, pontosabban: Délmagyarország szerb lakossága körében. Sajnos, más adatokat nem közöl, a vele folytatott telefonos beszélgetés során (2001 májusa) azonban elmondott egy szerémségi változatot, amelyet Jazak falu (monostor?) harangjának tulajdonít, három évtizeddel ezelőtti hallomás alapján:

Odakle vam novci!?
*Doneli trgovci!*³⁰

(Magyarul: *Honnan a pénzetek? Kereskedők hozták!*)

Ebben a pillanatban az ismertetett délvidéki magyar, szerb és (egyetlen) német adattal rendelkezünk; ezek az adatok évekig tartó gyűjtés és az utóbbi idő intenzív kutatása során kerültek elő, a kérdéskör

ismertetett korai és recens irodalma, valamint Majtényi Mihály születésének századik évfordulója kapcsán. Valószínű, hogy a további tüzetes kutatás további adatokat hoz(hat)na felszínre.

Dolgozatunk adatközlő részében végül bemutatjuk azokat a karcagi hagyományokat, melyek legutóbb jelentek meg, s a kérdéskör kutatói előtt még nyilván ismeretlenek:

„A régi harangozók szinte *beszéltették a harangokat*, olyan ütemben húzták, hogy a nép szólamokat költött a harang szavára. Ilyeneket hallottam az öregektől, hogy mikor vagyonos, módos embernek húzták, akkor azt mondta a harang:

*Van háza, főggye, mindene!
Selyembe sok pízbe.*

(Ez a temetési költségeket takarta.) Ilyenkor mindig a nagyharang szavát figyelték, ugyanis azt lassabban, akkurátusabban húzta a harangozó, és kihallott a többi harang közül.

Ha vagyontalan szegénynek harangoztak, akkor általában a kisharang szólt, ugyanis ők nem tudtak annyit fizetni, hogy hosszán harangozzanak. A kisharangnak vékonyabb hangja volt és gyorsabban szólt, szinte hadart:

*Nincs semmije!
Ringybe-rongyba!*

Azt mondták, hogy a kisharang ilyeneket beszélt. A kisharangot csak olyan embernek húzták, akinek nem volt közeli hozzátartozója, és távoli rokonok temették.”³¹

Első pillantásra úgy tűnhetne, hogy az eddig ismertett adatok olyanannyira heterogén képet mutatnak, hogy belőlük semmiféle következtetést levonni nem lehet e folklór (népköltési) műfaj kapcsán. A látszat azonban – mint általában – ezúttal is csal. Mint majd a későbbiekben látható lesz, változataink elemzése a műfaj kelet-közép-európai (tehát komparatistikai) vizsgálata szempontjából is elsősorúak, igazolják továbbá azokat az előzetes hipotéziseket, melyek a kérdéskörrel kapcsolatban elméleti szinten már megfogalmazódtak. Előbb azonban idéz-

nünk kell egy összefoglaló áttekintést, mely a műfaj meghatározása szempontjából alapvető.

„Európában a különböző harangok szavát különböző nyelveken értelmezik. Általában több harang (egy település különböző templomaiban, vagy egy templom különféle nagyságú és hangú harangjai) szavának kölcsönöznek jelentést. A szöveg az eltérő társadalmi csoportokat jellemzi: utal élelmükre, gazdálkodásukra, öltözetükre, vagyoni helyzetükre, korukra, társadalmi vagy házassági állapotukra. Feltűnően gyakori az interetnikus vagy interkonfesszionális magyarázat. Ez sokszor többnyelvű szövegeket hozott létre. Ez a sorozatokat összekapcsoló szöveg-megoldás az előadás során a harangok kondícióját imitálja: gyorsabb vagy lassabb, mélyebb vagy magasabb hangutánzást kíván meg. Ehhez képest másodlagosak a folklórban a csúfoló vagy gyermekjátékszerű felhasználások; irodalomban és zenében pedig a hangszimbolika továbbfejlesztése: egészen a misztikus vagy programzenei változatokig.”³²

Az egri harangok beszédét ismertető, Újvidéken feljegyzett, de Nagybecskerekéről hozott változatsor felvet néhány filológiai kérdést, annak ellenére, hogy dunántúli magyar és német változat tükrében is fontos hozadékot jelent. Adatközlőnk emlékezete ugyanis olyan tradíció kései emlékét mentette át, melynek ez idáig csupán egyetlen magyar és egyetlen német nyelvű változata ismeretes. Mindkettőt Lukács László gyűjtői szorgalma hozta felszínre. A balatonhenyei változatban három harang szava fogalmazódik meg, mindegyik kétszer. Itt rövidítve idézzük:

Kisharang: *Kind geboren!*
 Középső: *Wer ist der Vater?*
 Nagyharang: *Ein Domherr!*³³

A monoslói magyar változat, akárcsak az újvidéki, négy harang szavát fogalmazza meg, ugyancsak megkettőzve; a magunk adata, mint láthatuk, háromszor ismétli a harangok szavát. A rövidített monoslói változat:

Kisharang: *Jó reggelt, mi újság?*
 Nagyobb harang: *Gyerek született!*
 Még nagyobb: *Ki az apja?*
 Az öregharang: *A kanonok!*³⁴

Lukács adatai a veszprémi székesegyház harangjainak szavát interpretálják, az újvidéki adatok pedig az egriét, közös azonban bennük, hogy mindkettő érseki székhely. Hogy a nagybecskereki tanárnő, akire adatközlőnk hivatkozik, német származású, esetleg német anyanyelvű lehetett, a neve alapján gyanítható, hogy azonban a változatsort maga hol hallotta, nem ismeretes előttünk. Lehetséges, hogy e (nevezzük feltételesen) harangbeszéd-típusnak nyomtatott előzménye is lehet(ett), de kényes tartalma (a benne megfogalmazott egyházkritika) miatt nem valószínű, hogy a virtuális írott forrás a pedagógiai irodalomban lenne keresendő. Mindenesetre érdeklődéssel várjuk az esetleges további változatokat. (Lukács László egyébként úgy véli, hogy „a német nyelvű változat legkésőbb a XIX. század első felében keletkezhetett, amikor dunántúli városainkban a polgárság egy része még németül beszélt.”³⁵)

Ha az előbbieken mondottakat lehet még fokozni, akkor a millennium évében, 1896-ban Pancsován magyarul közzétett szerb adatok³⁶ kérdése még izgalmasabb. Úgy tűnik, ennek a (nevezzük ugyancsak feltételesen) harangbeszéd-típusnak kérdését lenne a legizgalmasabb alaposan vizsgálni. A már említett kérdéskör-alapozó tanulmányában Herman Ottó tette közzé az alábbi változatot, 1891-ben. Idézzük előbb azonban a szövegközléshez tartozó kommentárt is.

„Ha ezen a csapáson elindulunk, legott kínálkozik egy jelentős harangszó-magyarázat, mely a negyvenes években (az 1848-as évekről van szó – J. K.), ti. akkor kelt szárnyra, amikor a lelkek már megsejtették a nagy idők bekövetkezését; amikor a szkepszist az emberi jogérzet nyomon követte.

Az akkor jobbadán németül beszélő polgár-féle rendnél szélteben járta egy titkos harangszó-magyarázat, mely nagyon jól festette az akkor uralkodó közfelfogást. A mondóka német volt, a négyféle harangnak a szavát adta; mégpedig úgy, hogy a legkisebbik, a csöngettyű kezdte. Így:

Csöngettyű: *Was wollen sie?*

Kisharang: *Essen und trinken.*

Nagyobb harang: *Wer wird das zahlen?*

Nagyharang: *Bürger und Bauer?*³⁷

A dolgozatunkban idézett pancsovai közlésben a fenti német változat első sora (*Mit kívánnak?*) nem szerepel. A második sor (*Bort! Bort!*) a

német változatban másként variálódik: *Enni és inni!* A harmadik sor azonban a két változatban azonosnak tekinthető. Német: *Ki fogja fizetni?*, szerb: *Ki fizeti?* A zárósor a németben: *Polgár és paraszt?*, a szerbben: *A nép! A nép!* (A német sor végén lévő kérdőjel talányos.)

Hallatlanul izgalmas kérdés: ha valóban úgy van, hogy a németül beszélő (1840-es évek!) magyar(országi) polgárság efféle haranghangutánzással adta hírül (titokban) elégedetlenségét a fennálló hatalommal szemben, akkor ez miféle áttétellel nyert magának utat a délmagyarországi szerbség körébe, s – mutatis mutandis – hogy maradt ez fenn csak magyar fordításban? Feljegyzésre került-e valahol a szerb eredeti is? S a harmadik sor végén a német kérdőjel a szerb változatban miért módosult felkiáltójellé?

A szerb néphagyomány és népköltészet szövegeinek ismeretében megállapítható, hogy a magyar fordítás hitelesnek fogható fel. Ha magyarországi szerb (különösen délvidéki) polgársággal és parasztsággal számolni is kell a megadott időszakban, a szerb szövegek szívesen használták a kollektívum felfogásának interpretálására a nép fogalmát, a hatalom népellenes dorbézolásának kifejezésére pedig kifejezetten illik a *bort!*, *bort!* követelés a más szemléletre valló (német) „*Essen und trinken*” rendelkezés helyett. Hogy a harangok szava a szerb változatban miért lokalizálódott „minden zárdára” – pontosabban: a valószínűleg délvidéki (elsősorban Fruška gora-i) monostorokra/kolostorokra – nem lehet tudni. Úgy tűnik, magyar nyelvű változatok hiányában ez a (feltételes) harangbeszéd-típus kérdése egyelőre nyitva marad. Lehet, hogy a német (nyelvű) hagyomány közvetlenül került be a délmagyarországi szerbek (eredetiben még nem ismert) tradíciójába, de az is lehet, hogy magyar közvetítéssel. Ezt csak magyar változat felbukkanása dönthetné el.

Következő változatsorunk elemzése előtt ugyancsak idézünk egy megállapítást, mely – mint majd látható lesz – adataink (és további publikált adatok alapján) minden tekintetben igazolható: területi és nyelvi (etnikai) vonatkozásban egyaránt.

„A szórványos, soha önálló vagy összehasonlító célból össze nem gyűjtött adatok alapján úgy véljük, ugyanaz a megoldás egy-egy terület különböző helyein, más-más etnikumok hagyományaiban is megtalálható. Ezek összegyűjtése, majd elemzése az európai folklorisztika igazán érdekes és kivihető feladata lenne.”³⁸

Már az eddigi szórványadatok alapján is kiviláglik, hogy a nagyharang (archaikusabb szóhasználattal: öregharang) akár akkor, ha ünnepen húzzák meg, akár akkor, ha temetésen szólal meg, mindig a közösség (város, falu, kisváros) módosságát, előkelőségét, gazdagságát, vagy pedig az elhunyt (akiért harangoznak) módosságát hirdette. Az eddig megismerhető adatok fényében a változatok egy része megfogalmazásában, területi eloszlásában, sőt nyelvi változatosságában is igazolja a fent idézett következtetést:

Szeged vidéke, 1878: *Mente, dolmány*³⁹ (Nagyharang)

Szentes, 1890: *Suba, bunda*⁴⁰ (Nagyharang)

Csóka, 1891: *Déz bunda*⁴¹ (Másik nagyharang)

Tápé, 1957: *Bunda, bunda*⁴²(?)

Csúrog, 1998: *Bunda, dolmány (Bunda, dolama)*⁴³ (Nagyharang)

Nagykikinda, 1998: *Mente, bunda (Ćurdija, bunda)*⁴⁴ (Nagyharang)

Tiszavárkony, 1891: *Úri bunda, úri bunda*⁴⁵ (Nagyharang)

Újszalonta, 1995: *Bunda, kenyér, szalonna*⁴⁶ (Románul is!)

Az utolsó két adat kivételével mind a hat érintett helység egy Szeged központú nagytájnak volt része a 19. század második felében és a 20. század legelején is, s hogy a régió magyarjai (legalábbis az ismert szórványadatok alapján) általában azonos lexikai eszközökkel vélték kiolvasni a nagyharang kongásából a maguk módosságézményét, az nem lehet véletlen, amint az sem, hogy a nagykikindai és csúrogi szerbek is a maguk nyelvén lényegében ugyanazt vélték kihallani a maguk harangja szavából. Ez talán annak is bizonyítéka lehet, hogy a Délvidék magyarul megfogalmazott népi értékrendje a régió nemzetiségeinek nyelvén is azonos vagy hasonló módon artikulálódott. Ha a mondottak csupán a hipotézis szintjén igazolhatóak is, jelezhetik egy virtuális harangbeszéd-komparatistika lehetőségeit.

Persze a nagyharang nem csupán a mente, dolmány, suba és bunda fogalmak által hirdette (magyarul, szerbül, románul, de lehet, hogy más nyelveken is) a gazdagságot, hanem más szövegek által is. Mint szövegközlésünkéből kiolvasható, a délvidéki harangok szava által hirdetett módosságézmény egy földművelő-állattartó népi műveltség értékrendjéhez igazodik, s nem csupán a nagyharang kongásából kihallott, az adott

kultúrában presztízsértékű reprezentatív ruhadarabok, hanem más, a harangszókból kihallott értékek által is. Ezek áttekintése is tanulságos:

Szabadka, 1976: *Fehér kenyér, sonka*⁴⁷ (Nagyharang)

Van pénze, van! (Másik harang)

Temerin, 1988: *Ökre, lova!* (?)

*Hat ökor, hat ló az istállóban!*⁴⁸

Karcag, 1999: *Van háza, föggye, mindene!*⁴⁹ (Nagyharang)

Temerin, 1988: *Birkák, ökrök!* (*Ovce, volove*⁵⁰) (?)

Hasonló eszményt artikuláló nem délvidéki adatok:

Baranyai hegyhát, 1901: *Van neki nagy háza, kertje, portája.*⁵¹

Majsa, 1986: *Földje, tanyája! Barma, gulyája!*⁵²

Úgy tűnik, a nem magyarul beszélő német lakosság gazdagságesezme-nye egészen más nyelvi megfogalmazást nyert a harangok által. Az idézendő két változatban az arany, ezüst és a drágakő jelenti a gazdagságot, az elérendő célt:

Kismarton, 1892. *Dukaten, Granaten!*⁵³ (Öregharang)

Budafok, 1942: *Taller, Dukaten!*⁵⁴ (Nagyharang)

Mint az idézett példák legalább a jelzés szintjén elmondják, egy virtuális nagy (vagy nagyobb) harangbeszéd-korpusz alapján, s a Kárpát-medence nyelvein, nemcsak magyarul, a szövegegybevetésnek és -elemzésnek számos lehetősége kínálkozik a kutató előtt. Mindez azonban valószínűleg csak vágyálom; lehet, hogy ezzel (is) végérvényesen elkésett a magyar (és a szomszéd országok) folklorisztikája. A rejtett diakrón adatok felkutatása azonban még némi reményre adhat okot.

A szegénység, elesettség, nyomorúság ugyancsak kihallatszik a harangok szavából. Mivel az adatok többsége szerint a szegények temetésén a kisharangot húzták meg, ennek hangját – legalábbis az eddig ismert változatok többségének alapján – szinte az egész magyar nyelvterületen igazolható módon azonos „fülhallás” alapján fogalmazták meg: *ringy-rongy*; *ringye-rongya*; *ringyet-rongyot*. Erre példák dolgozatunkban: Csókáról⁵⁵, Szabadkáról⁵⁶, Karcagról⁵⁷, Temerinből⁵⁸; az összehasonlító ma-

gyar anyagból: Szegedről⁵⁹, Tápéról⁶⁰, Tiszavárkonyból⁶¹, valamint Erdélyből⁶² és a Felvidékről.⁶³ Nyilván ez a változattípus lenne leginkább szaporítható a további gyűjtések során is. Érthető módon eddig csupán a Délvidéken lehet dokumentálni a szegénységet kifejező, kukoricakása jelentésű *polenta-polenta* vagy *kukorica-polenta*⁶⁴ szerb kifejezéseket magyar változatok szövegében. Nem lenne meglepő, ha szerb változatok szövegében is felbukkanna.

Ennyi mondható el tehát ebben a pillanatban a történeti Magyarország legdélebbi régiója kapcsán felbukkant magyar és szerb nyelvű „haranghang-utánzó” felett tartott röpké szemlének során. Végkonklúzióként elmondható még, hogy magyar adataink (is) – mint elemzésünk mutatta – ékesen bizonyítják a kérdéskör kifejezett folklórjellegét, ami egyrészt a változatszerűségben, másrészt a hagyományos jellegben szépen megnyilatkozik. Kiszámú szerb adataink pedig ezúttal is aláhúzzák, hogy a folklór jelenségek nem ismernek nyelvi határt, s ezt három nyelv: a magyar, a szerb és a német közegében – úgy vélem – a délvidéki anyag segítségével sikerült aláhúznunk.

Közölt adataink, mint utalhattunk rá, az eddig ismert magyar(országi) vonatkozó folklórananyag szempontjából is immár mellőzhetetlenek, sőt: néhány változatunk párját ritkítóan fontosnak tekinthető. S végül: az a tény, hogy ebben a pillanatban szerb nyelvű adatunk Ószerbiából egyetlenegy sincs, ez nem csupán a kérdéskör kutatatlanságával magyarázható, hanem azt az eddig is ismert művelődéstörténeti vonatkozást is aláhúzza, hogy a balkáni török hódoltság mintegy félezer esztendeje alatt – nagyjából a 19. század derekáig – a török hatóság a harangokat és a harangozást nem tolerálta. Mindenesetre a szerb anyag felkutatása és vizsgálata továbbra is fontos lehet a magyar folklorisztika számára is.

JEGYZETEK

¹ Lásd: HERMAN Ottó 1891.

² MAJTÉNYI Mihály 1940. Eredetileg: Onuc Péter címmel. Az első közlés adatait Pastyik Lászlónak köszönöm.

³ MAJTÉNYI Mihály 1942. Itt már: Onuc Péter harangjai címmel.

⁴ LUKÁCS László 2001. és a korábbi változatokban. Később BARNA Gábor 2000.

- ⁵ A kérdésnek külön könyvet szentelt: RÁCZ Endre 1992. Benne a harangok szaváról: 18–13. A fejezet korábban megjelent a Magyar Nyelvőr 1989-es évfolyamában.
- ⁶ Lásd: FERENCZI János 1878. 519.
- ⁷ Lásd: WIGAND János szerk., 1896. 98.
- ⁸ Időrendben: SZIVOS Béla 1890; FARKAS Sándor 1890; TRENCSÉNY Károly 1891; KÁLMÁNY Lajos 1891. 97. és 291.; GIESSWEIN Sándor 1892; NAGY József 1892. 65–66.; GÁL Kálmán 1895. 223.; ALBERT István 1901. 28. Egy kortársi megjelenésű harang-monográfiában: (KÉSMÁRKY István 1894.) a szerző nem érinti a beszélő harangok kérdését. Az évtizedekkel később kiadott másik monográfiában (KOVÁCS Mihály 1919.) viszont kitűnő magyar, német és latin haranghangutánzók olvashatóak; ezeket a kérdés későbbi irodalma nem idézi. (Kovács sem ismeri a kérdés folklorisztikai irodalmát.) DEDINSZKY Gyula 1986. nem foglalkozik a problematikával.
- ⁹ HERMAN Ottó 1891.
- ¹⁰ Időrendben: LUKÁCS László 1983; LUKÁCS László 1987; LUKÁCS László 1991; LUKÁCS László 1995; LUKÁCS László 2001. Két korai cikkének csupán könyvészeti adatai jutottak el hozzánk: *Népi harangszó magyarázatok*. Fehér Megyei Hírlap (Székesfehérvár), 1985. július 22., valamint: *Élet és Tudomány* 41(1986), ez utóbbi RÁCZ Endre 1992. 7. alapján, cím és pontos lapszámok nélkül.
- ¹¹ Vö. HERMAN Ottó 1980.
- ¹² VOIGT Vilmos 1995. A dolgozat eredetileg egy franciaországi konferencián hangzott el. Francia változatának adatai: *Magyar Néprajzi Bibliográfia 1995–1996*. (Budapest, 1999.), a 2419. számú tétel.
- ¹³ Lásd LISZKA József 1987.
- ¹⁴ BARNÁ Gábor 2000.
- ¹⁵ KÁLMÁNY Lajos 1891. 291. Más adatai: 97.
- ¹⁶ Uo.
- ¹⁷ MAJTÉNYI Mihály 1940. 58.
- ¹⁸ Uo.
- ¹⁹ MATIJEVICS Lajos 1976. 39–40.
- ²⁰ CSORBA Béla 1988. 188.
- ²¹ Az adatközlő: Kalapis Rózsi (Kalapis Zoltánné), 73 éves, Újvidék. Ezen a helyen is megköszönöm, hogy fél évszázados emlékeit velem megosztotta és kérésemre, 2001 májusában, írásba foglalta.
- ²² WIGAND József szerk., 1896. 98.
- ²³ CSORBA Béla 1988. 188.
- ²⁴ IBRAJTER, Bogdan 1998a. Korábban a csúrogi változat: IBRAJTER, Bogdan, 1998. A beszélő harangokról szóló cikkére Pastyik László hívta fel a figyelmemet. Mindkét cikket a szerző küldte meg Belgrádból telefonos kérésemre, szívésségéért ezen a helyen is köszönet illeti.
- ²⁵ IBRAJTER, Bogdan 1998a.
- ²⁶ Uo.
- ²⁷ Uo.
- ²⁸ Uo.
- ²⁹ Uo.
- ³⁰ Közlése szerint Vasa Popović szerb frótól hallotta, aki a szerémségi Jazakon született. Az íróról lásd a Világirodalmi Lexikon adatait.

- 31 SZEREPI NAGY Attila 1999. 63. A könyv megszerzéséért Bellón Tibornak tartozom köszönettel.
- 32 VOIGT Vilmos 1995. 67.
- 33 LUKÁCS László 2001. 58.
- 34 Uo.: 58–59. Tanulmányai korábbi változataiban is!
- 35 Uo.: 59.
- 36 Lásd a 22. jegyzet adatát.
- 37 HERMAN Ottó 1891. 324. Hozzáférhetőbb kiadásban: HERMAN Ottó 1980. 419–420.
- 38 VOIGT Vilmos 1995. 67.
- 39 FERENCZI János 1878. 519.
- 40 FARKAS Sándor 1890.
- 41 KÁLMÁNY Lajos 1891. 291.
- 42 BÁLINT Sándor 1957. 567. A szegedi nagytáj harangokkal és harangozással kapcsolatos hagyományait áttekinti: BÁLINT Sándor 1980. 333.
- 43 IBRAJTER, Bogdan 1998a.
- 44 Uo.
- 45 HERMAN Ottó 1891. 324.
- 46 Idézi: VOIGT Vilmos 1995. 67–68.
- 47 MATIJEVICS Lajos 1976. 40.
- 48 CSORBA Béla 1988. 188.
- 49 SZEREPI NAGY Attila 1999. 63.
- 50 CSORBA Béla 1988. 188.
- 51 ALBERT István 1901. 28.
- 52 Idézi: LUKÁCS László 2001. 64.
- 53 GIESSWEIN Sándor 1892.
- 54 Idézi: LUKÁCS László 2001. 64.
- 55 KÁLMÁNY Lajos 1891. 291.
- 56 MATIJEVICS Lajos 1976. 39.
- 57 SZEREPI NAGY Attila 1999. 63.
- 58 CSORBA Béla 1988. 188.
- 59 FERENCZI János 1878. 519.
- 60 BÁLINT Sándor 1957. 567.
- 61 HERMAN Ottó 1891. 325.
- 62 Idézi: LUKÁCS László 2001. 63.
- 63 Idézi: LUKÁCS László 2001. 63.
- 64 MATIJEVICS Lajos és CSORBA Béla közléseiben.

IRODALOM

ALBERT István

1901 Halotti szokások a baranyai Hegyhát vidékén. *Ethnographia* 12(1901) 25–32.

BÁLINT Sándor

1957 *Szegedi szótár I.*, Budapest

1980 Harang, harangozás. In: *A szegedi nemzet. A szegedi nagytáj népelete III.* Szeged, 329–334.

BARNA Gábor

- 2000 „Az élőket hívom, a holtakat elsiratom, a villámokat megtöröm”. A harang és a harangozás a népszokások tükrében. In: VISY Zsolt szerk. *Déli harangszó*. Budapest, 129–184.

CSORBA Béla

- 1988 *Temerini néphagyományok*. Újvidék

DEDINSZKY Gyula

- 1986 *Szól a harang*. Néprajzi tanulmányok. Békéscsaba

FARKAS Sándor

- 1890 Gúnyos hangutánzás a XVII. századból. *Ethnographia* 1(1890) 204–205.

FERENCZI János

- 1878 Szólamódok. Szeged vidékiek. *Magyar Nyelvőr* 7(1878) 518–519.

GÁL Kálmán

- 1895 Temetési szokások a Nyárád mellett. *Ethnographia* 6(1895) 222–226.

GIESSWEIN Sándor

- 1892 Harangutánzás Kismarton vidékén. *Ethnographia* 3(1892) 127.

HERMAN Ottó

- 1891 A harangok szava és még valami. *Ethnographia* 2(1891) 323–330.

- 1980 A harangok szava és még valami. In: *Halászcélel, pástorkodás*. Válogatott néprajzi tanulmányok. Budapest, 418–427.

IBRAJTER, Bogdan

- 1998 Skelom preko Tise. *Politika* (Beograd), 1998. július 12.

- 1998a Govor zvona. *Politika* (Beograd), 1998. július 19.

KÁLMÁNY Lajos

- 1891 *Szeged népe III*. Szeged vidéke népköltése. Szeged

KÉSMÁRKY István

- 1894 *A harangokról*. Hittudori értekezés. Budapest

KOVÁCS Mihály

- 1919 *A harang*. Budapest

LISZKA József

- 1987 Miről beszélnek a harangok? *HÉT* (Pozsony) 32(1987) No. 4. 11.

LUKÁCS László

- 1983 A harangok szaváról. In: S. Lackovits Emőke szerk.: *Néprajzi gyűjtőúton a Káli-medence falvaiban*. Veszprém, 1983. 76–80.

- 1987 Népi harangszó-magyarázatok. *Forrás* (Kecskemét) 19(1987) No. 7. 86–89.

- 1991 A harangszó népköltészete. In: *A Duna menti népek hagyományos műveltsége* (Andrásfalvy-Festschrift). Budapest, 749–755.

- 1995 Volkstümliche Erklärungen der Glockenlänge. *Zeitschrift für Balkanologie*. (Wiesbaden) 31(1995) 1. 5–17.

- 2001 Népi harangszó-magyarázatok. Néprajzi adatok a behallás jelenségéhez. *Magyar Nyelvőr* 125(2001) No. 1. 56–68.

MAJTÉNYI Mihály

- 1940 Onuc Péter. *Kalangya* (Szabadka) 9(1940) 57–59.

- 1942 Onuc Péter harangjai. In: Herceg János szerk. *A diófa árnyékában* Délvidéki elbeszélők. Budapest, 177–185.

MATIJEVICS Lajos

1976 *Tíz, tíz, tiszta víz*. Jugoszláviai magyar népi mondókák. Újvidék

NAGY József

1892 Hegyhát vidéki hangutánzó, mondák, babonák. *Ethnographia* 3(1892) 64–73.

PATAY Pál

1977 *Régi harangok*. Budapest

RÁCZ Endre

1992 *A belehallás jelenségéről*. (Nyelvtudományi Értekezések 134.) Budapest

SZEREPI NAGY Attila

1999 *Karcagi legendárium*. Karcag

SZIVOS Béla

1890 Tréfás harigutánzás a XVII. századból. *Ethnographia* 1(1890) 109–110.

TRENCSENY Károly

1891 Harangok utánzása. *Ethnographia* 2(1891) 94.

VOIGT Vilmos

1995 A harangok szava Európában. *Létünk* (Szabadka) 25(1995) No. 1–2. 63–68.

WIGAND János szerk.

1896 *Pancsovai emlékkönyv*. Pancsova

HALOTT VAJDASÁGIAKAT OLVASVA

FENYVESI OTTÓ

Sáfrány Imre (1928–1980)
– iránytű nélkül, vadul –

*

Várják az apostolok.
Várják a cédrusok, az olajfák,
a tenger.
Várják a kobalthajú balerinák.
Várja Párizs és a lilán
szemerkélő műszálas eső.

*

Nagy piktúra kellene. Színes, optimista!
Harsány kobaltok és cinóberek.
Mélysötét lubardák, ólomnehezékek.
Egy meleg akcentus. Kettő, esetleg három jambus.
Rohanni kellene az éjszakába. Mostarba
vagy a Neretvába. Le a tengerekre.
Életünket már úgyis eltékoztuk a kontinensre.

*

Odakinn a hold fogyatkozik.
 Sáfrányok, Farkasok, Vinklerek,
 múlt századi ködlovagok.
 Csend van rólatok.
 Csend van, fagyos az éjszaka.
 Hiába izzik az igyekezet.
 Hosszú még a szüzsé,
 nagyokat csúsznak a lovak.

*

Illene szeretni.
 Illene szeretni a felhőket.
 Olyanok, mint az álmok, mint az emberek.
 Váratlanul bukkannak fel, majd hirtelen nyomukvész.
 Senki sem tudja biztosan, mikor és hol:
 csak jönnek, mennek, akár a vágyak, örömök,
 barátok. Föltűnnek és eltűnnek,
 és mégis rettegettek, szeretettek,
 megcsodáltak és szépek.
 Kellenek a földnek és az égnek.

Illene szeretni.
 Illene szeretni a szigeteket is.
 Onnan szépen látszik a tenger.
 Szerezni kellene egy telket olajfával.
 Körül és belül: ezerötyszáz négyzetmétert.
 Kőkunyhót építeni rá,
 Mint egykoron írtad vala.
 S tengerre néző életet élni,
 igazi robinsonit.
 Kunyhóból nézni egy rettenetesen
 szép nagy darab tengert.

Illene szeretni a nőket.
Szeretni rendületlenül.
Kellene és illene más is.
Egy szakajtó csend, meg
egy tonnányi múzsa világítótoronnyal.
Lenolajkence, terpentín, cinkveisz.
Párizsi kék. Török vörös.
S ne felejtse!
Térjünk majd ki a
fontos kis maszatokra is.

*

Az égöv mérsékelt.
Az idő pocsék.
Nem szűnik a hőésés.
Nem szűnik az álom.
Maradandóvá kellene tenni a pillanatot.
Elképzelni a semmit.
Bátran maszatolni,
vadul rögtönözni.
Nem érdemes várni
és megzárulni.

*

Már megint a fák. Félhomályban.
Csak foltok és árnyak.
A fontos kis sáfrányok.
Alig valamik. Bájos semmiségek:
talán három sor gyöngy a balerina nyakában.

*

Lassú a fény. Hosszú az éjszaka.
De tényleg. Reggel majd koromsötét
lábjegyzetekkel ébredünk.

Okker lesz az erdő. Lilák az ugarok.
Keletről kobaltkék sámánok
érkeznek szomorú dallamokkal,
s az Isten háta mögötti autóbusz-megállóban
anyaföldbe tapossák az időt.

*

Csütörtök: Topolya.
Péntek: Ókér.
Szombat: Újvidék, Karlóca.
Vasárnap: Szarajevó.
Hétfőn hirtelen nyomunk vész.
Kedden aktok és látképek közt bolyongunk.
Szerdán csendélet balerinával.
Közben valahonnan egzotikus keleti melódiák.
Kávéillat, majd egy kicsit később pipafüst.
Lassú, kimért szeszek, higgadt poroszkálás.
Szép barnák a cipóvégek.

*

Falióra ketyeg a falon.
Időzítve vagyon. Ketyeg,
de nem hallom. Szüntelen
alkonyul a déli végeken.
S mind, mind kipusztultak már az eperfák
Ókéren, hol az iskolaigazgató
megtiltotta, hogy mezítláb járd tanítani.
Véget ért hát az eperkoronák
felhőkbe kapaszkodó poézise.

*

Hogy meddig fut a vonal,
hiába tudta Kukac.

Hiába tudtad. Hiába tudom.
És mégis kell lenni valahol egy tájnak,
ahová egyetlen út se vezet,
ahová csak lélekben lehet megérkezni.

*

Sok a pocsolya.
Az udvaron a fiúk motorkerékpárt
buheráltak. A kutyák egyet sem vakkantottak,
se amikor megérkeztél, se amikor elmentél
a tanyáról. Mintha csak tudták volna,
hogy Nagypáti Kukac Péter nyomát keresed.

*

Majd hirtelen nyomunk vész.
Csak kedvenc motívumod, a számártövis,
vidékünk túskekatedrálisa
övezi végtelen utunkat.
Lakója alig marad e tájnak.
Hiába zörgetsz, nem ég a kályha.
Szemünknek kihűl a lángja.

*

Concorde-dal szállnak az apostolok.
Menetelnek a szentek.
Jó volna felébredni.
Csipkerózsikának vége.
Elment a sínbusz, az Orient expressz.
The End.
Mindenhol kelet és Balkán.
Át kéne ölelni egy ló nyakát.
Nincs már térerő, nincs gyökerünk,
Nincs már kontextus.

*

Két akt az ötvenes évekből.

Az első ötvenháromból. Szép, világos. Csupa rózsaszín. Fekszik. Jobb kezére támaszkodik, ami folytán a gerincet balra hajlította, és ezáltal a bal kéz messze lecsúszott a bal lábon, amely játékosan pihen a test terhét viselő jobb csípőből kiinduló, kissé behajlított jobb lábon. Figyelő, félkontúrú szemek. A háttérben egy neutrális okkeros-zöldes függöny. Az egész, expresszionisztikusan, vidám torzításokkal megrajzolt akt valami színpadias mellékízt kapott. Lezonitra van festve. Száraz grundra.

A másik akt néhány évvel később készült. Valami piszkos, zöldes fondra lett felkenve. A kép közepén egy heverőféleség. Azon fekszik a vékony akt. Nemtörődömséggel van festve, meleg barnákkal és rózsaszínekkel, mintha nyúzott lenne. A heverő melletti térdét, a balt fel-emelte, és a bal karja enyhe hajlattal erre a térdére támaszkodik. A kép legvilágosabb része a lapos has.

*

A balerina elégett.
Az aktok úgyszintén.

*

Milyen jó itt Splitben!
Dioklécianussal üldögélni
a langyos cukiban.
Kávét szürcsölni. Mily fenséges
a fagyosan tajtékozó tenger.
Miközben egyszer csak megérkezik
a szardíniát szállító hajó.
Már nem egészen
lennék meg nélkülük.

*

Macskajaj.
Hajnal Szarajevóban,

a Miljacka partján.
Princip Gavriło és ami utána jön.
Hagyjuk a problémákat!
Hagyjuk a poézist!
Sok a barna.
Barnák az asztalok, a falak.
Barna a levegő.
Barna a csend.

*

Szarajevótól Titogradig.
Beleroihanni az éjszakába.
Az első szakasz:
zöld, mint az embercsinálta
Jablanicai-tó. MARQUET.
A második szakasz: démoni.
Sziklavihar. Égig érő szirtheüllámok.
Meztelen torzók. PICASSO és DALI.
A harmadik szakasz: tájba ültetett sivárság.
Üresség, karszt, kétségbeesés. BUFFET.
A negyedik szakasz: az alkonyat.
A megérett zöldek és szürkék,
a szélesedő, diadalmas Neretva
és sötétedő hegykoszorú. BRAQUE.

*

Hozott anyagot buherálni.
Beléd magyarázni a fekete himlő
elleni védőoltást. Az agykéreggyulladást.
A kobaltkék párizsi nappalokat,
a bársonyba bújt bosnyák hegyeket,
az acélsötétbe merevedett egeket.
Az orgia utáni világegyetemet.
Tulajdonképpen mindent.
Tulajdonképpen semmit.

Ha magyarázatom nem volna teljes:
innen centrifuga.
Nincs remény, se vágy.
Se múlt, se jövő.
Csak a tenger sóhaja.
A sistergő tajték.
Egy ködbe vesző szigeten.

*

Párizsban mosni.
Inget, gatyát, zoknit, zsebkendőt.
Ecsetet, napfényt, a lét
nagy ellentmondásait súrolni,
sárkányt eregetni,
és kiteregetni néhány oldal
nagybetűvel szedett szutykos
naplójegyzetet (Párizsról).

*

Metró, Barbes–Rochechouart.
A hajnal épp csak fellobbant az égen.
Olyan sáfrányi részletek:
Ahogy teába facsarja a narancsot.
Ahogy várják az apostolok.
Ahogy tudott és mert maszatolni.
Ahogy a korai órán, iránytű nélkül
a lilán szemerkélő párizsi esőben
elindult a Pigalle felé.

*

Metró, Chatelet.
Tavasztél koktél.
Az eső majdnem mindig esik.
Este kilenckor és reggel nyolckor.

Jobbról verebek, balról vadgalambok.
Egy marék mokka cukor, aranyos papírban.
Kollázsok zsírpapírból és sztaniolból.
(A gyűrődés, mint abszolút minőség.)
Kávéháztól kávéházig menetelve,
képtártól múzeumig,
klasszikusoktól a vadakig.
A lágytól a keményig.
Fényből a sötétbe.

*

Alkonyatkor a Notre-Dame előtt.
Sámánok összevissza.
Egy vastag ecsettel kaszabolták.
A maestro már imbolyogott.
Rájuk vadászott.
Vagyunk és voltunk mindenfélék:
bordók, rózsaszínek, ultramarinok.
Sárgák, zöldek, feketék.
Fehérek, vörösek, kobaltok.

*

Metró, Porte de Clignancourt.
A kivágott szoknyákból elővillannak a combok.
Gyönyörű kínai leányka. Hongkongba kellene menni!
Tele van fiatallal a város. Egy legényke
nejlonzsákban viszi a bőrért a vásárra.
Ócskapiac szombaton, vasárnap és hétfőn.
Hétmérföldes csizmákkal szárnyal a képzelet.
Porcelán bili. Kancsó, lavór.
Öregasszony bársonynadrágban.
Csipkés, rojtos gumibugyi. Cserzett krokodilusbőr.
Ódon bútorok, hamisított régi képek.
Festő állvánnyal. Labirintus tükrökkel.
Kezét himbálva egy igazi clochard.

Csengettyűk a lányok fülében.
Mini és minibb szoknyák. Régi és új nyavalyák.
Amott egy néger bombázó mintha keresne valakit.
Aki a cukorkát főzi. Aki a kősöntyűt görbítgeti.
S egy torzonborz sáfrány-sárkány,
ki az ócskapiac-riport nyersanyagát gyűjtögeti.

*

Mindig közbejön.
Járni az imbolygó párizsi utcákat,
ahol nyomulnak a modernek és a vadak.
Jó lenne minél tovább élni.
De mindig közbejön valami.
Egy részeg légionista, vagy egy kutya.
Közbejön az Alézia.
Az Orlyról visszafelé jövet megpillantotta
azt a csodálatos vidéket
(ahol nyolcvanban kislapáttal öt napig ténferegünk).
Jó lenne egy kicsivel tovább élni.
És mielőtt szétrobbanna a világ:
Stop! Megállni, ne tovább.
Kész. Legyenek készek a zöldek,
a lilák és a szép meleg barnák.
A sziênák, a birs temperák.

*

Mióta elment az édes: a méz is savanyú.
Az almáriumfiókban már két napja 15:35.
Az időt majd újraindítani!
Utánunk a vízözön, a centrifuga.
Csak hadd körözzenek a seregélyek, a lepkék.
Csak hadd lángoljanak a torz aktok felett.
S délben tényleg a Louvre-ban ebédelni.

*

Két hiteles magyar mondat az Opera sugárúton:
„Jó cipőket árulnak” – egy férfi mondta.
Tényleg jó cipők voltak a kirakatban.
„Hát ilyent még nem láttam” – egy női hang.
Elhitted neki, de nem voltál rá kíváncsi.
Inkább Labanckának írtál képeslapot,
aki az újvidéki gimnazisták közül,
egyetlenként, elment szabadkai tárlatodra.

*

Gambit jegenyével és kaktusszal.
Haza kellene röpülni.
Húsz napig az egészségügyi lágerben,
az atomban fürödtél.
By the way: kajmak, túró és
néhány csomó zöldhagyma.
A függöny szét: az első felvonás.
Bartók Mikrokozmosza. Abszurd játék,
Ezüst már mindent elmondott, amikor
Rozsda következett. Mondatfoszlányok.
Csak ünnepélyesen, bátran fölpakolni
a málhákat. A taxi mindjárt érkezik.
Előbb-utóbb minden közhellyé silányul,
halljuk végre a diagnózist!
A másodikban kórházi szoba. A négyes.
Négykézláb. Jön az orvos.
Lázat mér, pulzust keresgél.
Latinul mormol valamit.
Topolov kérdi szeretettel,
hol a harmadik felvonás?

*

Ágyban, párnák nélkül láttalak.
Párizs és az Adria bajnokát.

Már nagyon vártak az apostolok.
Encivel és Sziverivel felvettük
az utolsó interjút, az utolsó kenetet,
s utunkra bocsátottál bennünket,
mert a művész akkor ott
mindörökre befejezte mondanivalóját,
befejezte az önarcképét.

*

Látlak, maestro,
látlak, hogy rohansz
az éjszakába, a tengerhez.
Látlak Párizs kobaltkék alagútjaiban.
Látlak, amint Szabadkán elterülsz
a pravoszláv templom előtt.
Látlak, ahogy fehér lepledben
könnyű léptekkel
az apostolokkal menetelsz.

LADIK KATALIN VERSEI

TOLLASKÍGYÓ

Itt.

Árnyékot horgolok a fényből érkezőnek.

Ha eljutnék – száguldó üresség –
test nélkül megélni magamat!

Szűkül az égbolt, beszippant fekete toroka.

Visszahív-e engemet a Szikra,
árnyék létemben lehessen azzá,
ami fénylényként lehettem volna:

sziklarajzon madár – téridőikra.

HAL

Kimossák szeméből a holdat.
A fehér kéz fájdalmát sózza,
elszórja pikkelyes emlékeit.
Otthona lesz az olaj,

és együtt serceg a rozsmaringgal.
Krumpli, petrezselyem a tüdőben.
Csak a tenger lélegzi még
a megvakult égboltot.

MADÁRHAMU

Ki repül ott?
Se téli éj, se holdja,
hogyan álmodjam meg magamat.

Átvágom a sötétség torkát:
látom magam távolodóban,
a mozdulatlan hús fekete hidegében.

A zaj után mélyebb a csend,
és hullámszik bennem a fény.

Végre egyedül
a kapujanincs átjáróban.

IKONOSZTÁZ A VILÁG VÉGÉN (V.)

DRAGAN JOVANOVIĆ DANILOV

V.

Azokban a napokban a kurvák úgy osztogatták a szifilisz, a trippert meg a többi ragályt, mint farsangkor a fánkot. Egész anatómiáját riszálva egy lotyó járta a frontvonalat, tekintélyes idomokkal megáldott, nagy csontú, kapós prosti, bizonyos Magdolna nevezetű kapszlis kurva (az efféle cafkák nem véletlenül viselik szentek nevét!), alias Viviana, ahogyan ő nevezte saját magát. Magdolna önszántából jött ki a harctérre, hogy – mint mondta – egy kissé enyhítsen a harcosok, a pokoljáró mártírok szenvedésein bármely felekezeten legyenek is.

– Én szerelmet, együttérzést és paráznaságot hirdetek – mondogatta ez a bakasári. – Nincs az a malacság, amit a keblem meg nem ismert, mégis mindig újra vágjik. Nem tudok betelni az élvezetekkel. Hogy én micsoda feslett csaj vagyok?!

Majd hozzátette:

– Ne próbálja senki béklyóba verni az érzékiséget! Magdolna a nevem, de vannak, akik Mágjának hívnak. Közönséges szajha vagyok, de angyal is. Így vagy úgy minden nő kurva, csupán abban különböznek, hogy ki hogyan, mennyit és mikor fizettet. Mi, ringyók, a történelem papnőiként, egyedül mi vagyunk az igazi filozófusok a nők között. Én, emellett, aranyszörű kanca is lennék, nagylelkű, adakozó természetű és könyörületes. Olyan szerzetesnő, aki közönségekkel szolgálja az Urat. Ó, micsoda feslett és telhetetlen némbér, micsoda ribanc vagyok én! Va-

lóságos Vezúv, nőben. Szeretem a vaginámat. Mindannyian egy ilyenből jöttetek ki – mutogatott a magáéra. – No, igen, a puncim, egész életem szintézise. Minden tudományom szentélye. Megszagoljátok? Gombára szaglik, valamire, ami friss és csupa élet. Néha, vetkőzés közben, megtükrözöm, és azon jár az eszem, hogy nézne ki, ha olyan csóré volna, mint kislány koromban. Élvezni, és kerekre tágitani a férfiak pupilláját, azt imádom. Művész vagyok, ezenkívül telivér jugoszláv nő. Egy toronyházat elbírnék. Ha a volt JSZSZK ilyen lábakon áll, sohasem omlott volna össze, az holtbiztos. Búbajos kacsoímban a szenvedély jogarát hordozom. Tessék, ha közösülésről van szó, arra mindig kapható vagyok. Szeretek nyilvánosan kefélni, szeretem az emberek szeme láttára csinálni azt, amit legjobban élvezek – hogy bekapjam és torkig ledugjam a péniszt. Mindenki megkaphatja a pinkómat, sólymocskáim, legyen akár szerb, horvát vagy muzulmán, egyre megy. Meg a szifiliszemet is, miért ne? Csakhogy, mint afféle babilóniai hetéra, ki nem állhatom a szenvelgő kukkolókat, azokat a picsogó férfiakat, akik elvárják, hogy a nő, aki megtetszett nekik, úgy szeresse őket, mint az édesanyjuk. Ti, férfiak, nem tudjátok a módját, hogy kell a nőt jól megízélni. Nincsenek ahhoz szerszámotok, hogy igazán jóízűt basszatok még velünk, asszonyokkal sem, hát még a magasságos jó istennel. A ti kalasnyikovjaitok csak amolyan VEP-ek, amiket az önmaguk előtt is meghátráló impotensek használnak. Bennem szunnyad a démonotok, érzem, mint sarjad, burjánzik a bensőmben. Ó, a spermának – a horvát, szerb, mozlím ondónak – micsoda koktéjja erjed bennem! Jöjjön mindenki, aki tojásokat melengtet a feneke alatt, tóduljatok, hogy megízleljétek a gyönyört félbe hasadt, szaftos szilvából a lábam között, járuljatok ide az utolsó csokolásra. Gyere te is, fiam, hány éves vagy, na, jó, tizenkettő, gyere, ne félj, anyád lehetnék, vagy akár az apád is. De bizony megtanítalak én, hogyan tegyél szert egy nő szerelmére, és hogyan tartsd is meg. Eh, csupa zsidó–keresztény–muzulmán babonák meg tiltások rondítanak bele az életünkbe. Ti, harcosok meg egy cseppet sem különböztök tőlünk, kurvától! Az, hogy kalasnyikoból lövöldöztök, nektek ugyanaz, mint nekünk, mondjuk, egy jó baszás, olyasvalami, amit, ha alkalom adódik, úgy kutya-futtából intéz az ember. Ezért, szeretett szerbjeim, horvátjaim és muzulmánjaim, keféljetek rogyásig, basszatok bennünket, hogy angyalok, démonok, szörnyetegek és kísértetek új világa fogantassék általunk!

A számtalan sok közöslés után Magdolna úgy araszolt a földön, mint a tarisznyarák, de elmaradhatatlanul vele tartott egy Incifincinek nevezett, zöld szemű, falusi kislány, akinek akkorka szembogara volt, mint egy borsszem. Részségében, meg amilyen sáros volt, Magdolna szoknyájával a nyakában térdre rogyott, és Istenhez könyörgött, hogy közösljön vele. Így énekelt:

Itt a fárosz, gyere fel velem,
onnan odalátszik az egész világ,
egy búvárhajó jön majd értünk,
és te leszel a kapitány.

*

Az embereket nyomasztó lidércnyomás örvénylésében, a szörnyű szélvihar dübörgésében a rémületükben eszelőssé vált anyák és nővérek fiaik, illetve fivéreik sírjait keresték, akiket koporsó és szenteltvíz nélkül, mi több, olykor ellenséges tűz alatt temettek el ligeterdőkben, járhatatlan bozótosokban, nevesincs legelőkön. Sokuk temetetlen maradt, ott rohadtak a parlagokon, vagy már hamvaikat is szétszórta a szél.

Az igazságszolgáltatás kérlelhetetlen vastörvényétől vezérelt gondviselés választása mindig csak olyan büntetésre vagy jutalomra esik, amely a büntetendőt vagy a jutalomra érdemesülőt a legjobb módon hozzásegíti, hogy magára ébredjen és megvilágosodjék. Talán éppen ebben rejlik az isteni törvénykezés bölcsessége. A megvilágosodott lélek nem szenved a sorscsapások alatt úgy, mint mi, többiek. Mert a megvilágosodott lélek a boldogságnak, az örömeinek, a fájdalomnak nem tulajdonít túlzott fontosságot, hiszen mindez mulandó. Az ilyen lélek, mivel kifürkészte az élet meg a halál misztériumát, felülkerekedett magán a halálon is. Ezért van az, hogy őt a szenvedés meg a fájdalom határtalan boldogsággal tölti el, s attól lelke megváltását reméli.

Ilyen lélek volt Mihajlo Badivuk. Ez az örök jótevő, akinek jósága annyira magától értetődő volt, ez a derék és senkinek sem ártó, becsületben megőszült ember, akinek arca az átélt, mély szenvedésekről árulkodott, sokáig, sokáig megőrizte ezt a szelídségét. A mosolya, ó, az sírva vigadás volt. Ez a hatvanas éveit taposó ember félénk gyermek benyomását keltette. A háborúban elveszítette fivérét meg két fiát, s ő

volt az egyetlen, aki minden sírhelyet ismert. Az arca, igen, Bohumil Hrabal melegséget sugárzó pofaberendezésére emlékeztetett, és szívbeli jóságában, hiszen nem fűzte hozzájuk, mint mondani szokás, sem sógorság, sem komaság, rengeteg édesanyának, apának, testvérnek segített, hogy megtalálják szeretteik sírját.

– A fene essen bele, itt örökké lőnek – duruzsolt valamelyik gyászba borult anya előtt, s a munkába belefeledkezve, lassacskán ásta ki a földet, és rakta félre a köveket egy meredélyen, ahol egy fűszál sem nőtt, miközben körös-körül hullottak az aknavetőgránátok.

– Az Isten áldjon meg, jó ember – hálálkodott egy édesanya, név szerint Burjana, amikor Mihajlo Badivuk föltárta a fia nyugvóhelyét.

– Angyali jó fiú volt az én Milošom. Szegény gyermekem, nem is élt eleget. Minek is éljek önélküle? – siránkozott keservesen Burjana mama, aki úgy külsőre olyan volt, mint valamely szigorú monostor sápadt, agyonbőjtölt főnökasszonya. Hogy kiássák a fia csontjait és rájuk borulhasson, azt szerette volna.

– Te csak sírd ki magad, néném, a könnyektől megkönnyebbül az ember lelke – mondta Mihajlo Badivuk olyan hangon, amely nem is e világi volt már.

– Ide hallgass! – szólt könnybe lábadt szemmel maga is. – Isten életre keltette az igazságot, s az újból visszatér ebbe az országba. Hallod őt? Ez az ő hangja. Angyalok énekelnek a mennyekben. Az angyalok, az emberiség védszentjei, akik úgy pátyolgatják lelkünket, mint anya a gyermekét. Megtérésre szólítják és ébresztgetik a lelkünk, amely halhatatlan.

*

Az endémiás skizofréniától szenvedő Szarajevó forrongott, mint valami izgalmas nagyvárosi westernben. Ez a legkedveltebb, egyszersmind leggyűlöletesebb város ellenállhatatlan mágnesként vonzza oda a mindenféle verekedésre, bűnözésre, italozásra meg esztelen szórakozásra hajlamos naplopókat, bitangokat és gonosztevőket. Az emberek egy szempillantás alatt henteskampókon végezhettek. Szörnyű éhínség dühöngött. Egy szomunnak becézett húsos lepény tíz német márkába került, a nő pedig csak egy pakli cigarettába. Nem egy lány meg asszony, hogy megéljen és eltarthassa a gyerekeit, a családját, egy pár német

márkáért árulta testét a segélyszervezetekben dolgozó embereknek és az újságíróknak, akik fehér Landrowerekben köröztek városszerte. Soha vissza nem térő jó alkalom volt ez a falusi és városi stricik, munkakerülők, a csöcselék, az alvilág és mindazok számára, akiknek nincs bőr a képén. Ragadozó dúvadakként huligánok cirkáltak a városban raktárakat, boltokat és elhagyott lakásokat fosztogatva. A csársi – a bazárnegyed – névtelen betörői, a társadalom legaljáról jött tyúktolvajok és zsarolók, akik a mindennapi életben senkiháziaknak, közönséges aljanépnek számítottak, máról holnapra a háborúba süllyedt olimpiai város politikai életének gócpontjába kerültek. Ezeket a féktelen városi bandákba szervezett alakokat, akik úgy ismerték mahalájuk – városnegyedük – minden zegét-zugát, mint a zsebüket, a legkevésbé sem zavarta a közrend váratlan összeomlása. Mert ők, naná, a csársi osztatlan elismerésében sütkérezve, törvényen kívül éltek különben is. Ezek a rossz apától és még rosszabb anyától fogant, olyanféle beszélő ragadványneveken elhíresült gazfickók meg akasztófavirágok, mint amilyen Jurodivi – Szent Őrütl – Conan, Ožiljak – azaz Sebhely – , majd kidurrantak a kapzsiságtól, és vadul rohantak a pénz meg az arany után. Ezek a vagabundusokból, valójában hidegen számító, megfontolt gyilkosokból álló bandák, a hit védelme ürügyén, hajmeresztő gaztetteket és mindenféle más aljasságokat követtek el, a seregek pedig valósággal hajba kaptak egymással a huligánhordákért. Szarajevó réme, a Jurodivinek is nevezett Mašan Medić, alig egypár évvel korábban közönséges aszfaltbetyár volt az apró zsebmetszők fajtájából, most meg elagyabugyált, akit csak akart. Pávakakasként hivalkodva egész láncolat kuplerájt, kávézót, játékkaszinót tartott a városban. Ugyanez a Jurodivi Bosznia és Hercegovina hadserege 9. hegyivadász dandárja elit századának a parancsnoka volt. Ennek az elit alakulatnak kizárólag olyan katonák lehettek a tagjai, akik lerótták a „belépődíjat” legkevesebb egy levágott fej alakjában, függetlenül attól, hogy kiféle viselte, szerb-e vagy horvát. Egy este Mašan Medić-Jurodivi betoppant a zsúfolásig megtelt Hamam-bárba a Baščaršían, s egy zsákból tucatnyi levágott emberfejet szórt ki, melyekről azt állította, hogy szerbeké meg horvátoké. Ez a vadállat sokáig a legfelsőbb politikai vezetés védence volt, azonban ugyanennek a vezetésnek az utasítására, ott valamikor 1994 őszén, likvidálták.

Mašan Medić-Jurodivi kebelbarátja, bizonyos Sabahudin Tendžo, vaskos, tömzsi ember súlyosan imbolygó fejjel rövid bikanyakán, fana-

tikusokból összeverődött csoportjával a Kazanira hajtotta ki Sarajevó polgárait. Eróziótól lepusztult, nagykohók salakjára emlékeztető kavicsréteggel borított, kopár tájék volt ez. Ott, a Trebević hegyen, a Miljacka bal partján, valahol a Bembasa és Bistrik között, szurdokszerű, feneketlennek látszó barlangkürtők bújtak meg. Egy negyven centi hosszú és nyolc centi széles, „gránát”-nak becézett (Törökországból származó) gyilokkal ott szúrta le őket irgalmatlanul, majd egy meredély széléről a száz méternél is mélyebb szakadékba taszította, ahol aztán nyomuk veszett. Voltak olyan szerbek meg horvátok, köztük egy mankón járó, rokkant nő is, akiket élve löktek a sziklahasadékba. A terrorcsapatban két fiatal nő is akadt. Egyikük, a vadabbik, a fiatalembereket öldöste a szakadék szélén. Halántékon lőtte őket, majd hidegen búcsúzott: „Adieu, mon prince carnaval.”

Ezek az álkatonai csillagok, kormos arcú angyalok, valójában gengszterek, a maguk elhivatottságában és legyőzhetetlenségében vakon hívő fanatikusok, köztük – nem ritkán – militáns gyilkosok és kész pszichopaták is (akiknek viselkedése miben sem különbözött az elmebetegétől), zabolátlanságukban odáig mentek, hogy egyikük, bizonyos Elvedin Čomaga nevezetű bűnöző, aki képes volt élére állni a kis strigók, megbízható besúgók, csirkefogók tömegének, berontott az országelnökség épületébe, és saját kabinetirodát, helyet a főparancsnokság tisztikarában, tábornoki rangot, a nemzetközi sajtóközpontban pedig állandó időpontot zsarolt ki magának. Ez a parlagi fickó, a zenicai börtön veszedelmes lakója és számtalan falragasz hőse interjúkat adott a legnagyobb hírügynökségek tudósítóinak arról, hogy népének iskolázott katonatisztjei alkalmatlanoknak bizonyultak, hogy a sandžakiaknak nincs helyük Sarajevóban. Čomaga mindenhatóságának legutolsó megnyilvánulása, egyúttal zenitje, az Igman hegyhez fűződik, amikor engedtlensége miatt alaposan elpáholta a tüzérség parancsnokát, a JNH volt alezredesét. Ezt követően, legközelebbi bajtársainak csoportjával meg a rablásból eredő mesés zsákmánnyal egyetemben átállt az ellenséghez, néhány hónappal később pedig, nem eléggé ismert okokból, külföldre szökött. Ez az Elvedin Čomaga, aki önmagát és a hozzá legközelebb álló bűnözőket az alvilág arisztokráciájának tekintette, olyan bandita hírében állt, aki rettentő nagyokat tudott ütni, de állta is, ha kellett. Ellenlábásainak meg az orvosok legnagyobb csodálkozására, mindig kilábalta az alvilági leszámolásokban szerzett súlyos sérüléseiből,

és mindannyiszor újra kezdhette, még veszettebbül. Szavahihető emberek mesélik – s nincs okunk kételkedni bennük –, hogy egyik legnagyobb fogása az volt, amikor egy berlini aranyműves páncélautójából elrabolt tizenöt kiló arany ékszert. Čomaga a bal kezében mankóval, jobbában pedig kalasnyikovot tartva kapcsolódott be a szarajevói háborús összetűzésekbe. Valahol Liège környékén fejezte be életét, nem más, mint a tulajdon testőre eresztett a fejébe két dum-dum golyót, szétlőve az agyvelejét.

BORBÉLY János fordítása

(Folytatjuk)

PÓTLÁSOK

Szenteleky Kornél egybegyűjtött írásainak első, Egy fáradt szív szerelmei című, 1988-ban megjelent kötetéhez

Szenteleky Kornél egybegyűjtött írásainak *Egy fáradt szív szerelmei* című kötetéhez (a szövegeket gyűjtötte Bori Imre és Pastyik László) fűzött jegyzetünkben írtuk: „Kötetünk Szenteleky Kornél 1914 és 1920 között írt szövegeit tartalmazza majdnem a teljesség igényével. Néhány szövegét nem vettük fel, néhány szövegében pedig mondatokat hagytunk ki, s az elhagyásokat szögletes zárójelben kipontoztuk. Ezek annyira időhöz kötött kitételeket tartalmaztak, hogy közlésüktől a válogató eltekintett.” A kötethez csatolt bibliográfia természetesen tartalmazta a kötetbe fel nem vett írások bibliográfiai adatait is az 1919 januárjában megjelent *Hazajáró múlt. Henri de Régnier regénye* című írás kivételével, amely akkor elkerülte a gyűjtők figyelmét. Annak bibliográfiai leírása a következő: Sz. k. *Hazajáró múlt. A Hét*, 1919. 1. szám, 137–138. l.

BORI Imre

SZENT ISTVÁN NAPJA

Aug. 17.

A fehér szakállas glóriás király ismét ellátogat, mint pontos nyári vendég. A kalendárium vidám piros számmal jelzi, hogy a magyar korona első viselőjének napja közeleg, a fanyar kedélyű hivatalnokcsaládban e napra tervezett kirándulásról vitatkoznak, Budán a Szent Jobb körül-

hordozására készülődnek fásult, tompultabb kedvvel, az álmos, kényelmes falvakból pedig még felrándul egy-két kalácsarcú, alföldi magyar.

Valamikor Velencében magyar zászló lengett e napon, valamikor hejehujás vigalomba, ökörsütéses, kurjantásos mulatozásba, sikongós, borvörös mámorba gurult és hentergett belé a névnapünneplés, nemrég a vidéki, fehér ruhás kisasszonykák alvótükrű lelkét felborzolta az öröm, a kandi ujjongás szellője, melyet Szent István névünnepe napokkal előreküldött. Néhányan Pestre utaztak megbámulni a Rákóczi utat meg a Gellérthegyet, mások a helybeli nőegylet névünnepélyére mentek el, ahol tombola, konfetti, szépségverseny volt, meg könnyű, rózsaszín jókedv, a fehér vállú alispánné pezsgőt árult az egyik sátorban, és a cigány reggelig húzta a ligeti vendéglő felbokrétázott, petróleumfüstös termében. Egyik asztalnál hatgyerekes, harcsabajszú írkokok söröztek és a kormányt szidták, varróleányok vegyültek a táncoló párok közé, a garnizon egyik heves vérű hadnagya összeszólalkozott egy patikussegéddel, a vakációzó gimnazisták az érettségi borzalmaival mulattatták almavirágszagú táncosnőjüket, az üvegburás gyertyák körül ideges, apró pillék röpdöstek, némelyik megmártotta magát a gyöngyöző bor bíborában, és a tombolát bugyborékoló derűtség között egy közismert, kopasz ügyvéd nyerte el, aki széles grimaszokkal, pirosan totyogott, loholt a nyereményért.

Néhányan már délben kezdték a sörözgetést, mások templom után a megyeházára tűzött nagy, nemzeti lobogót nézegették, hiszen oly ritkán lehetett akkortájt a meleg, magyar színhármast látni, oly jólesett eszünkbe juttatni ezeréves, zaklatott múltunkat, bozontos, kacagányos őseinket, történelmi könyvünk különös szagú lapjait és a Képes Krónikából vett merev, primitív illusztrációkat, ahol első királyunk dicsfényvel, pápai koronával, jogarral, országalmájával és kettős kereszttel tekint a leckét magoló tanulóra. Tunya, felhőtlen, kicsinyes napjainkban jólesett tudnunk, hogy kik vagyunk és kik voltunk, kellemes dolog volt a visszaemlékezés harcos, győzelmes, ínséges időkre, és büszkén állapítottuk meg, hogy mégiscsak lett valami ebből a sokat szenvedett, szerencsétlen, ezeresztendő országból.

A gondtalanság, melynek ölében lomhán, ásítózva nyújtózkodtunk, oly hirtelen olvadt széjjel, mint sártócsába hulló hópehely; nem tekingetünk már vissza régi harcokra és háborúkra, szelíd, múltakat vizsgáló érdeklődésünket elnyomta a ma, az én ólomnehéz gondja, Szent István

országára a legkomorabb, vérpettyes palást borult, mely elfödte a gondtalan, lusta verőfényt, az üde, kék eget és a zavartalan, lomha békességet. Azóta már háromszor hordozták körül a nagy király Jobbját, de a véres, fekete palást még mindig nem húzódott el felőlünk.

Az István-napi ünneplésről lehullottak a mulatozás csillogó, ujjongó színei, mint hangos szavú délszaki virág szirmai a szélben, s csak komoly, álmotag, tömjénfüstös fohászok maradtak meg. Elmaradoztak a lampinos, nyári multságok, a szépségverseny, az ünnepi részegség, a műkedvelő-kabaré, a vad, perzselő tánc, izzadt leányarcok ragyogása, a keringő alatt elszavalt diákvallomás és az augusztusi pirkadásba belefúló ittas, muzsikás hejehuja. A Pestre utazás is ritkább jelenség. Kínos az út, drága és nyomorgós a pesti élet, aztán meg a kedv is eliramlott: melyik hegyaljai leányzó, melyik ősz fejű vidéki gazdálkodó kíváncsi a királyi várra, a Lánchídra, a Városliget komédiáira, mikor négy hete nem érkezett már rózsaszínű kártya?

A nagy, paradés, harangzúgásos körmenet káprázata is eltompult kissé, mint őszi nap bágyatag sugára, az arcok ráncosabbak, a pompa iránti érdeklődés csendesesen eltűnt róluk, s helyébe méla töprengés került, a harangszó gyengébb lett, és a cifra, ragyogó egyenruhák helyett tompazöld, komor katonákat látunk, akik már nem fakasztanak büszke érzéseket, nyalka, ártatlan gondolatokat. A magyar zászló magyar keservekre, magyar vérre emlékeztet, mely friss, piros és eleven még mint a ma szakajtott pipacs, a sok örökre elhantolt békés arcú emlék pedig a hiányosság, a korai elmúlás, a többé vissza nem térés fásult, csüggedt érzését lopja lelkünkbe.

Nemrég szelíd székspezzissel, hitetlen lélekkel, mosolyogva néztük az ezeréves ereklye tömjénszagú kultuszát, a körülötte fejlődött virágos, muzsikás mulatozásba azonban szívesen elmerültünk, hiszen felvidította a nyár izzadt, rekkenő napjait. Ma kiesett a sok tarka, víg színfolt a piros betűs nap keretéből, és mi megszeppenve állunk a viharban, hajlandók vagyunk elhinni a megmosolygott legendákat.

A magyar ember ma úgy sóhajtozik Szent István királya után, mint hajdanán a szigeti vár vitézei. Most negyedszer hordozzák körül az aszott, misztikummal és csodákkal tisztelt kezet ezen viszontagságos időkben, és odaát Podjebrád ivadékai fenyőkoszorúzza magyar megyék eltulajdonításáról beszélnek, a hatalmas angol miniszterelnök pedig

megígérte a kócos, vad balkáni népek egységünket bontó ábrándjainak beteljesülését.

Ijedten, könnyörögve tekintünk az első magyar Szent csodálatos Jobbjára. Hinni akarunk varázspan, csodákban, múltak misztikumában, hinni akarjuk, hogy ez a szent, fonnyadt, ezeresztendő kéz elhárítja országaról az ármányos árnyakat, a szeszélyes végzet veszélyét, és elűzi könnyes keserveink, görnyedt gondjaink ólmos fellegét.

A DIVATOS HALÁL

Okt. 25.

Ma még vidáman, eleven pillantással néznek reánk, ma még mozognak, beszélnek, kezüket nyújtják, sorokat írnak, szerepeket játszanak, és holnapra merevek, némák, sárgák és hidegek, mint a temetőföld. Fiatalok, villogók, elevenek, erősek, birkózni vágyók ma és néhány óramutató-forgás után fáradtan, erőtlenül elnyúlnak, szemük lecsukódik, és a szemfedő lágy nyugalommal borul reájuk. Ijedve eszmélünk fel: hiszen tegnap még itt voltak, még aggódtak, reménykedtek, terveztek, szerettek és vitakoztak, és ma már fekete keretes értesítést kézbesít a postás, melyben ájult hitetlenséggel, döbrent fájdalommal olvassuk el az életet, erős és reményt jelentő nevet, mely mára elfakult, kihűlt, és sírvésői feladattá vált.

Valami halovány öntudatosságot érezünk ezekben a sűrű, hirtelen távozásokban, melyek hasonlatosak azokhoz a jelenetekhez, mikor az előkelő színházi vendégek nem várják meg a tragédia végét, a sikoltás, recsegő, jajgató, halálhörgős befejezését, hanem fáradt, kényelmes mozdulattal felkelnek helyükről, és jelt adnak az indulásra. Talán ezek a titokzatos távozók is a rettenetes, haláltusás befejezés elől menekülnek, talán ők beláttak a holnap résén, megborzongtak és leghelyesebbnek tartották az eltávozást. A remegtető, vérkorbácsoló zűrzavarban nem tudjuk mi lesz velünk, mi lesz holnapunkkal, életünkkel, vérünkkel meg véreinkkel, és ijedten ötlik eszünkbe, hogy talán ők, a hirtelen és szóltanul távozók az élet-halálmezsgyén megpillantották a nagy jövő ismeretlen panorámáját, és jobbnak látták arra a lankadt útra lépni, mely a sötét erdőbe, a Styx bús, fekete vize felé vezet.

Járvány pusztít az országban, valami titokzatos mikroba titokzatos módon beteggé teszi a tüdőt, és megállítja a szívet. Téglapiros levelek hullanak le a fákról, az orvos alétlan, fáradt, gyűrött arccal nyit be a fülledt betegszobába, az asztalon lucskos színű orvosság, az ágyban ziháló, ijedt tekintetű beteg, és a halál ki-kitekinget az ágy alól, mint bújócskát játszó csintalan kisgyerek. Az ezüstkanálban beszáradt a szirupos gyógyszer, a lázmérő keményen felnyúlik magas számok közé, mint dolyfös, ezüst színű akarat, és másnap ásítgatva, káromkodva szegzik fel a fekete kárpitot a temetkezési vállalat lekonyult bajszú emberei. Ősz van, hervadás, betegség, pusztulás van, országok hullanak el, hagyományok dőlnek az enyészetbe, ősi fogalmak foszlanak szét a semmiben, minden újsághírben, minden rozsdás, tallózó falevélen és – ki tudja – talán a mi lelkünkön, a mi szívünk felett is ez áll: halál. Mintha a világ fenséges, félelmetes ősze köszöntött volna be, mintha emberek, világok, határok, hatalmak, tervek, testek, térképek, tiszteletek, törvények, tulajdonok enyészete zokogna a rezedaillatú, betegségszagú levegőben.

Járvány pusztít, az öreg halál már alig győzi a munkát, akár csak verejtékes sírásó, aki alig teszi le hűséges ásóját kerges, otromba kezéből. Csodáljuk a zörgő csontú végzet szívósságát és munkabírását, már négy esztendő óta folyton kaszál és kaszál; hullnak a sorok, dőlnek a kalászkok, és a csontos kéz sohasem fárad el. A régi, kedélyes influenzák, a hársfateával meg forralt borral gyógykezelt meghűlések eltűntek már, mint a krákogó, fehér fejű nagyapa a karosszékéből, a pöfeteg dunnákkal és forró krampampulikkal kipréselt joviális izzadások pedig nem hoznak gyógyulást, hűvös, tiszta megkönnyebbülést másnap reggelre.

A lüktető, lankadt homlokú beteg újságot vesz kezébe, halántékán öklömnnyi manók kopognak, a betűk vörös ködben süppednek, halványodnak: Magyarország függetlensége, personal unio, tizenhat vármege, délszláv birodalom, antant, Fiume, Kramarz, meg Károlyi, meg Wilson, meg jegyzékek, meg veszélyek és reménytelenségek. A képzelet sistergős rakéta alakjában kipattan a tüzes homlok mögül, messzi holnapokba száguld, ijesztő távlatokat lát meg – a szürke kendős vénasszonyok szerint a haldoklók a jövőbe látnak. A zörgő csontú jó barát pedig szelíden odaül a beteg mellé, az izzó halánték mögött most már ájultan hevernek a gondolatok, mint fagyott, fehér galambok.

– Gyere velem – szólal meg atyai gondoskodással. – Meglátod: jobb lesz.

A verejtékes fej lehanyatlik, mintha helyeselné a csendes beszédet, és elfogadja a csontos kar támogatását. Mi ámulattal nézünk a távozó után, kinek nemsokára társa akad a fekete úton, újak és újak jönnek, indulnak, tűnnek, távoznak, mint elégedetlen vevők egy bukás előtt álló üzletből. Mily fájdalmasak, mily fölényesek ezek a távozások! Talán holnap már mi is ott baktatunk a távozóik között, és szelíd szomorúsággal tekintünk vissza árva, zavaros földi országunkra.

Lassanként talán mindenki eltávozik, csend és némaság költözik országunkba, üresen álldogálnak majd az alföldi tanyák, kietlenek lesznek a sáros országutak, mélán hallgatnak a völgyek, nem bődul fel rekedt katonanóta, útszéli csapszékekben, szóltanul merengnek az elhagyott udvarházak, a városokban süket némaság nyúlik el, és a leeresztett zsaluk mögött az üres sötétség szuszog, mint otromba medve téli barlangjában.

Meglehet, hogy odaát a mennyországban készülődik a boldog, békés, független Magyarország.

Pille

ELHAGYOTTAN

Nov. 15.

Árván állunk a szélben, a recsegő világviharban, mint fehér héjú nyárfa gögös fenyvesek között, melyek összeaggatják ringó karjukat, mintha kezet adnának egymásnak. Árván, nehéz szívvel, lázas lélekkel, fátyolos szemmel nézünk körül: csupa fenyő, csupa idegen fa, csupa ellenség, mely büszke, sudár és fölényes és sehol senki, aki biztató üdvözetét, ígérő mosolyát küldené felénk, sehol sincs testvérünk, de még barátunk, jótevőnk sincsen, senkink sincsen, elhagytak vagyunk, mint beteg koldus a sötét, sáros országúton.

„A magyarok elvesztették rokonszenvünket!” – jelentette ki kalapáló hangon a seprős szemöldökű francia tábornok a homályos, ízléstelen belgrádi szalonban, és Genovéva áhítózott városából kusza hírek villannak széjjel. Forradalom van-e odaát, vagy kemény militarizmus? – ki tudja. A germán szövetségesek országában már napok óta langyos, öntudatos forradalmak rotyognak, mint polgári ételek szürke hivatalnokék tűzhelyén egy bolondos ünnepezen. A nagy kavargatásban észre

se vesznek bennünket, talán haragos pillantást vetnek le ránk – ez most már igazán mindegy. A kék ködű szigetországban nemigen töprengnek Hungária sorsa felett, pedig valaha, Széchenyi idejében, divatos volt Árpád népéről beszélgetni szivarfüstös klubok ölelő borszékeiben. Ma ki törődik velünk? Kit érdekel életünk, vágyunk, boldogulásunk? Az Újvilágban már nem emlékeznek a tüzes szavú, körszakállas magyarra s valószínűleg Turin népe is elfelejtette a fehér hajú öregurat, meg azt a nemzetet, mely hajdanán Garibaldi barátságával dicsekedhetett. Körülöttünk csupa éhes, ellenséges szláv nemzet, mint falánk farkasok az erdőn keresztül baktató szegénylegény körül, kinek kiáltó szavát senki sem érti, senki sem hallja, kinek senki sem siet segítségére. A skandinávok hűvös részvétlenséggel nézik a felfordult világot, mint kőszobrok a nyugtalan utca életét, a félhold századokkal ezelőtt hatalmas népe pedig, bár valamikor szeretettel emlékezett reánk, ma tőpörödött, haladók dervishez hasonlatos, aki már önmagán sem tud segíteni. Igaz, hogy messze északon, tavak és tundrák világában, savószerű testvéreink élnek, de róluk most oly keveset tudunk, és ha kevesebb gondjuk is van, mint nekünk, gyengék és sápadtak ők, mint az éjféλι nap fénye. A világ tarka, sokszámú népei közül sokan azt se tudják, hogy élünk és hogy élni akarunk. Senkink sincsen.

Holnap már a nagy ítéłőszék elé kerülünk. A győzelemtől kevély lelkeket a rosszakarat, a rosszhiszeműség károgoó holló módjára röpdösi körül s talán nem lesz hiabavaló a csúfos károgoás. Sehöl egy biztató tekintet, a védő helye üres, a tanúk között pedig csupa éhes, villogó tekintet, mely húsunkra, halálunkra vágyakozik. Talán meg se várják az ítéletet, talán maguk ítéłkeznek felettünk, habzsoló vágyaiktól, alacsony mámoruktól, rabló, részeg rikoltásoktól űzve és a nagy bíróság valószínűleg nem fog tiltakozni a vad, végzetes és ezerszer jogtalan ítélet ellen.

De miért kerülünk mi a törvény elé? Oly idegen minden körülöttünk, sohase jártunk e komor épületben, sohasem vétkeztünk, sohasem vádoltunk senkit, pedig az igazságtalanság testvérünkkel szegődött a történelemben. Senkinek vagyonára nem vágytunk, senkinek földjét nem kívántuk, csupán nyugalomra és szabadságra törekedtünk, hosszú, harcoss, hajnaltalan századokon keresztül. Senkire nem haragudtunk, senkinek vérét vagy halálát nem akartuk. Nem akartunk semmit, egy ártatlan, idegen katona életét sem akartuk, mi kábán belesodrótunk a pokoli forgatagba, eskünk a császárhoz kötött, becsületünk pedig

daliás múltakhoz, lelkünkön bilincsek zörögtek, akaratunkat leszögezték, mint eleven denevér szárnyát az ajtófélfára. Mi nem vagyunk felelősek a kicsorgott vérért, a megállott szívekért, a kihűlt testekért. Lelkünkben hőszerű galambok szállkostak a szeretet rózsái körül, mi alatt kezünket a fegyver ravaszára kényszerítette a hatalmas, hivalkodó, háborús önkény. Nem vagyunk bűnösök. Egy régi, korhadt, rozsdás rendszerért, eres, elévült, egykori erőszakért, elsüppedt, elsöprött, lelkiismeretlen emberekért nem lakolhat meg egy nemzet, mely frissen, újjászületve, eredeti szívével és arcával áll a világ elé, mint egy keserves, kegyetlen karnevál szereplője, amikor lerántja a hamis lárvát, a sok feszes, kínos, csörgős sallangot, melyek gonosz tirannusnak hazudták. Tisztán, szabadon, felemelt fejjel jelenhetünk meg a nagy ítélszék előtt. A múlt bilincsei lehullottak, és nem akarunk újakat csörgetni. Szabad-
ságot, levegőt, életet akarunk.

Idegen bíránk nem ismernek minket, nem törődnek velünk, rábólintanak a sok igaztalan vádra, mint kényelmes, jóllakott, az unalmasságig ismert közhelyekre. Sehová sem fellebbezhetünk, egy védő szó, egy árva, pártfogó hang se hangzik el érdekünkben és mi hamis vádakkal teleszórva, remegő, szeplőtlen szívvel, fehér, de felhős lélekkel várjuk a nagy ítéletet, mint a védtelen, leláncolt magyar Caraffa Antonio vérbírósága előtt. Még egyszer széjjeltekintünk. Sehoh semmi rokonszenv, sőt még érdeklődés sincsen. A világ közönyös, mint a fáradt kórus; most, ennyi pör és vád között igazán nem fontos egy maroknyi nemzet holnapja, élete, békessége, boldogsága.

A győzők törvényszéke nemsokára összeül, és aztán megkezdődik a siralmas tárgyalás. A várakozás ólmos, izzadt, gyötrelmes perceit éljük át: mi lesz addig és mi lesz akkor? Az igazság, mint hideg fényű távoli csillag ragyog felettünk és félünk, hogy lankadt fénye nem világítja meg lelkünk foltatlan fehérségét, nagyon félünk, hogy a győzők igazságossága nem lesz azonos a mindenekfelett álló, szent és hótiszta igazsággal.

Meleg, rokonszenves, megnyugtató pillantásra szomjúhozunk, testvérré, barátá, patrónusra vágyunk, aki némi bizodalmat adhatna gyenge, tépdeseit lelkünknek, aki a remény üdítő csöppjét csöppenténé cserepes, kiszikkadt szánkra. Csak egy melegebb szót, egy lágyabb, simogatósbabb pillantást keresünk, kutatunk, kérünk, koldulunk, könyörgünk...

Senkinek sincsen. Csak magunkat el ne veszítsük a huhogós, üvöltéses vészharagos éjszakában.

KARÁCSONY 1918

Bársonyos, alélt kék foltok komorlanak elő az ibolyás sóhajokkal telehintett hótakaró alól, a tülevelű tornyocskák dacosan merednek fel a sápadt, hideg égbe, mint árva igazságok. A völgyben még sebesen zajlanak a fehér tajtékos vizek, nyugtalanul, de már lankadt erővel paskolják a simára nyaldosott köveket, holnap vagy azután elnémulnak már ők is, opálos jég szunnyad majd a sziklák likacsos ölében, holnap csend lesz, fehérség lesz és szorongó hideg, hiszen már Tamás apostol neve napja is elmúlt, néhány lap van csak hátra az öreg kalendáriumból, és az új esztendő dermesztő fagyokkal karöltve érkezik erre a vidékre.

Piros meg kék szálakból szövö sötétes ruháját az este, a fenyők már feketék, mint a mélységes harag, fehér hópalástjukon pedig acélkék árnyékok szenderegnek. A nap mögött narancsvörösre festődik az ég, mintha valahol, túl az iromba ormokon hatalmas máglya égne. Az ezüst hajú asszony egyedül ül a szobában, az öreg imakönyvben összeölelkeztek már a betűk, a korhadt, magányos udvarházban ijesztően lüktet a csend, mint elhagyott, fáradt szívekben a halálfélelem. Ancsura ügyetlen kézzel rakosgat a hideg konyhában, a fagyos úton kemény lépések döngnek, lódobogás közeledik, akárcsak valósággá váló átkozódás, és itt-ott fájdalmasan felpattan, felpukkad egy puskalövés.

Imádkozni kellene, hiszen Ádám és Éva estéje van. Lomha homály nyújtózkodik a nagy szobában, a csend az öreg ingaórával társalog, vigasztalan árnyak ülnek az ezüst hajú asszony köré, a kandallóban pedig erőtlenül parázslik a tűz, mint álmos, hályogos piros szem, mely már nem kíváncsi arra, ami körülötte történik. Az ósdi, szomorú szagú imakönyv lecsúszik a fehér hajú asszony öléből, koppan egyet a földön, azután ismét csend van. Nem lehet már imádkozni. Ancsura gyertyát hoz be, és a sarokba úzi a szenteste fekete, félelmes manóit, akik eddig kajánul ugrándoztak a szoba közepén, a lehullott imakönyv körül. A gyertya meg-megrebben, a vén szolgáló felveszi a megszentelt könyvecskét, és az órára tekint. Bizony már vacsoraidő lenne. Valahol sikoltás hallatszik.

Az ezüst hajú asszony belenéz a gyertya bús, sárga lángjába, mely megsokszorozódik, mintha vastag, szívárványos üvegen keresztül nézné az árva, sárga lángot. Ezer meg ezer gyertya gyúl fel, világosság lesz, a

gyertyák ezüstporos fenyőágakon ülnek és kerek, örömfényes arcok mosolyognak fel. Ó szent, vidám, könnyes, kacagós karácsonyok! Gyermeki csókok a ráncos homlokon, jókedvű zaj a vastag, tubákos falak között, széles örömök, kinyújtott kezek, ártatlan hahoták, kecses kocintások, nyájas mákos kalácsok, aranyvörös tea gőzölög az öreg, öblös csészékben, a bodros fejű unoka már letörte a nedves hangú trombita fejét, szelíd kártyajáték folyik a sarokban az egyik ükapa sárga szakállas arcképe alatt, majd betleheemes gyerekek döcögnek be éktelen csöngővel és idéetlen álarcokkal, és Ancsura áhítatos rémületére összesározák a szőnyeget. Együtt voltak mindnyájan, összebújtak ezen a fenyőszagú estén, mint didergő verébcsalád a tornác hallgatag párkányán. A postás csomagokat hozott délelőtt, vendégek érkeztek az esti vonattal, Péter rendbe hozta a vendégszobákat, vizet készített a nagyhasú kancsóba, szappant helyezett a mosdóra, meleg, hímzett papucsot tett az ágy elé, és a nagy cserépkályhák meghitt, mályvavörös melegséget hintettek szét a sokáig lakatlan szobákban. És aztán boldog viszontlátások voltak és könnytől csillogó szemek, vidám, becézgető vacsorák, kínálgató szavak, elégedett mosolyok, bíborvörös borok, gondtalan beszédek, kipirult orcák, andalító nyugodtságok – a boldogság homlokon csókolta ezen az estén az árva, fehér hajú öregasszonyt.

A gyertya lángja megtörik, mint viharban a remény mécsese. Ancsura száraz, szomorú vacsorát tesz az asztalra, és köténye sarkával lassan megtörli a szemét. A hegyoldalon zúg a szél, mint balsorsot átkozó távoli tömeg, a fenyők ezerhúrú, havas hárfáján iszonyú panaszok sírnak, és idegen katonák baktatnak a szende városka felé. Egyszerre puskaropogás. A nyútt kezű szolgáló keresztet vet. Azután elhalkulnak a léptek, és lassan csend lesz, ijedt, facsaró, fájdalmas hangtalanság. A vacsora száználmasan pihen a kopár asztalon, a gyertya oly árván libeg, mint egy haldokló utolsó sóhaja, és Ancsura ismét köténye után nyúl, amikor valaki halkán, bizalmasan megkopogtatja az ablakot. A száraz, nyútt szolgáló riadtan rebegi:

– Szent isten, rabolni jönnek . . .

A fehér hajú asszony szelíden megrázza a fejét:

– Csak nyisd ki a kaput, Ancsura. Nem ellenség akar bejönni.

Ancsura óvatosan, remegő kézzel nyitja ki a kaput. Kint egy galléros, bizonytalan alak áll, és vidáman, sietve susogni kezd:

– Én vagyok, Ancsura, ne félj. Ezer veszélyen rohantam, lopódtam, vergődtem keresztül, lövés súrolta vállamat, és fáradtság remeg térdeimben. Űztek, üldöztek, és én szaladtam, kúsztam, lapultam, majd ismét mentem, siettem, rohantam, csakhogy itt lehessek e szent estén.

Ancsura kacagva felzokog, az öröm különös hangokat csiklandoz ki belőle, és az ámulat lehúzza ráncos állát. Felmegyek a lépcsőkön és úgy érzem, hogy lépteim oly könnyűek, mint a képzelet tipegése. Az előszobában a régi, rózsaszín, tompa fényű lámpa ég, a komor szarvasagancsok, a kitömött egerészölyv, az angol sportképek, a pörge kis vadászkalapok a fogason régi ismerősként üdvözölnek. Belenézek a zöld tükörbe. Arcom lenge sápadt, mint egy álom.

Belépek az ebédlőbe, és az árva öregasszony felemelkedik a székről. Kissé felém jön, és felém nyújtja remegő kezét. Ezernyi gyertya ég a szobában, ínyes ételek csilognak a fehér abroszon, mennyei csengők csilingelnek, ezüst hó hull a sudár fenyőfára, bohókás füst úszik az asztal felett, valahol angyalok énekelnek, és vörös orrú öregurak kártyáznak a sarokban. Ránézek a fehér hajú asszonyra: arcáról csendesen és boldogan csorognak le a könnyek. A szívem, a torkom összeszorul, és szemem kissé homályos lesz. Öntudatlan hevességgel széjjeltárom karmomat, mint hirtelen felpattant vágy, mint repülni készülő nagy madár, és lelkemből felszabadul ez a rekedt, rejtett, reménytelen sikoltás:

– Édesanyám!

HAZAJÁRÓ MÚLT

Henri de Régnier regénye

Hermann Bangnak van egy bánatosan szépséges regénye, mely német fordításban a *Hoffnungslose Geschlechter* címet nyerte, s mely egy előkelő család fáradt, beteges ellankadását és kimúlását regéli el búsán, bágyadtan és gyönyörűen. A lelkek elfajulnak, a tervek összeomlanak, az apa megőrül, a fiú öngyilkos lesz, mert cél, remény már nem kínálkozik számára, és a nagy család története befejeződik. Ugyanez a tárgy Henri de Régniernek, az egykori szimbolista költő regényének, a *Passé vivant*-nak, mely most jelent meg magyar fordításban. Itt is egy százósós, jó nevű család utolsó sarja áll a történet középpontjában mélán, fáradtan, homályos érzésekben vergődve, s a vége itt is a pisztoly pukkanása

Passignano kolostorában. Bang higgadt szomorúsággal, hűvös, tárgyilagos meglátással rajzolja a betegesen érzékeny lelkeket, az akarat gyengeségét, a jellem tétovaságát, úgyhogy szinte orvosi becse van regényének, akár Dosztojevszkij Raszkolnyikovjának, vagy Ibsen alakjainak. Henri de Régnier azonban lírikus, bús, nemes, nyugtalan és igazi lírikus, aki nem keres megokolásokat, nem törekszik élethű alakokra, hideg megfigyelésekre, szigorú lelki rajzokra, kóros tünetek pontos észlelésére és hangsúlyozására; érzések, emlékek, tűnődések, rajongások búgnak, zenélnek, zsonganak ebben a regényben, mely az utolsó De Franois gróf életét és végzetét tárgyalja. Tulajdonképpen nem is a valóság hiányzik alakjaiból, hanem a mindennap szürke, számító, szegényes gondolkozása. Itt mindenki a múltnak él: az apa az ősi kastélyt ápolgatja, a fiú egyik ősének szerelmi története alatt szenved, szeret és cselekszik, egy olasz gróf Casanováért lelkesedik. De Safiry kisasszony úgy tartja kezét, ahogy dédanyja Latour-képén látható, az egyszerű származású Lauvereau, a XVIII. század kitűnő műtörténésze, finom bokájú szerelme pedig erre a századra emlékezteti. A múlt illatozik, felseledzik, mint rég nem látott virágokból kötött bokréta, a múlt sorsokat irányít, fájdalmakat korbácsol, élet és boldogság felett ítélkezik, lelkeket hajt rabszolgaságba, akár csak gőgös, hatalmas fáraó. Eleven, meleg színhatású képek csalogatnak csábos azelőttökből; káprázatosan jelenik meg a XVIII. század egy kiállítás keretében, azután álarcosbálba érkezünk, melyen mindenki csak régi olasz jelmezben jelenhetett meg. Azután Valnancé ősdi, előkelő kastélya bukkan fel az aranyvörös alkonyatban, mint ódon történet patinás háttere, majd a kerti tó partján rokokó épületet találunk, a sekély vízben zöld mohás szobor szunyókál, és a szerelmesek szerelmes őseikről beszélgetnek. Pompás, puha idők hangulata ring a lelkekben, mint falusi harangszó a poros estében. A kicsinyes mindennap nyűtt szavai, görnyedt gondolatai és közhelyszerű mozdulatai messze elkerülik ezt a könyvet, akárcsak vidám napsugarak a mohos, pókhálós bagolyvárat. Az emberek szépen, kecsesen és bánatosan beszélnek, éreznek, álmodnak és cselekednek; zsíros jóllakottságok, megszokott bosszúságok, érdes közönségességek, nyárspolgári örömek nem helyezkednek el a lelkek ölében, a lelkek gyengédek, előkelőek, ízlésesen berendezettek, a külső, a testi életet pedig néhány ügyesen lerögzített suta pillanat jelzi és illusztrálja. Valami lány, hamis és fájdalmas regényességben úszik az egész történet, mint éji táj ezüstös,

illatos, borongós fényfelhőben. A főhős csupa fájdalmas fáradtság, csupa sápadt, komor, beteges érzelem, és a többi alakokból se ríkt ki paprikapiros egészség vagy öblös hangú durvaság. Maga a cselekmény, a lomha mese szelíden fűzi össze a finom érzéseket, az erőtlen akarásokat, a tétova, tévelygő álmokat és ábrándokat. Itt-ott hiányok, gyengeségek és aránytalanságok nyöszörögnek, való vonások és megokolatlan érzelmek ellentéte viaskodik, a főhős elfakul, és sokáig az olvasó számára is bizalmatlanul hallgató marad, a cselekmény pedig olykor megreked, megpihen, mint fáradt postakocsi, Régnier azonban minden bántó nyöszörgést elcsitít, minden érdekességet elsimít, meleg, lankadt lírájával, csiszolt művészetével, szelíd, szomorú, színes irányával, nagy alkotó, felidéző és gyönyörködtető erejével. Faguet-nak *La poésie française* című munkájában ezt a három jelzőt találjuk Henri de Régnier-vel kapcsolatosan: gőgös, nemes, búskomor. Tömörebben, találóbban alig lehetne Régnier-t jellemezni. És a *Hazajáró múltban* nyugodtan, finoman, művésziesen jut érvényre az író gőgös, nemes, búskomor egyénisége, a dús líra sikeresen olvad fel a szépnek, a múlt művészetének alapos ismeretében, a múlt tisztelete és rajongása pedig ügyesen simul össze a történet bánatos bágyadtságával. Komoly elismerést érdemel a fordítónak, Fehér Sándornak készsége és rátermettsége. Fehér Sándor megértően, magyarosan, művésziesen ültette át a tarka szépségű, szírványos szöveget, mely megkívánta, sőt mindenképpen megérdemelte, hogy magyarra is lefordítsák.

FARSANGI LEVÉL A HERCEGNŐ-POLGÁRTÁRSHOZ

Jan. 17.

Hercegnőm, virágszálam, vagy időszerű banalitással: polgártársnőm, be kell vallanom önnek, hogy unom a politikát, az elégedetlen nyilatkozatokat, az epéskedő vádakot, a fékevesztett fenyegetéseket, unom és unom, pedig nagyon szeretném – ha érdekelne. Bevallom azt is, hogy irtózom az utcasarkok ordító felhívásaitól, az émelygőssé vált tömörülésektől, és kínosan rágódom át egy politikai vezércikkre, mint hajdanán Tacitus érthetetlen mondatain. Azt is bevallhatom, hogy nagyon és sajnóan sajnálom, hogy most élek, ebben a csúf, tétova, akaratoskodó

átmenetben, a nyomorúságok, bizonytalanságok és bűzös vadságok világában, amikor nincsen nyugalom vastag és fenséges könyvek olvasásához, és amikor Csajkovszkij édeskés dallamait ostoba, profán puska-pufogás kíséri a magányosnak hitt téli éjszakában. Ó, hercegnőm, fájjalok minden elhervadó percet, mely a ma ráncos, zavaros, piros kötényes ölébe hull, és sajnálok minden ifjú lelket, minden zsenge, nyugtalan kezet, mely Byron vagy az Anyegin lapozgatása helyett buta fegyvereket tisztogat, vagy viharos-vörös kokárdákat tűz fel hetyke kalpagjára.

Nincs hitem, drága hölgyem, nincs politikai vallásom, nem tudom: hogyan lesz jó, hogyan lesz végzetes? (De roppantul fáj Erdély, meg a Tátra, meg a Vég völgye, meg fájnak a lusta, nyájas déli városok, melyeket eddig magyarnak tudtam.) Rajongva, lelkes türelmetlenséggel mindent meg akarok őrizni, ami szép volt, ami magyar volt: meg akarom menteni a boldogság, az élet mosolygós gyöngyeit, de ügyetlenül és fáradtan állok meg e szócska előtt: hogyan? Fegyverrel vagy szelídséggel, ravaszsággal vagy becsülettel, fenyegetéssel vagy türelmes reménykedéssel? – nem tudom, hercegnőm. Hanem az jut eszembe, hogy a reménytelen betegségek ellen van a legtöbb orvosság, és lehajtom fejemet, mint elbúsult holló az élettelen télben. Nagyon fáj, hogy ilyen csúnya minden, fáj az átkos zűrzavar, a puskaropogás, a vad tömeg röheje, a feldúlt kúriák kiáltása, hódító kanászok rekedt rikoltása, részeg rablók rőfögése, ijedt szívű emberek karavánja, és várom, vágyom, akarom, hogy ez a mocskos, fájdalmas igazságtalanság mielőbb elműljön, de óh! mit csináljak? Nincs hatalmam, nincs erőm, de még csak egy duzzadó, helyesnek hitt ötletem sincsen, mint bárgyú, sápadt halálraítéltnek, aki mielőbb túl akar esni a kellemetlen ceremónián.

Hercegnőm, fáradt vagyok, meg reménytelen, mint sárga őszi alkonyat. Nem bízom már emberekben, elvekben, erőkben, nem hiszek már Istenben és igazságban, utálok az életet, és sajnálom magamat, szegény, szárnalmas szóke énemet, akiből egy század előtt derék, megelegetett ifjú válhatott volna. A banális biedermeier sima, édeskés nyugalmában sokat lehetett törődni nőekkel, poémákkal, álomfejtéssel és haszontalan ábrándokkal, melyeket ma még mosolyra sem érdemesítenek. Be jó is lett volna farsangra készülődni, csókolódzó galambokat festegetni az emlékkönyv kijelölt lapjára, a Dorottyán kacagni estvéli gyertyafénynél, beszélyt vagy ítései írást írni az Aurora számára, a hímzett mellény alatt

érezgős szívet rejtegetni, és reggelenként hosszasan bíbelődni a pomádés hajzat csigás hullámaival. Be jó is lett volna a honi költészek barátságával dicsekedni, Mozart úr muzsikáját előadni a spinéten szende szemöldökű hölgyek társaságában, kék frakkot öltetni a cukrászbolti találkozásra, Heine verseit szavalni porcelánfülekbe, árnyképek kivágásában jeleskedni, fehér harisnyás bokákat megcsókolni a szalon álmatag homályában, és másnap elszökni a kék szemű hölgygel a bécsi gyorskocsin, amint az számos regényben olvasható. És megöregedni a kiegyezés után, meleg toque-ot viselni a deres koponyán, fejcsoválva fogadni az olasz háború híret, párolgó kávét és mazsolás kuglófot reggelizni elégedett csámcsogással, tűnődve pipázgatni, mint nagyapó a Családi Naptár fedelén, szabadságharcról és Petőfi barátságáról regélgetni, haragban lenni a császárral, és homlokon csókolni az aranyhajú unokákat, azután pedig egy halk, fehér, téli délutánon csendesen elsenderülni a karosszékben.

Oh, távoli hölgyem, fáradtan fájlalom, hogy ebbe a sirámos, idegen világba kerültem, és az is bánt, hogy nem változtathatom meg a világot, a jelen kaotikus történelmét, mint ahogy azt egy antik Isten tenné Hellasz kedélyesen kék egében. Bevallom, szeretnék futni vissza, vissza, redőtlen, felhőtlen gyermekévekbe, egy öreg udvarház füstös, potrohos falai közé, hímes réteken szeretnék szaladni vidámszöld lepkehálómmal, a kis patak folyondáros hídján szeretnék átszökellni, és felrebbent madarak után szeretnék együgyű szavakat küldeni. És a hazatérő bivalyokat szeretném megbámulni, a békés, álmos por szikrázását nézni az izzó alkonyatban, láncot szeretnék csinálni a pitypang szárából, összekulcsolt kézzel, ájtatos ajakkal imádkozni szeretnék a merengő szemű Madonnához, aki az ágy felett őrködött az alvók hortyogós békéjén, és még egyszer látni szeretném a vacsora után borozgató öreg urakat. Mosolyok, messzeségek, mákonyos múltak, mulató farsangok . . . elhagytak már engem, mint szegény szerelmest az aranyra éhes szeretők. Szobám ajtaján nem kopog be a jókedv, csúf zivatar van odakünn, puska ropog, és valahol felreccsen az almárium vénhedt zára; senkinek se jut eszébe útra kelni disznótorokra, lakodalmakra, hejehujás keresztelőkre. Vészes meg siralmas dolog az utazás, és a mámoros dáridók, mint elfagyott bazsarózsák, nem virítanak ki többé ebben az országban.

Ah, irigykedve tudom, hogy Párizsban víg élet folyik, hogy a Temze partján minden a régiben maradt, mégis legjobban szeretnék egy komor,

kriptaszagú kastélyba elvonulni, mint Madách Imre, ahol siket csendben, szelíd szunnyadozásban élhetném le hátralevő napjaimat órajavítgatással, alkimista kísérletekkel töltve el az időt, avagy dohos káptalan könyvtárában szeretnék meghúzódni mint humanista szerzetes, és sima, tűnődő lélekkel szeretném izpozgatni Boethius filozófiáját vagy Theokritosz bukolikus költeményeit. Vagy talán széles, álmos falusi házba vágyom, ahol tyúkok kotyognak az ablak alatt, a zörgős szekér előtt fájdalmas nyikorgással nyílik a kapu, reggelire hideg húst és langyos kék tejet hozna a kulcscsörgetős gazdasszony, a nagy fehér szobákban pedig higgadt hangulatok úsznak, mint dédapám pipafüstje. Hortyogós, kutyaugatásos falusi éjszakákra vágyom, és a gyertya elfűvése után lomhán, háborítatlanul szeretnék aludni, mint elátkozott királyfi, és meg szeretném álmodni azt, hogy vajon érdemes-e még egyszer felébredni Árpád átkoktól sújtott hazájában?

KRÚDY GYULA: KÁNAÁN FÖLDJE

Krúdy Gyula szeret regélni anélkül, hogy figyelne az elbeszélő műfajok szabályaira és követelményeire. Talán éppen ezért érvényesül oly előnyösen, oly kényelmesen apró naplójegyzetekben, formát, bonyodalmat és következetességet nem kívánó krónikákban. E könyvecskében hasonló szabad írások szenderegnek. Valamikor egy napilap vasárnapi hasábjain gyönyörködtették a merengő olvasót, de így, nyugodtabb köntösben, hónapok és világok enyészete után is bájosan, finoman hatnak ezek az álmatag jegyzetek. Kivételesen nem szarvasbokákról, nem ünderekakról, nem finom és kecses erkölcstelenségekről van szó, hanem vidám vendéglőkről, mosolygós sültekről, kerek cipóhasakról, melyet leginkább vidéki plébánosok viseltek. Merengés e könyv elsüpedt múltakon, az író serszagú, kedélyes tegnapiakat, dús levű, málnapiros szüreteteket hívogat vissza egy levitézlett Magyarországból. Eltemetett azelőttök halottsápadt arca piroslik fel újra, a sárga zsírral leöntött kappan, a vörösborban pácolt vaddisznó, hurkás, túrós csuszás torok terhes illata nyúlik el a levegőben, mint jóllakott eb a küszöbön – egy boldog kacajos Kánaán ezernyi emlékképe válik meleggé és ragyogóvá. Hasonlatok burjánzanak mint sajátos, színes gombák, kedélyes, gondtalan évek sajognak és mosolyognak az eltávozottak csábos, távoli mosolyával, egy eltemetett Magyarország kel fel dohos kriptá-

jából. Szelíd, kedves, jóleső olvasmány ez a könyv, kurta, üdítő pihenő az ínséges mindennapok, a fájdalmas magyar jelen bogáncsos országútján.

OLÁH GÁBOR: DEÁK GYÖRGY

Háborús regény! Megállj, megállj, kutya Szerbia, általános mozgósítás, éljen a király, szövetségi hűség, Vilmos császár, orosz medve, magyar vitézség . . . félszeg, fájó csömörök az akkori idők suta meglátásával – ilyesmiket senki sem lát szívesen felújulni. Igaz, hogy van egy sápadt diák is ebben a könyvben, aki Voltaire-t olvassa, és néhány meztelen szót szól az esztelen öldöklésről, de még így is erősen domborodnak ki 1914 iromba, hazug, émelygős közhelyei. A szereplők fakón egyszerűek, Vas Gereben-mustrák, néhány unott, ismert vonásból áll össze alakjuk; maradi öreg, lelkes fiatal, tüzesszemű szerető, aki persze hűtelen és bárgyú, boldog férj, aki semmire sem gyanakszik, csupán Deák György mutat valami nyugtalanságot, valami érdekesebb összetételt, de belőle is hiányzik a testiesség. Általában a jellemek leegyszerűsítése az író sajátos módszere, de ezzel az ifjúsági regények naiv, nyájas modorába téved. A történet se ad semmi újat, művészi, vagy figyelemre méltót. Valamit azonban becsüléssel kell megemlítenünk, s ez Oláh Gábor magyarsága. Debrecen levegője csupán abban a tiszta (kár, hogy oly kezdetlegesen egyszerű) irányban jut igazán érvényre, mely könnyen olvashatóvá teszi a könyvet. Oláh Gábortól nem vártunk ugyan ámulatos alkotásokat, mégis a *Szegény magyarok* után többet reméltünk. Tagadhatatlan, hogy a *Deák György* magyarul megírt regény, de – sajnálatos! – más értéket, más érdekességet nem találni benne.

MAGYAROK ODAHAZA

Márc. 18.

Csúf, ijedt szemű napok vánszorognak tova a múlt temetőjébe, és a kisváros ájult, néma borzalommal nézi ezeket a rosszindulatú, soha nem látott vendégeket. A gyógyszerértár előtti sarkon már nem adja elő ismert anekdotáit a kopasz végrehajtó, és Sándor bácsi sem regéli el zamatos vadászkalandjait a süket, nyugalmazott ezredesnek. Az idén hurkás vacsorák, főispáni estélyek, asszonyi tereferék, önfeledt kacajok sem

voltak, műkedvelő előadást, jótékony célú teákat sem rendeztek a nyájas városban, a farsang valahogy elszökött a naptárból, mint fényes páva az elcsendesült udvarházból. Görnyedt, keserves napok jönnek és mennek mint szürke örök a siralomházban, az eső zokogva csurog le az ereszről, az országyúton kínosan nyöszörög a szekér, a sötétség mogorván és elszántan közeledik, mint fekete betyár az erdőszélről, mogorva balkáni beszéd ropog a jámbor, szelíd szemű ablakok alatt, a kaszárnyában korbácpattogás és rekedt, rimánkodó sikoltások, az alkonyi harangszó pityergős panaszkodásnak is beillik, este puska pukkan, és a gyenge szívű szűzek összerezzenek a paplan alatt: óh, istenem, eljön-e valamikor a másképp, a megváltás, az élet?

A kedélyes kisváros most dermedten, dideregve éli le életét. Az ablakokon lehunytt zsaluk, vagy csukott spaletták, a szobákban halk, fojtott beszéd, mintha halott lenne a házban, a kapu csöngőjére felijed a merengő hajadon, aki talán pesti színházakról, tavaszi Duna-partról és csábos kirakatokról álmodik, alattomos nyugtalanság bujdosik a homályos zugokban, a fáradt, tespedt lelkekben, az álmokban, a holnapvárásokban és sápadt, sirámos sóhajok kelnek útra a gonosz éjszakában: talán . . . egyszer . . . mégis . . . Néha egy-két fojtott, riadt zongorahang tétovázik az alkonyatban, könnyes, titkos dalok formálódnak ezekből a kósza hangocskákból, és füledt fájdalmak buggyannak fel a szalon alélt félhomályában. A Városi Könyvtár zsíros könyveit serényen forgatják az elszomorodott hölgyek, sőt a deresedő adóhivatalnokok is, Berta kisasszony, aki a legolvasottabb hölgy hírében áll, már az utolsó, hiányos Gyp-regényt, sőt a *Gombatenyésztés vezérfonalát* is elolvasta, és most tanácstalanul lapozgat a könyvtári katalógusban. A köszvényes alispán odahaza üldögél, öreg borait kóstolgatja, és bambán maga elé néz, mintha valami nagy, reménytelen ürességbe bámulna, a megyeházán idegen zászló leng, a főispán előszobájában pedig sanda, sáros, bocskoros katonák a szőnyegre pöknek. Oly hamis, oly különös a felragyogó márciusi napsugár, senki sem hisz benne; olyan gyászos minden, mintha hosszú, hosszú ősz lenne, mintha örökké nyirkos esték, fanyar, félénk reggelek, kínos, keserű, kietlen idők következnének, mintha sohasem érkezne el a megváltás, a húsvét, a feltámadás.

A konyhában szegényes ebéd melegedik, jó anyám fejcsóválva fogadja a vén cseléd hajmeresztő piaci jelentéseit, a kéményből félénken kúszik ki a fehéres füst, melyet mohón tép széjjel a tavaszi szél, mint csüggedés

a remény finom fátyolát. Levél sohasem érkezik távoli szeretettekről, a kisváros hallgatag lakói semmit sem tudnak a nagyvilágról, az ellenforradalmi leleplezésekről, meg a Margit-híd öngyilkosairól, az éneklő hangú borbély nem mer híreket susogni a beszappanozott urak fülébe, a Magyar Olvasókör kapuja és ablakai csukottan merednek a nagy piactérre, mint egy halott hideg, leesett szemkagylói, bent az asztalokon még néhány poros újság, melyekben forradalmi férfiakról és belgrádi fegyverszünetről van szó, és egy napon a merész hangú kárpitós, aki állandóan pipacsvörös nyakkendőt hordott, és esténként Marxot meg Engelsest olvasta, eltűnik a városkából. Néha kósza, rózsaszín, fellélegzős hírek lengenek a tavaszi szellőben, és bár senki sem hiszi el őket, titkos alkalmakkor mégis mindenki erről beszél. A sovány, sápadt ifjak még hisznek, az őszülő, fáradt fejek azonban nemet ráznak, a ráncos, nyútt arcokon szinte megkövesedett a reménytelenség. Nem kérdezik, nem keresik: hova lett a mosoly, a cifra köntösű farsang, hová tűntek a házassági tervek, a Pestre utazás izgalmi, a jótékony célú teák, vagy a gömbölyű nyakú főügyészné üde hahotái. Már semmit se keresnek, semmit se várnak, semmit se sírnak vissza, a várások és vágyódások hervadt virágai elhantolják a városka szende mosolyát, csillogó derűjét, aransugáros napjait.

Egy napon azonban a komoly szavú megyei aljegyző, aki az alispánné szeszélyére keskeny oldalszakállt növesztett, fontos arccal lép be a házba:

– Egészen biztosan tudom, három, vagy négy nap múlva . . .

Anyám tétován tekint széjjel, nehezen olvad fel a hitetlenség dermedtsége, szinte fura tréfának tűnnek fel az életet jelentő szavak, a pofaszakállas hírvivő azonban továbbsiet s nemsokára titkos, boldog várások virítanak az elnémult, elbúsult szobákban: három, vagy négy nap múlva! Néhány leányzó már virágról is gondoskodik, az utcán találkozók szeme megértően villan össze, mint titkos összeesküvőké, a jámbor városka volt polgármestere zárt ajtók mögött, meghitt körben, ujjongó izgalomban a bevonulás módozatairól beszél, és bölcs tanácsokat osztogat a lakosság magatartására vonatkozólag, az arcok kipirulnak, zsíros, ünnepet jelentő fánkok módjára, remény rügyezik a lelkekben, a pattanásos diákok hősieles részleteket álmodnak már, makacs mosolyok ülnek a hallgatag ajkak köré, a tekintetekben rejtett vidámság lángjai

égnek, mint virgonc örömtüzek, a süket, nyugalmazott ezredes pedig már a közeledő ágyúk bömbölését véli hallani.

– Jönnék! Jönnék!

Elmúlik négy nap, elmúlik öt nap, elfonnyad egy hosszú, végnélkülinek tetsző szürke hét, és semmi sem történik. Az oktalan ujjongás, a remény keserű kudarca még hallgatagabbá teszi az embereket, a felszökkenet bizakodás leomlik, összeesik, mint kiapadt szökőkút sudár sugára. Ismét csüggedt csend lesz, mint nyirkos sírboltban, ismét fanyar, ráncos napok kopognak reggel az elalélt házak ablakán, gyalázások, gyászok borzongtatják meg a didergős lelkeket, fojtogató felhők fekszenek a dermedt, bús arcú városra, riadt tekintetek követik az ellenséges csizmák lármás lépteit, jó anyám borús homlokkal tekint a holnap elé, fájdalmas vigasztalanság zokog a kietlen éjszakában, mint eltévedt kis gyerek és hajnalban a kaszárnya udvarán, idegen katonák sortüze sikít fel.

Kint, a párás erdőszélen, mohos fák tövében, könny remeg a márciusi ibolyák sápadt szirmain.

KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

PENAVIN OLGA KÖSZÖNTÉSE

L Á N C Z I R É N

Penavin Olgát, a Tanárnőt, a nyelvészprofesszort, nyelvjárás- és néprajzkutatót köszöntjük 85. születésnapja alkalmából.

E sorok írója 1971 őszén találkozott először a Tanárnővel, amikor huszonvalahány elsőéves évfolyamtársával együtt a Bölcsészkar régi épületében, a Njegos utcaiban várta a Bevezetés az általános és magyar nyelvészetbe nevű tantárgy első óráját. Valamennyiünket meglepetés ért akkor, mert nem a szokásos módon kezdődött az óra. Feladatot kaptunk ugyanis. Azt, hogy írjunk le egy magyar népmesét, olyat, melyet odahaza a szülőfalunkban hallottunk, tanultunk. Hogy jön ez ide? – kérdegettük félénken egymást, és csak bámultuk az előttünk levő fehér papírt, mely mintha ellenállt volna minden betűjelnek, meg oldalra is tekingettünk, hogy vajon a látómezőnkben levők hozzáfogtak-e már az íráshoz. Én akkor nagyon szégyelltem magam, mert egy fia mese sem jutott eszembe, nemhogy Csantavéren hallott. De hogy is juthatott volna bármi is az eszembe, mikor csak az foglalkoztatott, hogy mivégre ez a nagyon nehéz feladat. Aztán írtam valamit, hogy mégse maradjon üres a papírlap. Amit lejegyeztem, nem biztos, hogy népmese volt, de az biztos, hogy nem hallottam, hanem olvastam valahol. Nemsokára kiderült, hogy miért vár tőlünk a Tanárnő mesét. Megjegyzem, nem hiszem, hogy sokra ment velünk, nem valószínű, hogy jó adatközlőknek bizonyultunk. Azt azonban megtudtuk, hogy mesegyűjtéssel is foglalkozik a Tanárnő. És fokozatosan azt is megtudtuk, hogy mi mindent kutat még tanárnőnk. Fokozatosan ugyanis minket is megismertetett a nyelvjárási és néprajzi gyűjtés módszereivel, először persze elméletben, azután pedig belekóstolhattunk a terepi gyűjtés izgalmaiba, szépségeibe is. Mert tanítványai rövid idő alatt végigjárták azt az utat, ha nem is olyan sikeresen, mint a Tanárnő. A nyelvvel kezdtünk foglalkozni, először az álta-

lános kérdésekkel, aztán nyelvünk külön problémáival, amelynek részét képezte a nyelvjárások kérdéseinek áttekintése, majd pedig mindannak tapasztalása a mindennapi nyelvhasználatban. De nem álltunk meg a nyelvi kérdéseknél, a terepi kutatás a néprajzot is felölelte. És nagyon jó mesterünk volt, az alapokat megtanulhattuk a Tanárnőtől. E sorok íróját – és sok más tanítványát – is „megfertőzte” a Tanárnő, s ha nem is olyan lendülettel és szorgalommal, mint Ő tette, de mi is kutatjuk nyelvünket, nyelvjárásainkat, s ki-ruccanunk a néprajz területére is.

Penavin Olgára – mint vallomásaiból tudjuk (*A nyelvészetről egyes szám első személyben*. Bp., 1991) – gimnáziumi éveiben nagy hatással volt latintanára, neki köszönve fedezte fel a latin nyelv szépségét, logikáját, a latin kultúrát és irodalmat, s ez vezette el a latin nyelv és irodalom egyetemi szintű tanulmányozásához. A latin mellé azonban más szakot is kellett választania, így kapcsolódott a latinhoz a magyar és az olasz nyelv.

A debreceni egyetemen az iskolát teremtő Csúry Bálint tanítványa volt, s amit tőle tanult nyelvjárástanból, jó alapot biztosított az 1947-ben kezdődő kutatásaihoz. A szlavóniai magyarság nyelvével korábban is foglalkoztak már a nyelvészek, de a négy falu szóanyagát Penavin Olga dolgozta fel a *Szlavóniai (kórógyi) szótárban*. A szlavóniai kutatásoknak természetesen más eredményei is vannak: *A nagycsaládszervezet Szlavóniában (Kórógyon)*, a *Szlavóniai hétköznapok* című könyvek, és több tanulmány, melyben többek között bemutatja a szlavóniai magyarok lakodalmi szokásait, a népi gyógyászatot, a halállal kapcsolatos hiedelmeket, a temetkezési szokásokat stb. Hiedelmeket, ráolvasásokat, halotti búcsúztatókat, imákat, koldusénekeket, proverbiumokat stb. a valamikori Jugoszlávia egész területén gyűjtött Penavin Olga, ezeket több folyóiratban publikálta. Nagy sikere volt a *Népi kalendárium* című könyvének is, melyben a több évtizeden át gyűjtött népi meteorológiával kapcsolatos adatokat tette közzé. És gyűjtött, mint már volt róla szó meséket, balladákat is, ezek több kötetet tesznek ki: *Jugoszláviai magyar népmesék, Szélördög, bácskai népmesék, Kórógyi (szlavóniai) balladák, balladás történetek, Jugoszláviai magyar népmesék I–II., A szépen zengő pelikánmadár, A jugoszláviai magyar diakrón népmese gyűjtemény I–II.*

A jugoszláviai magyar nyelvjárásokat (Muravidék, Baranya, Szerémség, Szlavónia, Bácska, Bánát, a székely falvak) tájnyelvi atlasz formájában szintén ő készítette el, ezekből – a gazdag és változatos anyagnak köszönve – kiolvashatók az egyes területek nyelvjárásának hangtani, alaktani, valamint lexikális vonatkozású sajátosságai. Sok jellegzetességről a magyar dialektológia ezekből az atlaszokból értesült.

A földrajzinév-kutatások is Penavin Olga nevéhez fűződnek. Sokrétű, gondos névtudományi kutató-feldolgozó munka folyt vezetésével, melynek eredményeit a 17 gyűjteményes kötet őrzi.

A nyelvjáráskutató a terepi gyűjtések során nemcsak nyelvjárásban beszélőkkel találkozik, a nyelvi variációk egész sora tárul fel előtte, mert a nyelvhasználó tud kódot váltani, a szituációnak, a szerepnek megfelelően. A nyelv használata számtalan kérdést vet fel, s ezt Penavin Olga is tapasztalta több évtizedes kutatómunkája során, s foglalta össze a *Nyelvjárás és köznyelv* című könyvében, melyben többek között fogalmakat tisztáz (nyelv, beszéd, tájnyelv, nyelvjárás, irodalmi nyelv, köznyelv, regionális köznyelv), értekezik a beszélő nyelvi repertoárjáról, a nyelvi viselkedésről, a kommunikációs szerepről, s áttekinti, hogy az egyes nyelvi szinteken a nyelvjárások miként hatnak a köznyelvre. Több helyütt kitér a regionális köznyelvekre, amelyek kutatása akkoriban indult, mikor ez a könyv készült. Ez is mutatja, hogy Penavin Olga mindig fogékony volt az új iránt, és mindig felzárkózott a magyar nyelvtudomány irányaihoz. Jól látta, nem elég az, „hogy tudjuk a nyelv szabályait, a »nyelvtant«, tudnunk kell azt is, hogy a nyelvet sokféle funkciójának megfelelően használjuk, megtaláljuk a közös kódot, jelet, kontaktust, a pszichológiai kapcsolatot üzenetünk vevőjével, beszédpartnerünkkel, hogy zavartalan kommunikációs kapcsolatot létesüljön köztünk mint leadó és partnerünk mint vevő között”.

Amivel foglalkozott, arra – mint írja vallomásának címében –, „rá lehet tenni egy egész életet”. De ezt csak úgy érdemes, ha a tudománnyal foglalkozó rendelkezik azokkal a tulajdonságokkal, melyeket a Tanárnő felsorolt. S neki érdemes volt, mert amikor felsorolását olvastam, Ót láttam magam előtt. Mert a Tanárnőre is jellemző a tudomány iránti elkötelezettség, a logikus gondolkodás, a normák, konvenciók ismerete, a kísérletező, felfedező hajlam, a problémaészlelés, a problémamegoldó önállóság, a rendszerlátás, a következetesség, a kitartás, az adatok megbecsülése, rájuk való építés, a tolerancia, az eltérő vélemények tisztelete.

Szívből kívánom a Tanárnőnek, hogy még sok évig ugyanazzal a töretlen energiával dolgozzon, mint eddig, hogy feldolgozhassa a még jegyzetekben levő gazdag anyagot.

HOLLÓERDŐ

Börcsök Erzsébet prózájáról

H Ó Z S A É V A

A *Hollóidő* című Szilágyi István-regény itthoni olvasója, a „képzelt” tájelemek játékos behelyettesítője azonnal a vajdasági tájhoz, a Bánáthoz kapcsolódó metaforára gondol. Arra, amellyel Börcsök Erzsébet regényében, *A végtelen falban* találkozott. A figyelmes olvasó ugyanis végérvényesen bevészte a fogalmat: „holló erdő” („hollóerdő”). Szenteleky Kornél a bácskai tájra is vonatkoztatja megállapítását: itt nincsenek erdők, csak fák vannak, amelyeket becsülnünk kell, mert a miénk.

A *Szeressük azt, ami a miénk* című felolvasatlanul maradt Szenteleky-írást (Reggeli Újság, 1933. augusztus 27., Új lehetőségek – új kötelességek. Forum, Újvidék, 2000. 206–209.) egy fölényes társasági beszélgetés élménybeszámolója indítja, amely a Jugoszláviai Magyar Könyvtár és a Kalangya kiadványaira vonatkozik. Az egyik jelenlevő fitymáló kritikus megjegyzését idézi is Szenteleky: „Igaz, hogy Börcsök Erzsébet regénye sem rossz, de mennyivel különb kisebbségi regények jelentek meg már Erdélyben!” Egy másik dölyfös bíráló viszont Farkas Geiza regényét Stefan Zweig írásaihoz méri. Szenteleky a példák (ellen)parabolaértékét hangsúlyozza: a fölényes kritikusok nem veszik figyelembe az eltérő mértékegységek alkalmazásának elvét, az egyedüli helyes értékszemléletet. Nem biztos, hogy az önkritikus értékmérés helytelen út, a vitalehetőség természetesen fennáll. A meglepően gazdag és sokrétű Börcsök Erzsébet-recepció az eltérő mértékegységek meglétét bizonyítja. Az értékek kiemelése azonban mulaszthatatlan feladat.

Margit, *A végtelen fal* Bécsben tanuló hősnője egy stájer lánynak mutatja be szülőföldjét. Legalulról indul, a Dunától. Nem lefelé halad a Dunán, mint a Duna-mítosz megálmodóinak többsége, hanem bécsi nézőpontból, alulról felfelé. A szülőföld bemutatása dialogizáló bemutatás. A földrajzi távlat külső

szemszögéből az emlékek és a képzelet jelentik a támpontot; a megszólított pedig idegen, teljes kívülálló, ráadásul a ház- és falrengetegben álló sárga házban hangzanak el a vallomástöredékek. A narrátori reflexió a „helyi színek” bemutatásánál is jelentősebb: „Furcsa volt itt nagy libalegelőkről, apró hollóerdőkről mesélni, ebben a házrengeteg közé ékelt kopasz sárga házban. Nagy képzelőerő, nagy szeretet kellett hozzá, hogy valaki legyűrje a nagyváros ezer zaját, a Rennwegről feláramló dübörgő társzekerek, szirénázó autók, vágató fiákerek lárámját és azon túl kavargó varjúcsapatokat, ostordurrogást képzeljen el.”

A regény exozicciója közép-európai diskurzusként olvasható, ahol az *itt* és *ott* relációja kerül előtérbe, ráadásul éppen a Monarchia széthullása előtti pillanatokban. Margit hazatérésével pedig a Monarchia fővárosától való térbeli distancia is megvalósul. Bécs tehát az első regényszíntér, Bécsről pedig már Kosztolányi megállapítja: próteuszi város. A bánáti szülőföld növény-tengere, a rétek és puszták állandóak, Schönbrunn viszont a háború végén átváltozik, hiszen legfőbb értékei, a virágok pusztulnak el. Az olvasó ezután *lefelé* halad. A Duna hullámai, a kosava érvényesülése, a sorsközösség kérdésköre az *Eszter* című regényben is felmerül.

A mai idők olvasója feltétlenül felfigyel Börcsök Erzsébet szociográfiai érzékenységére, a bánáti régió írójának „hiteles” és megbízható nézőpontjára. Nevezhető posztrégiósnak is, hiszen a korai regény, a *Sári* óta az első világháborút követő szituáció, a történelmi korszakváltás, illetve a háborút követő „módosulások” érdeklik az író-ént, amelyről Herceg János bácskai regénye is vall. A felbomlott frontok, a határ, a hatalomváltás, a pozícióvesztés, a forradalmi anarchia, a nemzeti érzékenység, a gazdasági válság kezdetei, a falura támaszkodó város, a piac kérdése, a kivándorlás, Pannónia történelmi rétegetettsége, a kommunikációs kapcsolatok, az egyén tévelygése és az adott kor „kereső” egyénisége foglalkoztatják a szerzőt. Ügyel a térkonstrukcióra, valamint a háború előtti világkép érzékeltetésére.

A recepció a létszemlélet fatalizmusát emeli ki. Az *Eszter* című regény Schopenhauerre, a végtelen fájdalomra és kínra utal. A választófalak szintén végtelenek. Bánátnak lenni sors. Ördögszekérsors. Átok. A szelek fújnak, és viszik az ördögszekeret. A lelkekbe pedig belopózik a bizalmatlanság ördögszekere; a történelmi választófalak és változások a hét nemzet és hét nyelv szempontjából is Börcsök Erzsébet alapkérdését hozzák felszínre: *Hogyan is állnak az emberek egymással?* A válaszfalak elkülönítik a magányos, tévelygő, kevély egyéneket. A magány a rétekkel és a pusztákkal teli világban geopszichikai adottság, a *Hétszínsemű leány* című novellában a Réti beszélő névként is jelen van.

Sorsnak tekinthető a tüdőbaj, a gyógyíthatatlan kór. És a családtörténetekben is rejlik némi sorsszerűség. A történet, az évek az egyén mellett száguldanak el, a családi hagyomány (Kalánék vagy Módráék földbirtokos, illetve vasutas múltja) meghatározó. A környezet apró néprajzi sajátosságai szintén felsejlenek. És persze az ünnepek. Az ünnep külső „történet”, határhelyzet, amely egyéni és történelmi sorsfordulattal függ össze. A történelmi mozgás annyiban fontos, amennyit az egyén befogad belőle. A történelmi idők, amelyekről Börcsök Erzsébet szól, behúzódásra készítetik az egyént. Az ünnep kiköppenést, kimozdulást hoz: összehozza a családokat vagy a tágabb közösséget, alkalmat ad a dialógusra, a tapasztalatszerzésre, az idő *megélésére*. A „bánati karnevál” sajátos „karnevál-variáns”, amely a szövegépítés alappilléret jelenti. A *Sáriiban*, Börcsök Erzsébet első regényében a charleston összetartozásra ad alkalmat, ez teszi Sáriékat nemzedékké. Ők az „új fiatalok”, akik az akkori „elveszett nemzedék”-kel ellentétben nem akarnak azzá válni, holott az esélytelenség nyilvánvaló. A szerelem tolsztoji mértékkel mérhető, és a nő nézőpont természetesen ebben a vonatkozásban válik fontossá. Ha kivételesen elfogadom Szenteleky „asszonyregény” terminusát, akkor ez a nézőpontra vonatkoztatható. Ha úgy tetszik, a nő nézőpontjából hangzik el az ítélet is: hibás a kor, mely a nőket csak az otthon, csak a család számára nevelte. Kiteljesedésre tehát a szerelem/a szeretet ad lehetőséget. Az öninterpretáció a szerelmi vívódások során valósul meg, esetleg a felcsendülő dal- és nótabetétek kapcsán, amelyek szövegtani szempontú és intertextuális vizsgálata is új eredményeket hozhat a Börcsök Erzsébet-kutatásba. A zene, a kert, a köd például toposznak tekinthető, de természetesen az új nézőpont átértékeléséhez is vezet. Az önéletrajzi ihletésű *Eszter* expozíciója a kert metafora ontológiai vonatkozásait bontja ki, és a modern irodalom sajátos labirintusképig jut el: „Palánták vagyunk. Kitéve hónap, szélnek, napégésnek. Húz a talaj, szenvedt az árnyék, és a lélek felett újabb és újabb áramlatok kísértének. Mennyi jut el hozzá? Mit fogad el belőle? Mily nyomot hagy? Számatlan kérdés, és nincs felelet. Minden ember külön talaj, minden lélek külön mélység. Megy az ember... bukdácsol az emberi jószág és emberi rosszóság útvesztőiben, s ha egyszer megáll, nem biztos, hogy győzött, csak elfáradt, s mint tehetetlen báb sodródik az árral.”

A recepció az erkölcsi szempontot emeli ki a Börcsök Erzsébet-opusszal kapcsolatban. Az idézett szöveg a labirintust ugyancsak jószág és rosszóság útvesztőjeként értelmezi. Az *Eszter* indítása egyúttal arra is rámutat, hogy a szerző, aki nem tekinthető műfaji újítónak, egész modern „esszéregényként” kezdi regényét, valahogy úgy, ahogyan Grendel Lajos a *Szakításokat* kezdte volna.

Börcsök Erzsébet nem népies író, de a csángó gyerek motívuma vagy a betyárromantika kísértetjárása feltűnik a szövegekben (erre Utasi Csaba mutatott rá). Ebből a szempontból figyelmet érdemel az *Elesett emberek* című novella (Emberek a Karas mellől), amely a *faluszélen* lakó két marginális figurát, a koldust és a félkegyelműt láttatja. Kettőjüket, akik valahogy kiegészítik egymást, Bolond Istók vagy Wilhelm „rokonai”, akik a népmesei hősökhöz hasonlóan járnak pórul, amikor a molyos lisztből „tehetetlenül” szeretnék megvalósítani vágyaikat. Végül azonban a metélt-, a csipedett-, a galuska-, sőt a csusszantott tészta-álmom is meghiúsul, és a fekete, piszkos tésztát a szomszédék kutyája falja fel. József és Krizsán a földhözragadtságtól eltávolodva egy rövid időre szabadon csapongó „áhitózóvá” válik, csakhogy a népmesei tanulság már nem elégítené ki az olvasót. Kudarckuk sorsszerű vereség, elesettségük forrása a peremlélt, illetve a behatárolt pszichikus tér. A megalázó állapotból nincs kiút, a büntudat is hiábavaló.

Figyelmet érdemelnek Börcsök Erzsébet precíz kötetkompozíciói, ez főként a novelláskötetek összeállításában nyilvánul meg. A *Vándor a Nišavánál* az 1936-os kötetbe címadó novellaként a kötet élére kerül, az *Emberek a Karas mellől* (1963) című kötet utolsó novellája ismét ugyanez a hazataláló szöveg lesz.

Börcsök Erzsébet nyelve és stílusa rendkívül változatos, hiszen a belső monológok különbözősége, a szórakoztató, sőt a bulvárirodalom eszközei, a líraiság, a képi látásmód, az impresszionista képsorok, az oximoronok, a sok-sok növényhasználat, a szólások és közmondások gyakori használata még csak olvasói megfigyelés. A további kutatás vezethet igazán eredményhez. A szövegszerkesztés kapaszkodói pedig az évszakok, főként az átmenetiek: az ősz és a tavasz. A nyitottság a Börcsök-próza legfontosabb sajátossága, a montázsoló kérdések gyűrűznek tovább az olvasóban, noha a novellák és regények szereplői bilincsben élnek.

„Szíved szerint mennél haza” – írja Teréy János a *Paulusban*, és a Börcsök Erzsébet-hősöknek is hasonlóképpen csak a küszködő vívódás vagy a beletörődés marad.

Meg a szerelem, amely esélyt adhat a hazatalálásra. A magány és a csend ilyenkor vonzó lesz. Csakhogy ez inkább út, útirány, nem végleges hazaérkezés, nem teljes bizonyosság. Minden ördögszekérszerű.

A KÖLTŐ KÉPE A KEDVES SZÍVÉBEN

KOMÁROMI JÓZSEF SÁNDOR

1.

Mennyit ér egy ember?

Semmivel se többet, mint amennyi hasznot tud hajtani.

S meddig ér valamit?

Csak addig, amíg hasznára lehet másoknak.

A jónak örökké jónak kell maradni, mert elég egyetlen kemény pillantás, hogy elfeledtessen minden korábbi jószágot. Az okos elrontja jó hírét első sikertelen tétével. A hős is csak addig az, amíg másokért csatázik.

Mihelyst nem lehet mögé bújni, máris elfeledték minden hősiességét.

2.

A bácskai írók alig kilenc esztendővel halála után szinte teljesen elfeledtek vezérükről, Szenteleky Kornélról. Halálának tavalyi évfordulóján már nem jöttek össze leróni kegyeletüket. Még a gyászistentisztelet is elmaradt. Pedig Szenteleky neve volt nem is olyan régen a zászló, amely alatt a bácskai írók hazát kérhettek. S Szentelekynek köszönheti majd valamennyi, hogy ma írónak ismerik.

De Szenteleky nincs többé, nem segíthet senkinek. Már nem is okvetlenül fontos rá hivatkozni, hogy egy-egy író szóhoz juthasson.

Hát elfeledték. Ha mégis hallani nevét itt-ott, ez csak egyik-másik mellőzött író siránkozása. Olyanoké, akik Szenteleky nélkül ma se tudnak boldogulni.

Elfeledték, még kiválasztottait is félretolták. Újabb emberek kerültek a felszínre. Újabbak, akik a maguk életét akarják élni, mindentől függetlenül. egy nagy név súlya, árnyéka nélkül.

3.

Mindebben nincs semmi csodálatos. Az élet törvényei kíméletlenek. A csodálatos az, ha valaki minden kényszerítő körülmény, ok nélkül megőrzi egy halott emlékét s úgy csügg fakuló fényképeken, mintha ma is meglenne azok élő mása.

Van valaki, aki ma is így őrizgeti, dédelgeti, babusgatja Szenteleky emlékét. Mappákban őrzi a költő minden írását, folyton kiadásukra gondol. Élő kép szívében ma is a költő, elég hozzányúlnia valamelyik hátramaradt dologához, hogy száz emlék támadjon föl benne.

Ez Szenteleky özvegye.

Kivétel, amely megerősíti a szabályt. Annyi ideig és olyan erősen élt a költő bűvkörében, hogy ma sem szabadulhat a varázstól.

Haszna semmi nincs ebből, oka sincs rá. Inkább sebei vannak. Újra férjhez is ment, zavartalan boldogságban éli második házassága csendes napjait. Lassan-lassan feled magyarul is, mert német származású.

Csak a bűvölet maradt szívében kitörölhetetlenül.

4.

Egy havas vasárnap délután egészen a késő esti órákig beszélgettünk Szentelekyről. Most megkísérlem iderajzolni a költő képét úgy, ahogyan hitvese szívében ma is él.

– Mikor Szivácra kerültem tanítónőnek, bemutattak Sztankovicsnak, a községi orvosnak, akit alig egy héttel előbb neveztek ki ide. Ez a körülmény, hogy csaknem egy időben vetett bennünket a sors ebbe a sáros, poros, szerb többségű faluba, nyomban bizonyos összetartozás érzését ébresztette fel bennem.

– De persze akkor én még fiatal lány voltam s csak mulattam a többivel együtt a doktoron. Az örökké szomorú, félszeg orvoson neveltünk. Még azon is, hogy mindig sálat csavart a nyaka köré. „Úgy látszik torokfájós” – kuncogtunk. „No, micsoda doktor, ha még a saját baját se tudja kikúrálni . . .”

– Azonban, legyünk őszinték, mindez inkább csak afféle kedveskedő csúfolódás volt. Csinos fiú volt az orvos és mindnyájunknak tetszett.

– Csakhamar kiderült az is, hogy a doktor nem is olyan nevetni való. A műkedvelő zenekar lelke lett, maga is zongorázott, vagy dobolt. Megindult a magyar szellemi élet egy szerb falu közepén, kisebbségi sorsban. Azután műkedvelő színésztársaságot hozott össze, maga is fellépett. Fellépett? Ő írta a darabot is. S micsoda siker volt! Hatszor is el kellett játszani egyiket-másikat.

– Ekkor kezdtem tisztelni a költőt.

5.

– Én is részt vettem a műkedvelősdiben, sokat voltunk együtt. A doktor félszegen közeledett. Alig voltak szavai. Társaságban, mások jelenlétében inkább hallgatott. Milyen volt, ha négy szemközt maradtunk? Akkor nem lehetett szóhoz jutni tőle!

– De ez csak később kezdődött, mégpedig Szentelekyre roppant jellemző módon.

– Néhány napra Verbászra utaztam. Ekkor levelet írt. A levelet nem kaptam meg. Mikor visszautaztam, s ezután is pár hónappal, tánc közben szóvá tette, miért nem válaszoltam levelére? Milyen levélre? – csodálkoztam. Egész felvidult, hogy csak azért nem kapott választ, mert a levél elkallódott. S iszonyú zavarban elmondta, hogy a levélben vallomás volt. Így kezdődött összetartozásunk.

– Jaj, persze, hogy rossz táncos volt. Szívácson tanult meg táncolni is, Pesten egész jól elvult enélkül.

6.

– Egyszer haragosan újságolta, hogy a szabadkai *Napló*ban minden megkérdése nélkül közölték egyik elbeszélését. Valamelyik pesti újságból vágják ki a novellát. Persze, nem is sejtették, hogy az a Szenteleky Kornél, aki Kiss Józsefről cikkezett s a *Hét* egyik legkedvesebb munkatársa volt, ma községi orvos Szívácson.

– Megkérdetem, miért ír Szenteleky álnéven? Elgondolkozott s azt felelte, magyar író ne használjon idegen hangzású nevet. De mindenképpen azért is, mert professzorai rossz néven vették volna, ha megtudják, hogy egy orvostanhallgató olyan hiábavalóságokra pazarolja idejét, mint az irodalom. A tanárok már ilyenek. Mindig azt kárhozzatják tanítványaikban, ami éppen a legkiválóbb bennük.

– Szóval megharagudott, vonatra ült, s felutazott Szabadkára. Egyenesen a *Napló* szerkesztősége felé vette útját, hogy felelősségre vonja a szerkesztőt.

– Nagy jó kedvvel tért haza. Lelkesen mesélte, mint ismerkedett meg Dettre János felelős szerkesztővel, s miképpen ígérte meg végül is, hogy a jövőben állandóan ír majd a *Napló*nak.

– Írt is, és így figyeltek fel Szentelekyre a Délvidéken, s így lett később az irodalmi mozgalmak irányítója.

7.

– Nagyon szépen keresett. De nem az irodalommal . . . Jó orvos volt, beteget rajongtak érte, s mindig sok betege volt. Csakhogy amit keresett, az el is fogott mindig.

– Édesanyja szeretett nagy házat vinni, így szokta meg fiatalabb korából. Vendégeik ugyan alig voltak, mert Kornél nem szerette a nagy társaságot. Egyedül szeretett lenni, nagyobb társaságot alig bírt el. Igen, ha irodalomról volt szó, műkedvelésről, zenekarról – ez más kérdés volt. De összeülni, szót csépelni, lopni az időt, nem, ehhez semmi kedve nem volt.

– Sokat utazott, sok pénzébe is került. Előadásokat tartott mindenfelé, írói megbeszélésekre is eljárt. A külföldön is csaknem minden évben megfordult. Párizsba kétszer is ellátogatott, megnézte Itáliát és egészen Egyiptomig elkerült. Útjairól nagy lelkesedéssel tért haza, nem győzte elmesélni élményeit. Csak az egyiptomi út után jött vissza kedvetlenül.

– Egyiptomban egészségére keresett enyhülést. De a roppant út, amely alig tartott hat hétig, jobban megviselte, mint amennyi haszna lehetett belőle.

8.

– Kornél súlyos beteg volt. Nemcsak a tüdővész sorvasztotta, de a cukorbetegség is.

– Még fiatal medikusként, alig tizenkilenc éves korában megtalálta szervezetében a cukorbetegséget. Akkoriban az orvostudomány alig tudott valamit tenni ez ellen a betegség ellen. Tizenkilenc éves kora óta állandóan farkasszemet nézett a halállal. Már akkor úgy érezte, nem sokáig.

– Egy időben nekem is bajom volt a tüdőmmel. Úgy éltünk egymás mellett, mint két halálraítélt. Szomorú lemondással beszéltünk az életről, amelyet úgy szerettünk és tárgyilagosan, orvosi szakavatottsággal állapítottuk meg, hogy legfeljebb hónapjaink lehetnek.

– De mindketten jobban lettünk. Kornél életkedvét is visszanyerte egy időre, újra tervezett, előlről kezdte a műkedvelést és könyvön dolgozott. Ekkor már az irodalmi mozgalmak vezére volt, s rengeteg levelet küldött szét. Különösen fiatal írókkal beszélte meg szívesen a kérdéseket.

9.

– Ha nagyon felbosszantották, csak mérgelődött és hallgatott. Soha senkivel nem kiabált. Lenyelte haragját.

– Egyszer annyira megharagudott az egyik szíváci úrra, hogy nem bírta annyiban hagyni a dolgot. Mérgében leült, és levélben mondta meg neki véleményét. A levelet postán küldte el – a harmadik utcában lakó haragosnak.

– Tudod – magyarázta nekem – én nem bírok senkivel vitatkozni. Kiabálni mindenki jobban tud nálam. Itt okvetlenül alulmaradok. De ha tollat veszek a kezembe, akkor én vagyok fölényben.

10.

- Első párizsi útja esztendejében volt az első tüdővérzése.
- Leverten érkezett haza. Most nem lelkesedett, nem mesélt útjáról. Hallgatott, komor gondolataival vívódott. Ismét úrrá lett rajta a halálfélelem. De ez talán nem is jó szó. Inkább afféle öntudatos szembenézés volt ez a halállal. Mint mikor valakit halálra ítélnék, s noha nagyon szeretne élni, mégse kér kegyelmet, csak összeszorítja fogát és sápadtan, némán indul el a vesztőhely felé.
- Kezelőorvosa se volt soha. Tudta, hogy egyetlen orvos se segíthet rajta.
- A legutolsó időben befeküdt az egyik pesti szanatóriumba. Ide is csak azért, hogy pihenését semmi se zavarja. De csakhamar hazavágyott. „Minden hiába” – mondta, amikor hazajött.
- Ekkor már nagyon rosszul volt. Állandóan magas láz gyötörte s köhögési rohamok kínozták. Az utolsó héten leesett a láz. Nem is izzadt, a köhögés is elmaradt.
- Látod – biztattam – minden jóra fordul.
- Igen – mosolygott – most már nem tart soká. Tudom, mi ez. A szervezet ellenállóképessége megszűnt. Még csak néhány napom van . . .

11.

- Most már semmi sem érdekelte. Ha említettem, össze kellene keresgéljni írásait, csak fáradtan legyintett.
- Hagyd – mondta.
- Látogatókat se fogadott. Senkit. Megtörtént, hogy eljött Szivácra valamelyik író. Beszélni szeretett volna vele még egyszer, utoljára.
- Küldjétek el – intett.
- Arra gondoltam ilyenkor, talán megbánta a szerepet, amelyet elvállalt. Úgy érezhette, az írók maguk sem értékelték önfeláldozását. Mert önfeláldozás volt. Ahelyett, hogy maga írt volna, levelezett mások boldogulásáért. Szerkesztő lett s nem tudott alkotni. Eleinte szívesen tette, később úgy érezte, nem volt érdemes.
- Csak a zenét szerette még. Ha megkérdeztem, mit kívánna? – mindig ugyanazt mondta:
- Kapcsold be a rádiót. Keress valami jó zenét . . .

12.

- Negyvenéves korában halt meg. Néhány könyv maradt utána és kötetekre való, különböző lapokban szétszórt, könyvbe kívánczó írások. Alig tudtam összegyűjteni ezeket.
- Igazi nagy műre nem futotta idejéből. Szeretném azonban legalább elbeszéléseit és útirajzait könyvben látni. Még nem mondtam le erről.

– Sokszor említette egyik íróársát, akit a *Hét* szerkesztőségében kevésbé tehetségesnek tartottak, mint őt. De ez Pesten maradt s híres író lett. Ő hazajött a Bácskába, a kisebbségi írók gyámolítójának.

– Most lassan elfelejtik. Sokat gondolkoztam ezen. Meg is nyugodtam ebben a gondolatban. Nem az a lényeges, mennyire hálás Szentelekynek az utókor. De az, munkája mit jelentett.

– S ezt, munkája bélyegét, az egész délvidéki magyar irodalom homlokán viseli ma is.

Megjelent a Zilahy Lajos szerkesztette Hídban, 1942. január 20-án

a hősöknek,
a diákoknak,
a napnyugárnak,
a megértőknek –
Senteleky Kornél

*Szenteleky Kornél dedikációja az *Úgy fáj az élet* című kötetben*

KATONA IMRE EMLÉKEZETE

BORI IMRE

Barátunkat, segítönket, oktatónkat, általában munkatársunkat gyászoljuk, amikor hírét vesszük, hogy hetvenkilenc éves korában, 2001. május 21-én meghalt Katona Imre. Írjuk ide a kapott gyászjelentés alapján, hogy 1921. október 18-án Csongrádon született, mert a *Néprajzi Lexikon* életét és művét összefoglaló címszava és Lábadi Károly *Drávaszög ábécéje* (Eszék–Budapest, 1996) csak a születési évét jegyzi Katona Imrének.

A legsokoldalúbb magyar folkloristák egyike 1942-ben már eljegyzett munkatársa volt a néprajztudománynak, s engem első vállalkozása, az 1942-ben Kopácson gyűjtött, majd 1947-ben Budapesten *Csalóka Péter* címen kiadott kopácsi mesegyűjteménye ösztönzött, hogy keressem vele a kapcsolatot, és kérjem fel az újvidéki Forum Könyvkiadó Hagyományaink című sorozatának egyes kötetei előkészítésére. Ennek volt az eredménye, hogy 1972-ben *Sárkányölő ikertestvérek* címmel kiadhattuk a *Csalóka Péter* meseanyagát gazdagságban meghaladó terjedelemben. Nekem szóló dedikációja megtisztelő elismerés volt: „Bori Imrének, könyvem szigorú, de eredményes bábájának a további együttműködés reményében, köszönettel.” S valóban, kézenfekvő volt, hogy amikor Borbély Mihály meséinek kiadását terveztük, a Kálmány Lajos 1914-ben kiadott Borbély Mihály mesélte szövegek gondozására, jegyzetelésére őt kérjük fel. Nem csupán példás munkát végzett, hanem érvényre juttatta beszerzőképességét is, amikor megbízta a Budapesten néprajzi tanulmányait folytató Beszédes Valériát, hogy végezzen utógyűjtést, és örökítse meg Borbély Mihály gyermekeinek meséit. *Pingált szobák* a címe ennek a kiadásnak a Hagyományaink hetedik köteteként 1976-ban. Már e két kötettel is beírta nevét hazai folklórkutatásaink történetébe, de tovább menve az emlékezet útján, fel kell említenünk azt a segítséget, amit a Hungarológiai Intézet

munkatársa, Tóth Ferenc kapott tőle bölcsészdoktori értekezése elkészítése során, s *Az észak-bánáti népballadák élete* című 1975-ös művet ketten jegyezték.

Katona Imre majdnem rendszeresen jelentkezett a *Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményeinek*, illetve a *Hungarológiai Közlemények szerkesztői-nél* elsősorban az 1970-es években. 1971-ben a *Közlemények* hetedik számában Tripolsky Gézával adja közre *Három magyar népballada vajdasági változata* címen a *Közműves Kelemen*, a *Fia-rabolta anya* és a *Farkas Julcsa* balladákkal kapcsolatos észrevételeiket, majd egy általánosabb érdekű tanulmány után (*Fokozás és „lefokozás” a magyar népköltészetben*) 1974-ben terjedelmes tanulmányban számolt be észak-bánáti felderítő gyűjtéséről *Jeles napok és ünnepi szokások maradványai Észak-Bánátban* címmel, méghozzá olyan módon, hogy a Tóth Ferencsel együtt végzett kutatómunkájuknak a Szent Iván napjára vonatkozó adataikat Dömötör Teklának adták át, írja ő meg az erről szóló tanulmányt! Összefoglaló igényű a műfajváltások törvényszerűségeit nyomozó tanulmánya *A magyar halottas énekköltészet tiszta és átmeneti műfajai* címen 1978-ban. Itt állapította meg, hogy a halottsirató „máig az egyik legrégebbi énektípus”. A magyar népköltészet törvényszerűségeit nyomozta *Népköltészetünk művészi stílusa és stíluskorszakai* címen (a *Közlemények* 42–43. számában 1980-ban), s itt több bevett, de vitatható állításra mutatott, jelezve például, hogy a népköltészet természeti képpel kezdődő sorai csak a XIX. században terjedtek el.

Kutatásai során két olyan szövegről is hírt adott, amely bennünket közelebbről érdekelhetett. Boldogan újságolta, hogy a legrégebbi magyar bordal nyomára talált, s írta meg *Vetus illa cantinela* címen (*Közlemények*, 1977. 32. szám) „ama régi dal” ismertetését arról, hogy a gyermekdallá vált vers kortársa a „Bátya, bátya, mely az út Becskerekére...” kezdetű becsei feljegyzésnek:

*Hozd el, gazda, hozd el
Az Szerémnek borát!
Ha nincsen is pénzem,
Vagyon emberségem...*

A *Híd*-ban pedig (1979. 1.) a *Kopácsi daloskönyv* megőrizte *Császár tömlőcéből szabadult úrfiak* című széphistóriára hívta fel a figyelmet, lévén a *Szilágyi és Hajmási* című, a Szendrői Névtelen szerzeményeként emlegetett vers változata, s bizonygatta, hogy a versben emlegetett Szendrő vagy Smederevo vagy az immár elpusztult verőcei Szombat (hely) lehetett.

Az ismét a Drávaszög népelete felé forduló figyelmének természetesen számtalan jelét találjuk: az együttműködésre mindig kész Katona Imre Lábadi Károllyal gyűjtött és publikált. S akárcsak a megelőző évtizedek tudományos

kooperációi, a Lábadi Károllyal létesített is termékeny és hasznos volt. Még maga jegyezte a *Lábánál holdvilág, fejénél aranyág* című, a szállást kereső istenségek egy kései emlékeről Baranyában témáját feldolgozó tanulmányát (*Hungarológiai Közlemények*, 1981. 46–47. szám), majd hozzáálltak a Drávaszög magyar népi szövegemlékeinek kiadásához: a népballadákat *Erdők, mezők, vad ligetek* címen a Forum adta ki Újvidéken 1980-ban, a népi mondókákat *Szedem szép rózsámat* címen ismét az újvidéki Forum kiadásában jelentette meg 1992-ben, s kettejük munkája a Csöbrös István kopácsi énekeskönyvének sajtó alá rendezése, amely *Egy szép dologrul én emlékezem* címen jelent meg ugyan-csak a Forum kiadásában 1993-ban, immár vérzivataros időkben!

Az egyetemes magyar néprajztudomány majd számba veszi Katona Imre sokirányú munkásságának minden szegmentumát. A nekünk nyújtott segítséget azonban a mi kötelességünk megköszönni és számon tartani, s nem feledni, mit segítségként nekünk adott. A Magyar Néprajzi Társaság és a budapesti egyetem Folklór Tanszéke gyászjelentésének háromsoros idézetét mi is búcsúnk végére írjuk:

„*Mezőn mennyi fűszál mind pennaszál volna,
Fán amennyi levél mind papiros volna,
Bánatunk leírni annak is sok volna.*”

KRITIKAI SZEMLE

K Ö N Y V E K

SEVÁT HAVA

Weiss Zoltán: *Salom*. Versek. Logos, Tóthfalu, 2000

„Mondhatnánk, az egész modern költészet a mítoszok felé fordul. (...) Ami persze semmit sem jelent az ember saját költészetére nézve. Minden költőnek magának kell feltalálnia a spanyolviaszt. (...) A mítosz énelőttem csak hangszekrénye a mai dallamnak. Régi tömlő új borral. Asszociációink egyik rétege” – nyilatkozta Nemes Nagy Ágnes Mezei Andrásnak 1967-ben az *Élet és Irodalom* hasábjain. Példák pedig – Babits Jónás könyvétől, Kosztolányi Halotti beszédétől a keresztény és lágermítoszt megidéző Piliinszky-lírára, Nemes Nagy Ágnes Ekhnáton-versein át Mészöly Miklós Saulusáig vagy tájunkon Fehér Kálmán „panaszaitól” Tóth Ferenc Jóbján át Guelmino Sándor Szerelmes miséjéig és tovább – vég nélkül sorolhatók.

Weiss Zoltán (Koncz István) *Salom* című kötetének versanyaga a zsidó mítoszra és kultúrtradícióra támaszkodik mint pretextusra. A zsidóságéra, amelyhez a második világháború óta két asszociációs réteg is kötődik: a Biblia és a holocaust. Weiss Zoltán verseskötete mindkét asszociációs réteget megcélozza. Az első motívumkörei a Jahve, adonaj, Gólem, Hádész, Hagada, kislev és sevát hava, a keresztre feszítés stb., a címbeli (s a versekben refrénszerűen ismétlődő) salom fogalmak körül húzhatók meg, míg a holocaustra mint a zsidó nép exodusára a Majdanek- és Auschwitz-féle toponímiák utalnak. Hogy a *Salom* szinte programszerűen idézi meg az említett kultúrtradíciót, a kötet illusztrációs anyaga és grafikai megoldásai (a héber képaláírások és vizuális motívumok), a kötet címdalának és egyik versének grafikai motívumaként alkalmazott Dávid-csillagok is nyomatékosítják. Pannónia, Kanizsa, a Tisza stb. ugyanakkor a szűkebb „hon”, a „haza” individuális toponímiái. A felsoroltak alkotják tehát a kultúrtradíciós keretet (a Nemes Nagy-idézet értelmében a „hangszekrényt”, a „régii tömlőt”), miután most már csak az a kérdés vár megválaszolásra, hogy e keretet milyen líranyelv („új bor”) tölti ki.

Mínthogy a zsidóság történetéhez mint „nagy elbeszéléshez” tragikus képzetek fűződnek (s a verseskötet szerzője komolyan veszi e tradíciót), a *Salom* versvilága megle-

hetősen pesszimiztikus, tragizáló hangnemet üt meg. E regisztert erősíti az a tény is, hogy az exodus nemcsak a régmúlta vonatkozatható, hanem a közelmúlt s a jelen időkereteit is kitölti (l. pl.: a kanizsai zsidóság eltűnése). S ha e versvilág referenciális hátteret kívánjuk feltárni, azt sem tarthatjuk véletlennek, hogy a kötet címf (Salom = béke) s annak a verszárlatokban sorozatosan felcsendülő szava az olvasóban a még frissen emlékezetében élő, nemrégiben bálkán háború asszociációit is beindítja.

E tragikus sorstörténetnek formát adó költeményeket azonban néhány látványos írói fogás alakítja. Bár a Biblia s a biblikus szövegek egyik közkedvelt alakzata az ismétlés, a szöveg belső párhuzam, ez az alakzat Weiss Zoltán tollán sematikus eljárás – lapos felsorolásra – válik. A versek formáló elveit talán a szükségesnél erőteljesebben uráló felsorolási alakzat (-kényszer) néhány nagyon formális változatra bontható le. Több helyütt ismétlődik a ház-haza-hon pátoszt rejtő hármas fogalom, a *13 tiszamenti* című, helynevekre alapozó költemény egyenesen „névsorolóvá” válik (Fehér Ferenc írt ilyesfajta gyermekverseket), egy-egy költeménynek szinte egyedüli formáló elve a szólamok, szavak, kérdések felsorolása. Ezen a költői attitűdön belül a legkevesebb feszültséget rejtő, meglehetősen gyakori ismétléstípust a grammatikai formákat felvonultató, azokkal „ját-szó” versek sora képviseli. Egy-egy ilyen költemény váza nem más, mint a nyelv, a grammatika perszonális és temporális lehetőségeinek végigragozása (én, te ő, mi; voltak, vannak, lesznek; voltál, voltam, voltunk; voltál, leszel, lesznek; tudod, tudom; hajdan, majdan, egykoron stb.). A *Csak ennyit mondok* című versben a költő mintha önmagát intené: „Ó meg én... Én meg Ó... / Mi... mi... mi... / Ne skálázz (...)” A Salom versenyágának túlnyomó hányada azt a benyomást kelti olvasójában, mintha Weiss Zoltán nem tudna szabadulni a felsorolás kényszerétől. Egy-egy versölet nem más, mint e retorikai alakzat demonstrálása, egy-egy költemény nem több, mint felsorolás-montázs. Mintha a költő kizárólag ezen alakzat poétikai súlyában hinne, ám a mechanikussá, művivé váló eljárást igencsak súlytalanítja, retorikailag semlegesíti, hogy e felsorolások legtöbbször lapos felsorolások, modoros újraismétlések.

A modorosság egyébként is szinte állandó felhangja e versenyagnak. A Salom költeményeit egyrészt olyan retorizálatlan szólamok töltik ki, amelyekről nem is gondolnánk, hogy versrészletek, ha nem lennének verssorokba tördelve (l.: „De hisz nem az a fontos, / hogy hova teszem a fényt, / hanem hogy hol hagyom meg / az árnyéket” – *Félelmeim*; „Durvának kell lenni, / zavarba jönnek, / mert általában / meghallják / a durva szót. // Ez nem jó, és én ezt, / nem akarom csinálni! // Fura, kettős kötöttségű / drámai hős vagyok, / de tudom, hogy ez kell, / ezt kell csinálnom” – *Opus No. 32* stb.). Másrészt viszont túlretorizált sorokat olvasunk. A túlszófolt rétorikodás szöveg helyei a modoros megszólítások, felkiáltások (ebben a lírában egyébként is aránytalanul sok a retorikus felkiáltás, a felkiáltójel) és kérdések. Ilyen, több ízben is felcsendülő megszólítások, felkiáltások az anyám!, Istenem!, Jahve!, testvér, testvérem, testvéreim, Ó, Kanizsa! stb. S ilyen dramatizálóan modoros kérdések/kérdezések a „Nekem ne lenne hazám?”, „Anyám, hova szültél?”, „Mivé lettél, hová tűntél, / Egyszervolt színházunk. / Voltál, leszel-e?” stb. Az egész versenyagban van valami teátrális, tragizáló, túlfeszített pátosz.

A Salom versvilága mögött pretextusként húzódó mitikus háttér eleve megszabja a költői megszólalás módozatát. Ha a hasonló költői eljárást alkalmazó Pilinszky-líráról idézzük fel olvasói emlékezetünkben, olvasmányemlékeink egyrészt a hosszabb lélegzetű Pilinszky-versek empirikus-szenzuális részletein, másrészt a rövidebb, kontemplatívabb,

aforizmaszerű versek zárt kagylóformáján tapadnak meg. Weiss Zoltán a kötet verseinek élményalapját képező mítoszt kontemplatív, gondolati, „filozofikus” módon kívánja felszínre hozni, ám a reflexivitás filozofikus mélységek (s az ezt megszólaltatni tudó versnyelv) híján modorossá, közhelyessé, frázisszerűvé silányul. „Itt arat a halál, / Itt folyik a vér, / Itt fogy az élet, / Itt nő a hatalom, / Itt fogy a remény!” – áll a *Hozsanna* című versben, s a nem sokat mondó szólamokat a felsorolás retorikája s a felkiáltás magas hangfekvése sem tudja megemelni. Ennek eredményeképp a Salom versanyaga vaskos közhelyek gyűjteményévé lesz (l.: „Állítsátok meg a világot, / ki akarok belőle lépni.”; „Minden lélegzetvételünk hazugság! / Hiábavaló minden, ami nem örök / és semmi sem örök! / Csak az Isten!”; „Előbb javulj meg, / csak azután akarj / másokat megjavítani! // Hibákból vannak / az erények is!”; „Rossz helyen, / lehetetlen időben / születtem”; „Tragédia volt, / amikor megszülettem”; „Minden ember / Egy külön világ”; „Kivárom, / Míg a nagy Karmester / Beint”; „Az eszméknek és a valóságnak, / Semmi közük egymáshoz!”; „Az ember mindig / Másnak akar látszani, / Mint ami”; „Elviselni az életet”; „Gyermekül fogadott be engem hajdan e drága táj” stb.). Másrészt viszont a kontemplatív szándék felengedése mögött durva referencialitásra akadunk („Nem tudtam, hogy nekünk / Több Ristiünk is van.”). Ugyancsak modorosan, teatralizáló módon hatnak az úton-útfélen sorjázó, fölöslegesen elszaporított hárompontos megoldások is.

Nehezen tudnám meghatározni a kötet verseinek metrikai képletét. A költemények valahol a kötött és szabad versbeszéd között lebegnek, s ha valamiféle abroncs egybefogja őket, ez leggyakrabban az ismétlés, a gondolatrítmus, a párhuzam alakzata. A versek leggyakrabban verssorokba tördelt tündődések, méltatlankodások és konzekvencia-levonások. S itt van még a sorvég mint a lírai versbeszéd domináns helye. Azaz a rím, amely a sorvéget nyomatékosítja. Rím a Salom verseiben vagy van vagy nincs, s ahol van, túlnyomórészt mechanikus rímtermelés eredménye. A kötet verseinek domináns rímhelyzete ugyanis a versvégeken felcsendülő „Salom! / Salom!” s a zárlat előtti rímhívó szó egybecsengéséből adódik (l.: otthonom, támaszom, nem adom, liim-lom, szomjazom... Salom! / Salom!) Közöttük is a -lom végű igék (gondolom, csalom) s különösen az ilyen végződésű névszók (halom, sírhalom, hatalom, irgalom, fájdalom, rágalom) a tipikusak, mely megoldás valóban mechanikusan bejáródott, gépiesen ható eljárásá alakítja a versek rímvilágát.

Nyelvileg különösen zavarónak tartom a versekben folyamatosan előtörő, szinte krónikusan ismétlődő, ún. rámutató-magyarázó nyelvi beidegződéseket („De a töviskoszorút / azt nem adom!”; „A múlt, / az egy másik ország. / Egy másik ország, / az még nem a hazám”; „A siker az mindig gyanús”; „Az elveszett / közös dalt, azt hallom!”; „A kód az örök” stb. – kiem. H. V. É.), a nagyon gyakran rossz helyen, fölöslegesen sorjázó vesszőket („vannak ajtók / melyeket, / nem vagyok hajlandó kinyitni!”; „Ez nem jó, és én ezt, / nem akarom csinálni!”; „A gyűlölet, / olyan, mint egy kert”; „Egyetlen mentőcsónakkal, / nem lehet / a süllyedő hajót kihúzni”; „Csak egy szörnyeteg / próbálhat még / kisajátítani, / egy másik szörnyeteggel”; „Ez a tánc, / azóta is tart”; „Az eszméknek és a valóságnak, / semmi közük egymáshoz!”; „Az agya, / Olyan, mint egy gyémánt”; „Nem akarok, / Visszatérni a dolgokhoz”; „Így a rossz szellemnek, / Semmi sem marad belőlem”; „Egész életemben, / csak egyet akartam”; „Majd fölvetette azt, / A nagy busa fejét” stb.), azt, hogy a játsszák rövid sz-szel (84. l.), az álarc viszont hosszú l-lel (101. l.) íródott. Nem látok túl nagy szikrát kicsapódni a *Függőség* című vers suta Kosztolányi-újraírásában

(„Mostan színtelen / tintáról álmodtam.”), s igazából nem tudok mit kezdeni az 1948-ra datált *Tisza* s Fehér Ferenc 1960-ra datált, *Tenger* című versének gyanúsán túlzott egybecsengésével. L.:

Fehér Ferenc: Tenger

Magába zárja, ami kincs,
partjára veti a szennyet.

Két hétig tétován
ringatott engem.

Weiss Zoltán: Tisza

Nem tenger,
magába rejti,
ami kincs,
partjára veti
a szennyet.

Két hétig
tétován
ringatott
engem . . .

Filológiai rejtély? Én nem tudok a nyomába eredni.

Ha végkövetkeztetést kívánok levonni a Salom verseiből, a költemények alapján azt kell megállapítanom, hogy bármely műfajban írjon is bárki (író, költő, drámaíró), a mű (esztétikai) végeredménye, súlya, értéke nem a megidézett mítoszon múlik. Azaz, mint Nemes Nagy Ágnest idéztem írásom elején: „semmit sem jelent az ember saját költészetére nézve”. Maga a pretextus nem emeli meg azt a szövegvilágot, amely maga sem tudja magát lírai, esztétikai magaslatokba emelni. A Salom című verseskötetben én egyetlen olyan költeményt sem találtam, amely a líra egébe emelt volna. (Mellesleg jegyzem meg, hogy a kötethez csatolt önéletrajz-féleség sem egy folyamatosan vállalt költői pályáról győzött meg. A szerző egészséges önkritikájára vall, hogy olyan alkotónak tartja magát, aki a „színház mellett pótcselekvésként” festeget, írogat – „verset . . . prózát . . . drámát . . . vígjátékot . . . és sok mindent.”) E verseskötet mögött azon szerzői szándékot, gesztust vélem felismerni, hogy ha már ott ez a fióknyi vers, a több évtizedes versanyag, hát ne menjen veszendőbe, gyűjtsük össze egy kötetbe. A szerzőnek a város amatőr színjátszását több évtizeden át irányító és életben tartó (rendezői, színészi, szervezői stb.) gyakorlata és érdemei azonban nem plántálhatók át és nem kamatoztatathatók egy más műfajban, művészeti ágban.

HARKAI VASS Éva

„AZ ÁLOM OLYAN, MINT A BÜVÉSZ CILINDERE”

Csáth Géza: *Az álmodás lélektana*. Ismeretlen elmeorvosi tanulmányok. LAZI, Szeged, 2001

„Mi az álom? A lélek kósza ábrándozása vagy a jövőbe és a múltba való elröplése?”

Ezzel a kérdéssel indítja Csáth *Az álom* című esszéjét. A választ Freud *Álomfejtésében* találta meg. Mivel „a hétköznapi ember számára az álom a földi akarat által befolyásolhatatlan természetfölötti világa, birodalma a fantasztikumnak; Freud számára viszont

kulcs az emberi tudat titkos rekeszeinek felnyitásához”. (Szajbély Mihály: *Csáth Géza*. Gondolat, Budapest, 1989)

Tehát a bécsi mester álomértelmezését és mélylélektanát foglalja össze a kötetben. Csáth Géza orvostudomány és irodalom között oszcilláló látásmódja az írásokban kiegészíti egymást. Ész és ihlet együtt keresi a választ az emberi lélek titkaira.

Az ismeretlen elmeorvosi tanulmányokat tartalmazó gyűjtemény kiegészítője a Csáth-életműsorozat hatodik, *Egy elmebeteg nő naplója* című kötetének. Dér Zoltán az írások közreadója kísérelő tanulmányában leírja, hogy a közzétett nyolc írásból öt itt jelenik meg először. Az írások 1911 és 1913 között keletkezettek, amikor Csáth a Moravcsik-klinikán dolgozott.

Az *álom* című kötetnyitó esszé előzőleg már megjelent. De ennek az írásnak itt a helye, *Az álmodás lélektana* című gyűjtemény élén. A kötet bravúros felépítése megköveteli a nyitópozíciót. Ez egyrészt a tematika, másrészt a keretfunkció terén nyilvánul meg. A kérdés-felelet vázú (Freud előadásait imitáló) esszé, ahogy a műfaj is diktálja, szépirodalmi vonásokkal is felruházott. Hasonlatokba, megszemélyesítésekbe „öltözteti” Freud tanait („Az álom tartalma egy sziklatömbhöz hasonlít, amelyből az álomfejtő vésőjének ki kell bányásznia az igazi gondolatát, lényegét”). Szakzsargon mellett, mindössze néhány alapterminust von be a pszichoanalízis szótárából (a szakemberek egy része ezt hiányos tudásának, tájékozatlanságának minősíti, a recenzió írója viszont nem kompetens e téren, ezért az irodalmi momentumokra igyekszik reflektálni). Ezért irodalmi olvasmányként is élvezetes. A kötetzáró *Generish Antal* című orvosi portré, a tanítvány lelkes, szinte lírai visszaemlékezése a „Szókratész-arcú” mesterre. A külső leírás átfolyik a patológus bölcseleteinek felidézésébe. Az esszé zárószakasza a hálaadás ritmikus reprezentálása („A ma élő orvosi nemzedék (...) nem fogja elfelejteni az ő rideg kedvességét (...) Nem fogja elfelejteni csoszogó járását (...) Nem fogja elfeledni fekete szalonkabátját...”). Az érzelmeiktől átfűtött köszönetmondás az olvasóhoz intézett összefoglalásban kulminál („Próbálja már most az olvasó – aki őt nem ismeri – jól átgondolni, hogy mit jelent ez. Reá kell jönnie, hogy a legfőbb, legértékesebb dicséret, amit tanárról el lehet mondani.”). Tehát, a jó érzékkel megválasztott, szépirodalom felé hajló nyitó és záróesszé biztosít keretet a klinikai tanulmányoknak (melyek maguk sem mentesek az irodalmi vonásoktól, persze nem olvashatók szépirodalmi alkotásként). A keretfunkció betöltése mellett *Az álom* című esszé zárószövegi témányitó/indító szakaszak is tekinthetők: „majd elmondom, hogyan kell álmokat fejteni. És el fogok mondani és meg fogok magyarázni néhány érdekes álmot”.

És Csáth valóban ezt teszi a következő hiányosan előkerült tanulmányban, melynek a kiadó a *Freud nézetei az álmodás lélektanáról* címet adta. Olvasmányos leírását, rövid összefoglalását kapjuk *Freud Álomfejtés* című könyvének. Csáth misztikus tereknek, a lélek mélyrétegeinek a felfedezésére invitál. Elmagyarázza, mi az álom, hogyan működik. Tipikus álmok leírását és analízisét adja (álom kedves hozzátartozónk haláláról, a meztelenség kényelmetlen érzése, repülés). A felsoroltak mellett Freud néhány álma és annak „megfejtése” képezi a tanulmányt. Csáth művészenje a „példatárból” nem hagyhatott ki irodalmi vonatkozású esetet sem: Shakespeare és Hamlet analízise.

A gyűjtemény kuriózuma az a három, Moravcsik Ernő által frott levél, melyet e kötetben olvashatunk először. Csáth Géza Moravcsik professzor tanítványa volt a Magyar Királyi Tudományegyetem Elme- és Idegkórtani Klinikáján 1909 és 1913 között, ekkor

ismerkedett meg Freud tanaival. A professzor levelei kettejük kapcsolatára derítenek fényt. A három levél a szakmai támogatás mellett az őszinte aggodalom tanúbizonysága a mester részéről („Mind ezt vegye a jó akaratú professor tanácsának és megjegyzésének, a ki működését mindig méltányolta és méltányolni, és irányítani kívánja [és pedig szívesen teszi] a jövőben is.”). A professzor teljes támogatásának hiteles dokumentumai fényt derítenek arra (is), hogy Csáthnak (a morfinistának) nem a pszichoanalízis miatt kellett elhagynia az intézményt.

Csáth Géza mindig újat megismerni vágyó alkotó volt. Nem állt meg a klasszikus pszichiátria eszközeinél, így fedezte fel a pszichoanalízist. De Freud mellett Jung és Bleuler munkássága is beépült az *Elmebetegségek pszichikus mechanizmusa* című tanulmányában bemutatott rendszerébe. Ettől függetlenül, Moravcsik professzor iránti tisztelete jeléül megírta elismerő dolgozatát a mester vizsgálati módszeréről, mondatasszociációs analíziséről, mely *A Moravcsik-féle asszociációs vizsgálatok a pszichiátriai diagnosztikában* címmel olvasható az új kötetben.

Csáth hisztériáról szóló tanulmányának csak első és második része volt ismert. Egy eddig ismeretlen, harmadik résszel bővült az írás. Így teljes terjedelemben olvasható, persze, ahogy Dér Zoltán írja, „tartalmánál fogva inkább a téma bevezetőjének tekinthető, mintsem lezárásának.” Csáth, a pszichoanalízis segítségével, megvilágítja a személyiség tudatos és tudatalatti rétegét. Bemutatja a lélek törvényeit, életoptimumra való törekvésüket. Minden szervünk, így a lelkünk is a túlélésre irányul. „Az álom, a fantáziálás, a művészi alkotás, a hallucináció (...), mint az összes izommozgások, azt a célt szolgálják, hogy a szervezetet fenntartsák.” Bármennyire paradoxnak tűnik, az öngyilkosság is ezt teszi: „Az öngyilkosság olyan életjelenség, amely az élni akarásnak a legmarkánsabb megnyilvánulását képviseli.” Talán, magyarázat lehet ez a néhány sor Csáth és általában a művészek tragikus halálára? „A magasabb rendű éleslátással bíró alkotók tulajdonképpen áhitott szabadságukra lelnek, ha lelki érzékenységük fokozottsága miatt az öngyilkosság által kilépnek ketrecükből.” (Balogh Tibor: *Egy fiókos ember labirintusai*. Tiszatáj, 1997. február)

A kötet Utószavában dr. Sági Zoltán neuropszichiáter és pszichoterapeuta az írások szakmai szempontú elemzését adja, és a hisztéria mai hely(zet)éről és kezeléséről is beszámol.

Tehát, Csáth, a kötet révén, a pszichoanalízis rövid összefoglalását adja. A kutatásokban meg akarja mutatni azt, ami a „leglényegesebb”. (A *Menyiben megcáfolhatatlanok az analitikai pszichológia tanulságai, és hol kezdődik a teleológia?* című tanulmánya teszi ezt legpregnánsabban.) Az írások a pszichoanalízis fontosságát hangsúlyozzák, nem véletlenül, hisz a freudizmus felmérhetetlen hatást gyakorolt a lelki betegségek kezelésére. Alapkategóriái a mindennapi gondolkodás szerves részeivé lettek. „Az analízis révén az elmeokortan ismét megtalálta kapcsolatát a való élettel” – írta Ferenczi Sándor *Az elmebetegségek pszichikus mechanizmusa* című könyv ismertetőjében. (Csáth Géza: *Egy elmebeteg nő naplója*. Összegyűjtött elmeorvosi tanulmányok. Negyedik kiadás. Szerkesztette és sajtó alá dolgozta Szajbély Mihály. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1998.) Ezt érezte meg, szinte elsőként a századforduló Magyarországon Csáth nővumok iránt oly fogékony lelke. Életművének útmutatójává választotta a pszichoanalízist. Kései novelláinak interpretációs kulcsát adják a freudi tanok, s végül írásra való képtelenségét is a felfedezett módszer indukálja. Vagyis, az analízis motiváló és gátló tényező, az ember egészséges

és nem az, mert „immunisnak senki sem mondhatja magát”. Poláris pontok, melyek a misztikum birodalmába vezetnek. A kötet nyújt némi fogózót lelkünk útvesztőiben. De nem akárhogyan, az írások nem „tompítanak” szakzsargonral, az alapterminusok a megértés akadályozása nélkül, beépülnek a dinamikus, sokszor irodalmi szöveg helyekkel átszótt munkába.

És ki tudja, mit álmodunk holnap?

„Valamennyien úgy vagyunk, mint a görög tragédiák kórusa, amely folytonosan a sors kiszámíthatatlan esélyeit emlegeti, azt, hogy senki se tudja, mi vár reá.”

HUSZTA Rózsa

VOLT-E ÉLET A FÖLDÖN A KUKORELLYÉK ELŐTT?

Orbán Ottó: *Boreász sörénye*. Rajzok és falfirkák. Magvető, Budapest, 2001

*„Távlat és pontos közelkép, egyikük nélkül sincs vers.
És nincs, tisztelt uraim, bármily fájdalmas is ez, jövő.”
(Megy-e előbbre majdan fajzatom? 108.)*

Orbán Ottó új kötetéről (Orbán-kockásról?) egyes szám első személyben kell írnom, egyébként hűtlen lennék mindahhoz, amit elolvastam. Még a megszólított Boreászhoz, az oroszlánhoz is. De ő most vadászni indul, hiszen oroszlán.

A rajzokat és falfirkákat gondosan elkülönítő kötet (a műfajt mindkét rész elején – „mottóként” – definiálja a szerző) valójában az „így beszéltek ti” – „így beszélek én” szétválasztó gesztust emeli ki. Az irodalom beszédét legjobban ismerő szépfő, a „mesterség” szakavatott és ironikus üzdje ugyanis a szövegről beszélő irodalomtudósokat bírálja és parodizálja, de természetesen az „így írtok ti” elve sem marad ki a kötetből. Nem is maradhat, hiszen a szerző a szövegközi térből nem léphet ki. A rajzok sorrendje a magyarság történelmi analógiájára épül: honfoglalás, kalandozás, bezárkózás. Az utóbbi a betegséggel, a titokzatos Parkinson-kórral és az ezzel kapcsolatos önértelmezéssel, a hétköznapi heroizmusának felismerésével függ össze. Legfőképpen azonban a költészet mitológiájával, amelynek megfejtésével hiába is próbálkozik az íróból, tudósokból, akadémikusokból álló gépezet. Az önmitológia a tágabb mitológiába illeszkedik be. Az alapkérdésekre nincs pontos felelet. Rejtély, hogy mi működteti a verset, mi működteti a költő-ént, és megfajthatatlan, hogy ki „diktálja” a szöveget. A tudóspukkasztó „rajzok” a mai irodalomtudomány nyelvét/beszédét és a magaslatra emelt posztmodern hegemoniáját kérdőjelezi meg, amely megfelel a irodalom legfontosabb jellemzőjéről, az egyéni „teremtésről” és nézőpontról. „Az irodalmat nem iskolák és csoportosulások írják – állapítja meg Orbán Ottó –, hanem írók, szerencsés esetben egyéniségek, akik maguk döntenek el; hogy milyen sorrendben vágják le a sárkány hét fejét.” Mindez a „posztmodern” szellemében szövegi le a szerző, ironikusan utal tehát a tudósok mulasztására. Az idézett *A magyar-magyar csúcsról* című írás továbbviszi a gondolatmenetet: „Az irodalom nem vár hivatásos történetíróira, írja ő a maga történetét, legfőképpen nem betűkkel, hanem *kottafejekkel*. Nádas Péter mondatából kihangzik egyebek közt a Thomas Manné, Kertész Imréből inkább a Kafkáié, Esterházyéból a *Világirodalmi Lexikon* plusz Ernst Jandl és Thomas Bernhard (az itt nem említettekkel jelentkezés a hátsó

bejáratnál!); a magyar prózaírók egy jelentős csoportjának egy adott történelmi pillanatban látnivalóan nagyon fontos a „német kapcsolat” a mellérendelő szerkezetéhez, a keringőzni tudó körmondathoz, míg más íróknak más a fontos, Bodor Ádám mondataiban például vajmi kevés német ösztönzést találunk, annál inkább kihallani vélünk belőlük (létük rögtönzünk) némi Camus-höz kevert Panait Istratit.”

Furfangos Orbán „léha rögtönzései” legtöbbször jól formált esszévé terebélyesednek, és a „rajz”-ként definiált műfaj a lírai vershez hasonlóan meg tudja haladni saját magát. Az idézett írás például nemcsak a szövegköziség író-szemponitú megvilágítását mondja el az „irodalom nyelvén”, hanem az anyaországi és a határon túli irodalmak egységét, ugyanakkor a hagyományra épülő differenciáltságát is kidolgozza. A szabad „mozgás” a fontos ebben a viszonyrendszerben – a „mélyen magyar jelenség”-ben, ahol a határok a könyvterjesztés határait is megszabták, illetve a bezártság és a nyelvhasználat különbözőségét ugyancsak meghatározták. Másképp volt szörnyű a bezártság Romániában, mint Magyarországon. A közép-európai pokolról különben már *Az alvó vulkán* (1981) című kötetben olvashattam (én, az olvasó). Az avantgárd és Kassák szelleme Orbán szerint a Vajdaságból szivárgott át a magyar irodalomba, Esterházy és Nádas mellé pedig Tolnai Ottó és Bodor Ádám is felzárkózott.

Az író a huszadik század tudományának kudarcát vizsgálja, amelyből egyedüli kiút a bennünk lakozó költő felismerése, a magunk fölé emelkedés „tündéri” képessége. A költészetben *belül* élő szól így a *kívülről* beszélőkhöz, a „belső költőséget” tudatosítja, vagyis több olyan mozzanatot, amelyet a *Honnan jön a költő* (1980) című kötet tartalmazott. Az öntematizálás, a vallomásosság, a megismerés tétjének hangsúlyozása, a távlatigény ismét előtérbe kerül.

A gondos kötetkompozíció falfirkák-fejezete terjedelmes frásokat tartalmaz, sőt két „trilógiára” is bukkantam (mint a *Kis ország I., II., III.* volt). A „grafitto” műfaji megjelölést tehát ironikus nézőpontból értelmezem. A ma írója meg sem próbál az esszé hagyományra jellemző teljességigénnyel fellépni.

Az írói értékrend már az első részből is ki-kikandikált (például Kosztolányi *Füredés* című novellájának „bemutatása”, Weöres, Mándy életművének elhelyezése stb.), most azonban a „kritikus” Orbán Ottó lép elő, aki Rakovszky Zsuzsa és Nemes Nagy Ágnes költészetét (a különbözőeket!) kapcsolja össze, és csak bekiabál (hogy a lírakitikusok is meghallják): „Szép volt, Hölgyeim.”

Az évekig készülő *Harmonia caelestis* című regényről nagy igazságot mond ki: azt, hogy *regény*. Regényként helyezi magaslatra: „Esterházy úgy dob ki mindent az ajtón, ami a hagyományos regény sajátja, hogy az ablakon át visszacempeszi őket, nem ravaszágból, hanem bölcsességből – tudja, hogy az újítás értéke mindig viszonylagos, regényének szövege attól több bravúros mondatok füzérénel, hogy a klasszikus nagyregény árnyéka vetül rájuk. (...) Esterházy nem két regényt írt, hanem egyet, és *regényt* írt a családtörténet ürügyén is, kegyetlen és szeretetteljes szöveget, melyhez ha hozzá közel állók szolgáltak is modellül, nem őket írta meg egy az egyben, hanem regényalakokat kelt életre.”

A szerző szerint Esterházy tehetsége felért arra a magaslatra, ahonnan élet és irodalom szétválaszthatatlanságát látja. Orbán Ottó esetében ellenben meg kell állapítanom, hogy nem „igazi” falfirkákat írt (noha mi *itt* jól ismerjük a műfajt, és Kundera *Az élet máshol van* című regényének szövegében irodalmi rangot kapott), de funkciójuk tekintetében

mégis azok. Ha elakad a tudomány, jöhetnek a *falfirkák*, jöhetnek a *rögtönző*, célratoró gesztusok.

Én, az olvasó, a két részre tagolt kötet két írását kapcsoltam össze: a *Nagyszombat, 1704*-et és a *Posztmodern* című szövegeket, amelyek élesen bírálják az irodalomtudomány modoros madárnyelvét, a szabadság nevében merev szabályrendszert létrehozó öncélú irodalomtudósi magatartást. Az egyik madárnyelvtől alig szabadult meg a magyar irodalom, máris kialakult a másik, csak az a baj – mondja Orbán Ottó –, hogy az irodalom helyett az irodalomtudomány szabadsága valósult meg, amely az anyanyelv és a magyar irodalom szellemétől idegen, személytelen beszédmódhoz vezetett. A satirikus eszközök sem hiányoznak, amikor a bosszantó jelenségről szól az író, ilyenkor anekdotázó kedve is felszínre tör. Einstein a végén ülve fedezte fel a relativitáselmélet képletét. A posztmodern esetében egy egész egyetemi tanszék ült a végén, mert aznap romlott tűrés sűteményt adtak a menzán.

A *Nagyszombat, 1704* első bekezdését stílusparódiaként olvastam: „Paradigma Bella (kiképzett úrképelemző és rejtjelkulcsfejtő, posztgraduális bölcsész doktorandusz [doktoranda?], értekezésének [helyes magyarsággal *pfécsdájének*] témája *Volt-e élet a Földön a Kukorellyék előtt?* egyből átlát a szítán: – Ez egy történelmileg narratívva determinált szövegalakzat.” A *Pétermegörzőben* a Nádas-bibliográfiát kiegészítő költészetre figyelmeztet. A *Gyilkosok* viszont „rétegezett” szöveg, amely az Anekdota és az ősz magyar akadémikus pokorra szállását éppen anekdotázó modorban mutatja be. Dante és Balzac Isten engedélyével leadhatja művét a túlvilági portán, ám az ősz magyar akadémikus (aki „szarszagot” áraszt) menthetetlenül pokorra jut, a túlvilági technika és a programozás hibátlan: „Így szálla alá a poklokra az, aki valaha az ősz akadémikus volt ezen a világon, s véle az Anekdota nevű betyár, akit a zsandárok, minekutána tetten érték Mikszáth Kálmán egy hosszabb mondatának olvasása közben, nagy ügyel-bajjal ugyan, de végtére is megfogának.”

A *Gyilkosok* a kötet egyik legsikeresebb írása, irodalmi, stilisztikai értékei mellett sűrített irodalomtörténet (a korszakváltás, elnézést, majdnem így írtam: a paradigma-váltás láttatása) és az avított akadémikusi gesztus bírálata.

A pontatlanságból, lustaságból, rendetlenségből fakadó tudósi hibát szintén célba veszi Orbán Ottó, amikor az *Új magyar irodalmi lexikon* szócikkét vizsgálja, és egy csöppnyi hülyeségből a tengert pillantja meg.

Orbán Ottó szellemes prózaírói beszéde ugyanarról szól, amiről a modern irodalomtudomány beszél, csak a költészeten belül élő *kívüállóként* mutat rá a „továbblépés” időszerűségére. Szerző-én arról is meggyőződött, hogy mint beszélő kiválóan ismeri a tudósok nyelvét is, a paródia pedig természetesen részben önparódia is. Két sűrített, rövid műfajt választott Orbán Ottó, de a költő (a sűrítés művelője) éppen a prózaírás terjengősségre is esélyt adó lehetőségeit használta ki. A mértéktartás etikája viszont több szempontból érvényesül.

Az *Éjjeli beszélgetés* az előre megírt Mándy-nekrológ ürügyén mondja ki, hogy mennyire kiszámíthatatlan az utóélet. A Darling presszó törzsközönsége most azon röhög, hogy Mándy Mikszáth és Móricz társaságába került, holott velük még a fociról sem társaloghat. A narrátor megbítható indoklást fűz a történetekhez, amikor a frissen sírba helyezett „klasszikust” megszólítja: „Mégis mind a hárman tudátok a legfontosab-

bat, hogy a bajnokságra esélye csak annak van, akinek a mondata élve marad, ha ő maga meghal is. És a te mondatod, akárcsak az övék, él, Iván!”

Az irodalom mércéje tehát az élő mondat, az élő szöveg. Mándy ilyen szempontból az egyszemélyes bajnokság győztese. Különben Orbán Ottó sem írt volna ennyire élő paródiát a magába roskadó pizsamakabátról, a fél pár papucsról és a szoba csöndjéről. Olvasóként (Mándy helyett) a következő mondatnak örültem: „Senki, semmi, csak a sikoltani nem tudó némaság kerekre tátott szája.”

Orbán Ottónak, az Olvasónak örültem a legjobban, a kilencvenes évek magyar irodalma precíz ismerőjének. Boreász azért vadászik, mert oroszlán, Orbán Ottó viszont azért, mert írónként belső felelősséget érez mindenfajta *vadászatiért*. Ugyanakkor vállalja a felelősséget azért is, hogy Kántor Péterről pontosan hét (hetes) mondatot írjon.

HÓZSA Éva

„ESSZÉÍRÓ FORRADALOM”

A Nyugat esszéírói. Válogatta és az előszót írta Kántor Lajos. Polis Könyvkiadó, Kolozsvár, 1993

A kolozsvári Remekírók Diákkönyvtára sorozat szerkesztői annak a szemléletnek megfelelően, miszerint az irodalom története nem írók és művek kronológiai sorrendjével, irodalmi jelenségek egymásutánjával azonosítható, hanem az olvasó tudatában folyamatosan „megtörténő események” sorozatával, azt szeretnék elérni kiadványaikkal, hogy az iskolában megszerzett statikus tudás a befogadói-olvasói tudat szerves részévé, valódi olvasmányélménnyé váljon. Potenciális olvasóik ugyanis általános és középiskolás diákok.

A Nyugat esszéírói című antológia a XX. századi magyar irodalom alakulástörténetének egy olyan szakaszát mutatja be az adott korszakból (1908–1941) válogatott művek kifejezte alkotói törekvések által, amely egy új irodalmi szemlélet elvi megalapozásának, történeti előzményei felvázolásának és hagyománya megteremtésének időszakát jelöli, azt a sajátos irodalmi forradalmat, mely felöleli a folyóirat mindhárom nemzedékének munkásságát. „Bonyolult történet ez az irodalmi forradalom, így vagy úgy klasszikussá vált szereplőkkel, akik nélkül már elképzelhetetlen ez a század – függetlenül (vagy függően) azoktól a heves vitáktól, amelyeket egymással is folytattak” (6. l.) – írja bevezetőjében Kántor Lajos, a kötet szerkesztője. Az új irodalom létjogosultságát bizonyító, azt fogalmi-szemléleti értelemben rendszerező, illetve jelenségeit értelmező munkák sajátos műfaja az esszé és annak változatai. Az átmenetként számon tartott műfaj ugyanis alkalmas forma a bölceleti-tudományos tartalom kifejtéséhez, ugyanakkor nyelve a befogadóhoz való közvetlen odafordulás eszköze: képlekeny-változékony jellegénél fogva egyesíti a megszólalásmód személyességének kifejezéstárát az értekezői stílus szótárával. Az antológiába válogatott művek mind formai, mind nyelvi értelemben a tudományos rendszerezés és a szépirodalmi mű, illetve a novella és a tanulmány között feszülő értékskálán helyezkednek el. Ezek sajátosságait szublimálják, lényegítik az esszé egyedi formájává, kezdve Osvát Ernő glosszáitól, melyeknek virtuális képe a *Nyugat* képviselte irodalmi irány tulajdonképpen elméleti megalapozásával azonos („az ő igazi életműve”, olvashatjuk a róla szóló jegyzetben, „maga a *Nyugat*”), Babits Mihály speci-

fikus – az önképeresés szubjektív irányultságait és a rendszerezés elveit magában sűrítő – irodalomtörténeti tanulmányain, Szabó Dezső alkotáslélektani jelenségeket tagláló értekezésén át, Schöpflin Aladárnak, Halász Gábornak vagy Szerb Antalnak a modern, XX. századi esszé karakterjegyzeit érvényesítő írásaiig. Kántor Lajos értékelése szerint a *Nyugat* e fontos műfaja „nem egyneműsíthető”. „Van a tanulmány közelében járó, van a riporthoz, a novellához közelítő. Néha a publicisztikához, máskor a naplóhoz áll közel. És szólhat történelemről, társadalomról, irodalomról (íróról s műveiről), művészetről, szólhat itthoniakról és távolabb élőkről, akiket honosítani volna érdemes.” (13. l.) Pl. Móricz Zsigmond *Babits Mihállyal a Garda-tón* című ismert műve a napló, útirajz és az íróportré hármas műfajiságában kibomló alkotás, ugyanakkor Csáth Géza *Bartók Béláról* vagy Cs. Szabó László *Illyés Gyuláról* szóló írása a zeneelmélet, illetve irodalomszociológia irányában bontja meg a műbírálat formai hátárait. Babits Mihálynak *Az ifjú Vörösmarty* című ugyancsak ismert értekezése a lélektaniség szempontjának érvényesítése révén újítja meg a klasszikus irodalomtörténeti tanulmány karakterjegyzeit. Szerb Antal *Könyvek és az ifjúság elégiája* című esszéje a műfaj lényegi jegyeit magában sűrítő alkotás. Az ismertetett kiadvány tehát nemcsak a XX. századi magyar irodalom, hanem az esszé műfajának század eleji létformájába és alakulástendenciába is betekintést nyújt.

Az az összefoglaló történeti munka, amelyet a *Nyugat* „irodalomtörténetének” szokás nevezni, azaz a folyóirat érvényesíttette irodalomértésen és történeti szemléleten alapul, köztudomásúan Szerb Antal szintézise, a *Magyar Irodalomtörténet* (1934). A kulcsfogalmak (európaiság, intellektuális és urbánus jelleg), amelyek e „nyugatos” irodalomtörténeti rendszerezés alappilléreit jelentik, rendre tetten érhetők azokban a folyóirat hasábjain, vagy másutt, vele kapcsolatban napvilágot látott esszékben, amelyeket Kántor Lajos e kötetbe is beválogatott. A két tömbbe rendezett frások két fontos elv köré csoportosíthatók. *A Nyugat éveinek margójára* című első esszécsoport a folyóirat irodalmát hitelesítő koncepció és írói attitűd körvonalazását, kijelölését, értelmezését jelentő munkákból tevődik össze: Osvát Ernő már említett jegyzetei, Ignotus fogalomtisztázó esszéi, Fenyő Miksának és Pap Károlynak a folyóirat első évtizedeire és törekvéseire való visszaemlékezése, illetve összegezése, valamint Németh Andor Kuncz Aladáról, Karinthy Frigyes Kosztolányi Dezsőről, Cs. Szabó László Illyés Gyuláról, Móricz Zsigmond Babits Mihályról szóló írása tartozik ide. A *Vörösmartytól Proustig* című gyűjtött esszészzerű alkotások – köztük Ady Endre, Cholnoky Viktor, Krúdy Gyula, Kassák Lajos, Kosztolányi Dezső, Fülep Lajos, Füst Milán, Csáth Géza, Szabó Dezső, Király György, Babits Mihály, Schöpflin Aladár, Gyergyai Albert, Halász Gábor, Bálint György, Illyés Gyula és Szerb Antal munkája – szervező motívumát a hagyománykeresés és -teremtés elve képezi. A már kijelölt kulcsfogalmak, amelyek meghatározzák e szerzők irodalmi jelenségek közötti tájékozódását, értelmezéseik és értékeléseik mikéntjét, valamint Szerb rendszerezésének alapelvét, annak a sajátos viszonyrendszernek a részei, amelyet az európaiság–magyarság fogalom párral írhatunk le. Ez képezi tárgyát Ignotus két kötetbe foglalt esszéjének: a *Kelet népe* és *A Nyugat körül* címűeknek is. Az első egy finn drámaelőadás kapcsán a kultúrpszichológiai értelemben Kelet fogalomkörébe és folytonosan a nyugati művelődés viszonylataihoz mért (és ehhez képest elmarasztalt) népek jellemzése. Látószögét természetesen a magyarság léthelyzete határozza meg, melynek marginális mivoltára mutat rá, ugyanakkor specifikus értéktényezőit is kiemeli: „Az idegennek ám legyen igaza, hogy az emberiségnek kevés tőle a várnivalója, s legvadabb erőfeszítésének sincs

több foganatja, mint hogy későn és tökéletlen még egyszer megcsinálja, amit egyebütt már el is felejtettek. A nyelve lehet, hogy csak neki szép, s költői lehet, hogy csak az ő szívéhez szólnak. Lehet, hogy csak helye van a világban, de nyomot nem hagy benne, s amin csügg, érdektelen, s amit akar, mértéktelen. (. . .) De ahhoz, hogy élni akar, csak neki magának van köze, mert köszönni életét is csak magának köszönheti. Amit teremt, legyen bár másodrendű, ha csak a legtöbb, amit tud és megbecsül, mert ő teremtette. Érjen el többet vagy kevesebbet: csak jussát tartsa mindenre, és idegen ne legyen semmitől. A nap s az emberiség s a történelem keletről nyugatra tart . . .” (21. l.) Ignótus másik esszéje a korabeli irodalomtörténeti gondolkodás és irodalomértés egyik legtöbbet vitatott, neuralgikus pontját helyezi középpontba: az ún. *nemzeti irány* fogalmát és annak „nyugatos” értelmezését. Valójában arra a folyóiratot ért vádra reagál, miszerint „a *Nyugat* és köre szakított a nemzeti iránnyal, s hadat izent az Arany Jánosban megtestesült nemzeti hagyománynak”. Ellenvéleményében utal a *Nyugat* körében kialakult Csokonai-, Vörösmarty- és Arany-kultusz lényegére, melynek értelme az egyéni művészet tisztelete. Azaz: „nincs hívebb és értőbb követése Arany Jánosnak, mint követni őt abban, ami művészetét halhatatlanná teszi: a művészi eredetiségben, újságban és függetlenségben” (25. l.). Ehhez képest elítéli valamely irodalmi irány szolgai utánzását, s igazán értékesnek a hagyományt lebontva megújító művészetet tartja. „Hát kitagadottja a világnak s a mának s nem eleven lény, hanem gramafongép a magyar, hogy szakítás a nemzeti iránnyal, ha művész magamagát, saját napjait, a mának gondolatait és fejlődését fejezi ki, s nem régi állapotok régi lelktől leheli gépi lélegzettel. (. . .) Megtagadása-e Arany Jánosnak és szakítás-e a nemzeti művészetrel, ha ennek tartományába most bevonják a nemzeti életnek a népiségen kívül és fölül növekedett területeit?” (25. l.) A szövegyűjtemény legtagabb horizontokat érintő, máig a legkifejezettebb időszerűséggel ható esszéje Schöppflin Aladárnak *Az irodalom és a konzulok* című írása, mely a művészi szabadság gondolata mellett tesz hitet. Értelmezése részben pesszimiztikus, hiszen örök és feloldhatatlan antagonizmust lát a mindenkori hatalom érdekei és a művészi alkotás szabadsága között. (Kántor Lajos szerint: „Ebből a hatvanhét éve leírt szövegből legfeljebb a szuronyokat kellene [más fegyverre váltva] kihagyni – bár Kosovo arnyékában talán még ezt sem! –, és minden rendben lenne, 1999-es szinten . . .” [5. l.]) Az irodalmi műről alkotott minden fétéletet feltételesnek tekint (a hatóságét és a kritikusét egyaránt), hiszen az irodalmat folytonosan alakuló rendszernek fogja fel, ahol a múlt értékeléseit az irodalom története rendszeresen módosítja, átalakítja. Ugyanakkor csak a szabad és bátor irodalmi gondolatot tartja az egyetlen esélynek, melyben a XX. századi „szenvető ember még bízhatik”. Gondolatmenete a művészet lényegi értékét megvilágító következtetésbe torkollik: „Az eszméért hitet kell tenni, ha van érvénye, ha nincs. Az eszme addig él, amíg vannak, akik hirdetik. Amíg vannak, akik készek szenvedni érte. A fátylát kialudni nem engedhetjük, mert akkor mi lennénk a felelősek a sötétségért, mely az emberiségre borul” (194. l.). Mindenekelőtt: Ignótus és Schöppflin gondolatai képezik annak az irodalmi forradalomnak a legfőbb értéktendenciáit, melyet a *Nyugat* s köre jelent a XX. századi magyar irodalomban, s melynek részjelenségei bonthatók ki, ismerhetők meg a kötetbe gyűjtött szövegekből.

A mai diákolvasó *A Nyugat esszéiről* című szövegantológia révén e folyóirat képviseltes és érvényesítette új irodalmi gondolat (ma már irodalomtörténeti jelenség) lényegi folyamataiba nyer betekintést, megismeri elvi és fogalmi tárházát, mindenekelőtt azonban

értelmezési támpontokat kap a XX. századi magyar irodalom olvasásához. E stratégiát szolgálja az a kiegészítő (jegyzet)anyag, amelyet a szerkesztő az irodalmi szövegek mellett a kötetben megjelentetett: ezek szó- és szöveghelelymagyarázatok, valamint életrajzi jegyzetek a kötet szerzőiről. Miként az a könyv végén olvasható sorozattervből kitűnik, a Polis Könyvkiadó több hasonló vállalkozással, elsősorban a különböző korszakokat átfogó antológiák megjelentetésével (pl. *A magyar nyelvújítás antológiája*, *Magyar felvilágosodás I. Értekező és szépprózai művek*, *Magyar felvilágosodás II. Költői műfajok*, *A magyar romantika antológiája I–II*, *A Nyugat költői* etc.) igyekszik megkönnyíteni a diákok irodalomtörténeti tájékozódását.

BENCE Erika

S Z Í N H Á Z

DÍSZLET ÉS JÁTÉKTÉR

Hogyan lehet egy XVII. századi darabot a XXI. században aktualizálni? Erre a problémára adott egy megoldási lehetőséget a Kolozsvári Állami Magyar Színház Molière a *Mizantrop* című előadásában (Újvidéki Színház, 2001. május 22.).

Legerőteljesebb lépés a vígjáték aktualizálásában Petri György új fordításának alkalmazása, amittől az előadás dikciói egyszerűekké, gördülékenyekké, természetesebbé – maivá válnak.

A Tompa Gábor rendezte előadás díszlete és jelmeze szintén nagyon egyszerű: nem vonja el a néző figyelmét a játékról, és nem teremt távolságot a cselekmény ideje és az előadás ideje közt.

A történet végig egyetlen helyiségben – Molière szerzői utasítása szerint – Célimène (Gajzágó Zsuzsa) szalonjában játszódik. A kolozsváriak előadásában azonban inkább úgy tűnik, hogy ez a szoba nem a lány szalonja, hanem a hálószobája. Abból lehet erre következtetni, hogy a színpadon van egy ágy, ami fontos szerepet is kap akkor, amikor a két márkit jelenti be az inas (Bandi András Zsolt). Acaste (Dimény Áron) és Clitrande (Laczkó Vass Róbert) ugyanis az ágyból másznak ki, mikor bejelentik őket. Ez az egyszerű jelenet és a hálószobai miliő beavatja a nézőt Célimène valódi életébe, amit a többiek elől igyekeznek eltitkolni. A lány gyakran hálóingben, hálóköntösben jelenik meg vendégei előtt. Ez az intimitás jellemzi az inast is, aki vagy alsónadrágban, vagy hálóköntösben, esetleg csak egy derekára csavart törülközőben – fogmosás közben – szalad át a színpadon, vagy esik be egy-egy látogatót bejelenteni. Az intimitásnak ezzel az erős hangsúlyozásával parodizálja Célimène és társasága életmódját. Az inas, bár mellékszereplő (az utolsó jelenetig mindig a mellékajton lép be), ez által a parodizálás által fontos szerepet kap.

A színpadon a fent említett ágy mellett van egy zongora, amely az első és a második jelenet végén kap szerepet: Alceste zongorajátéka vezeti át az egyik jelenetet a másikba; egy szék, amelyen Célimène szokott ülni; és két másik a rivaldában, a színpad két szélén. Ezek a székeken egyszer Alceste és Philinte (Kardos M. Róbert), egyszer Acaste és Clitandre ül. Mindkét jelenetben a két-két szereplő éles vitát folytat egymással. Ezenkívül két nagy díszpárna, és a gyertyavilágítás tartozik még az állandó díszlethez. A jelmez általában csak egy-egy mellékszereplő jellemvonását hangsúlyozza finoman. Így jellemzi

az öntelt, dilettáns Oronte-ot (Bács Miklós/ Keresztes Attila) piros inge és aktatáskája, az álszent Arsinoét (Varga Csilla) ízléstelenül szűk ruhája, a divatmajmoló Clitandré bőrruhája, az Alceste-hez egyedül méltó Éliante-t (Kali Andrea) finom értelmiségi jelmeze.

Az előadás kezdetén a színpad fókuszában egy üvegszekrény áll. Az első jelenetben Alceste és Philinte vitatkozik. Alceste meg akarja szakítani a barátságát Philinte-tel, mert nem bírja tovább elviselni annak képmutatását. A Tompa Gábor által rendezett darabban a fő hangsúly azonban ebben a jelenetben (sem) Alcesté-en van. A színpad közepén álló üvegszekrény ugyanis megindul a nézőtér felé, és ezzel magára vonja a figyelmet. Alceste replikáira a válasz ebből a szekrényből érkezik. Az, hogy benne Philinte áll, akkor derül ki, amikor egy lámpa belevilágít. Ez a mozzanat előrevetíti az egész darab lényegét: mindenki egy burok mögé rejtőzik, amit csak Alceste átvilágító szavai lepeznek le. Azonban sem ebben a jelenetben, sem végig az előadás alatt nem Alceste a főszereplő. Végig azon fáradozik, hogy irányítsa az eseményeket és az embereket, de ez egyszer sem sikerül neki. Ő mindig a színpad széléről beszél be a többieknek. Vagy a rivaldában lévő széken ül, vagy körbe-körbe szaladgál, vagy a fenékfalon lévő ajtó mellett áll, esetleg néha átszalad a színpadon, de nagyon ritkán áll a fókuszban. Bárki más gyakrabban áll ott, mint ő. Ez tükröződik a többi szereplő játékán is. Meghallgatják Alceste vádjait, de igazán nagy figyelmet nem fordítanak rá. Bár érezzük, hogy igaza van, mégsem válik tragikus hőssé, éppen azért, mert nem veszi észre, hogy elvei ebben a világban semmiképpen sem lehetnek általánossá. Nem veszi észre, hogy senki nem veszi őt komolyan, és ezáltal nevetségessé válik. Azzal, hogy Éliante helyett Célimène-t választja, pedig arról tesz tanúságot, hogy a szíve mélyén ő is ehhez a gyűlölt világhoz vonzódik. Az embergyűlölő a zárójelenetben szenvedni el végős vereségét, amikor Célimène végleg elutasítja. Az inas utolsó jelenése pedig ezt a vereséget még nevetségessé is teszi. Miután Célimène elutasítja Alceste-t, és ő elhatározza, hogy végleg elhagyja ezt az életformát, a fenékfalon lévő főajtó két szárnya hirtelen kitarul, és az inas áll benne talpig napóleoni jelmezben. Ő mutat utat a magába roskadt Alceste-nek. Miután ő kimegy, még Philinte és Éliante látszólag megértően beszél róla, de a mondat végére már el is felejtik őt.

Az új fordítású szöveg, az egyszerű díszlet és jelmez mind segít abban, hogy mainak érezzük a Kolozsvári Állami Magyar Színház *Mizantrópiá*t. A történet természetesen elsősorban a barokk világ mindent felülmúló képmutatását idézi, hiszen a társulat Molière darabját mutatta be. A további aktualizálás már a néző feladata. A kolozsváriak vendéjátéka ehhez csak a kezdő lépéseket adta meg.

BÚRÁNY Ágota

KÉPZŐMŰVÉSZET

CHAGALL BUDAPESTEN

Számos rangosabb képzőművészeti eseményen is megfordult már e jegyzet írója, de olyan biztonsági intézkedéseket, mint Chagall júliusban megnyílt budapesti kiállításán, még sohasem tapasztalt. A megnyitó másnapján vitt arrafelé az utam, csak a kapuig is eljutni fél óra várakozást jelentett, de hogy aztán előbb detektorral vizsgáljanak meg minden látogatót, fűtül-e valami a zakóban vagy a nadrágzsebben, majd ha igen, mindezt

tálcára is kell helyezni, és még ama bizonyos ajtószerű készüléken is átvonulni. A hölgyek táskáit is gondos kezek matatják. S ha mindez elég volna. Az első emeleti bejáró előtt mindezeket a műveleteket meg is ismétlik, kulcs, aprópénz, mobiltelefon... És csak ezután adhatjuk át magunkat az élvezeteknek, az első terembe lépve, mondjuk a vityebszki alkotások darabjainak, persze azzal a tudattal, hogy az embernek minden lépését követik a nyilván láthatatlan kamerák és fotocellák mellett fegyveres rendőrök is.

A biztonságot a legtermészetesebben veszem, de ami túlzás, az túlzás, minden húsz négyzetméteren még egy fegyveres uniformizált is. No, de nem miattuk jön az ember a kiállításra, hanem ez esetben először látni eredetiben Chagallt, egy szeletet mindabból, amit reprodukciókon katalógusokban, tévében, újságban, folyóiratokban látott csak az ember, illetve a már mintegy másfél évtizede a Corvinánál megjelent valóban reprezentatív, életművet átfogó könyvben.

E sorok írójának figyelmét éppen ez a könyv keltette föl leginkább, s ezért nem is törődik most a százméteres sorral, s csak utólag akadékoskodik a formáságok miatt, pedig tudja, a képeket a nizzai Chagall Múzeum és a festő örökösei kizárólag azzal a feltétellel adták kölcsön a Magyar Zsidó Múzeumnak, ha a szervezők szigorúan garantálják a képek biztonságát. A szervezők tehát ideális nyári turisztikai attrakciót szerveztek, s hogy a nyár végére minden pesti rendőr Chagall-szakértő lesz, az is biztos. De mért ne lenne?

E sorok írója tisztában van azzal, hogy nem az ő dolga felfedezni a Mestert. De valami belső kényszer szerint cselekszik, amikor el kell mesélni, le kell írni, mennyiben más eredetiben is látni mindazt, amit a reprodukciók révén már ismer, de bármennyire is reprezentatív és színes Jean Cassou Marc Chagall könyvében például a *Forradalom* című festmény, csak eredetiben fedezhető fel, mi minden van ezen a festményen. Igen, arról az ismert képről beszélek, amelynek közepén Lenin fél kezén áll az asztalon, égnek meresztett lábai között fehér-kék-piros zászló, ama sarló-kalapácsosat meg a cirkszosok csúfolják meg. Az asztalon a forradalom vezére mellett gondterhelt zsidó rabbi a tórával, mögöttük kecske ül a széken, balra kaotikus tömeg őrzőng, a pogromvilág rémültjei, a kép jobb alsó sarkában meg háztetlőn karjaik egymásba fonódva fiatal pár gyermekükkel. Az együvé tartozás és széttéptettség szimbolikájának nagy-nagy festménye a kép, a teljes chagalli kelléktár felvonultatásával: ott a számovár, a létra, a nyitott könyv, a csavargó-és koldustarisznyája, holttest a hóban, muzsikuskó és állatok . . . 1937-ben készült a kép, amelyről Cassou a következőket írja: „Mert a megrázkódtatás, a sokk elkerülhetetlen ebben a mi eseménydús évszázadunkban. Chagall már elszenvedett néhány ilyen nagyon is komoly megrázkódtatást. Ezekben a szorongásos esztendőkből, amikor nyakunkon a katasztrófa, és háborúk és forradalmak küszöbén érezzük magunkat, a festő képtelen feledni, hogy megélt már egy háborút és forradalmat. Ráadásul nagyon is intenzíven tapasztalta meg mind a kettőt. Állandóan, folyamatosan jelen van tehát – rögeszmeszerűen. Mert Chagall olyan ember, akinek tudatában szüntelenül ott lappang az apokalipszis látomása, lehetősége.”

Azért emlegetjük a *Forradalom* című nagyméretű vásznát, mert itt ezen a pesti kiállításon, mintha éppen ebben a képben csúcsoadna ki mindaz, amit e tematikai hármas tagoltságú beosztás egyesíteni tud, a vityebszki, azaz korai festményeitől, a Biblia üzenetein át az Itt és most korszak látomásáig.

Az Énekek éneke több darabja mellett itt látható a *Dávid király és Jeremiás próféta*, *Mózes a törvénytáblával*, *Jákob harca az angyallal*, de *Ráchel sírja* is, mintegy bizonyítékául annak, hogy a festőt egész életén át foglalkoztatták a Biblia jelképes üzenetei, de úgy, hogy a „leírás” helyett képzeletet festett expresszív torzításban, s valóban „engedélyt adott a fantáziájának arra, hogy helyette lásson”.

S persze ezek a nagy festmények, de a pesti kiállítás egyik tanulsága, hogy minden nagyság és zsenialitás ellenére, bizony éppen a vityebszki képeket kell elemezni ahhoz, hogy megértsük e későbbi nagy festményeket. Igen, még a tízes években festett, rajzolt *Fejést és Utcai boltot*, *Az ebédlőt* vagy az *Ülő hegedűst* . . . Valamennyi kis katasztrófa, amelyen az emberek és a tárgyak is elveszítik valóságos helyüket, mintha már ekkor minden kibillent volna, megnyúlt, eltorzult, de ugyanakkor „prófétizálódott” volna is.

Igazat kell adni B. Turán Róbertnek, aki így fogalmaz a pesti kiállítás ugyancsak impozáns katalógusában: „Marc Chagall (Moshe Segal) az emlékezet olyan tájaira visz vissza bennünket, amelyekből árad a Stetl iránti gyengédség szeretete, hisz hű marad gyökereihez, a vityebszki zsidó család bensőségéhez. Később azután a fogalmak határán átlépve új szintézist teremt, utánozhatatlan és egyedien új képi dinamikát: egy asszociatív csodavilágot, ahol a test elszabadul és felülemelkedik a zord tárgyi valóságon, miközben továbbra is pontosan észleli azt.”

S ezért az élményért érdemes alávetni magunkat még a túlméretezett biztonsági tortúrának is.

BORDÁS Győző

KRÓNIKA

ELHUNYT HOLTI MÁRIA – A horvátországi Makarskában 62 éves korában elhunyt Holti Mária író és költő, folyóiratunk munkatársa. Június 28-án temették el Brelán. Holti Mária Falubattyán született, iskolái elvégzése után 1962-től öt éven át Budapesten kiadói szerkesztő. 1967-ben települt át Jugoszláviába, ahol a Képes Ifjúság munkatársaként dolgozott, majd Dalmáciába költözött, s ott élt haláláig. Újvidéken jelentek meg könyvei is *Farkasok és galambok* (1970), *Égi fuvarok* (1980) és *Ezer zizzenés* (1987) címmel elbeszéléskötetei, s ugyanakkor a Forum Könyvkiadó jelentette meg ifjúsági regényét *Bordásfal* címmel 1976-ban és verseit, a *Csak kő* címűt, 1981-ben. A múlt évben Pécssett is megjelent egy kisregényt és elbeszéléseket tartalmazó Holti-kötet *Mondd el búval és örömmel* címmel.

MEGJELENT

Dér Zoltán közreadásában megjelentek Csáth Géza ismeretlen elmeorvosi tanulmányai *Az álmodás lélektana* címmel. A nyolc írást (melyből öt először itt jelenik meg) tartalmazó gyűjtemény kiegészítője

a Csáth-életműsorozat hatodik, *Egy elmebeteg nő naplója* c. kötetének.

IRODALMI OKTATÓ CD – Július 20-án Szabadkán az érdeklődőknek bemutatták az első oktató CD-t, amely az irodalom számítógépes feldolgozását tartalmazza, és elsősorban a magyartanárok részére készült. Pintér Molnár Edit szerkesztő külön címszavakba osztotta a világ-, a magyar és a vajdasági magyar irodalom anyagát, de hang- és filmanyag is helyet kapott a CD-n, s mellettük nyelvemlékek, kéziratok, térképek és egyéb, az irodalommal és irodalmi élettel összefüggő anyag. Az első vajdasági magyar irodalmi CD jelentőségét a támogatók nevében Végel László, a Nyílt Társadalomért Alap újvidéki irodavezetője, a szakmai támogatók nevében pedig Bányai János, az újvidéki Magyar Tanszék tanszékvezető tanára méltatta.

RENDEZVÉNYEK

TÁBOR – A II. Versíró- és Szövegillusztráló Tábor Topolyán rendezték meg július 16-a és 21-e között. A vajdasági művelődési élet jeles képviselői tartottak előadást. Többek közt Deák Ferenc, Bordás Győző, Kontra Ferenc, Fekete J. József,

Pap József, Bognár Attila, Pressburger Csaba, Mirnics Zsuzsa, Soós Edit, Csernik Attila és Szabó Palócz Attila. A tábortan előadást tartott Eöry Vilma debreceni egyetemi tanár is.

AKIKÉRT A DÉLI HARANG SZÓL – A Vajdasági Magyar Nyelvművelő Egyesület Társasköre évadzáró összejuvételén Szabó Judit történész tartott ismertető előadást Akikért a déli harang szól címmel július 18-án a Forum-ház kistermében. Megemlékezett a nándorfehértvári csatáról és vezéralakjairól: Hunyadi Jánosról, Dugovics Tituszról és Kapisztrán Jánosról.

DOMBOS FEST – Az idén először szervezték meg a DOMBOS FEST elnevezésű rendezvénysorozatot Kishegyesen. A fesztivál keretében tartották meg a már hagyományossá vált Campus építőtáborát július 2-a és 7-e között. Ezt követően, július 29-éig, elismert hazai és külföldi művészek léptek fel.

EMLÉKEZÉS – KÖSZÖNTŐ

MAJTÉNYI MIHÁLY – Majtényi Mihály születésének századik évfordulójáról emlékeztek meg a Magyar Szó képviselői, a Forum Könyvkiadó, a Híd szerkesztősége, a Jugoszláviai Magyar Művelődési Társaság, a Fehér Ferenc Nyelvművelő Egyesület és a család július 19-én az újvidéki Futaki úti temetőben. Az író életéről és munkásságáról Csányi Erzsébet szólt.

PENAVIN OLGA SZÜLETÉSNAPIJA – Penavin Olga nyugalmazott egyetemi tanárt 85. születésnapja alkalmából felköszöntötte lakásán a Vajdasági Magyar Nyelvművelő Egyesület küldöttsége.

SZÍNHÁZ

INFANT – A 7. INFANT-ot, alternatív színházi fesztivált június 25-étől július 5-éig tartották meg Újvidéken. Az Újvidéki Szín-

ház *Greetings from Novi Sad* című multimediális alkotásával lépett fel. A szabadkai Kosztolányi Dezső Színház pedig *A jó anyját annak, aki kezdte, avagy a fekete disznó* című előadását mutatta be.

SZÍNHÁZI MARATON – A Zomborban megszervezett 9. Színházi Maraton június 28-ától 30-áig tartott. Fellépett a kiskindai Népszínház, a belgrádi Atelje 212 társulata, a belgrádi Kabare, valamint a zombori Juventus Cantat Vegyes Ifjúsági Kórus.

TANYASZÍNHÁZ – A Tanyaszínház idén Szigligeti Ede *Liliomfi* című vígjátékát viszi színpadra Sándor rendezésében és Magyar Attila szervezésében. Első állomásuk Pacsér volt július 11-én. A bemutatót pedig július 14-én láthatta a közönség a DOMBOS FEST keretében. A csapat ezen a nyáron (is) 22 helységben lép fel.

KIÁLLÍTÁSOK

ÜVEGRE FESTETT KÉPEK – Dvorácskó László üvegre festett képeinek kiállítása június 24-én nyílt meg a Dvorácskó-féle makkhetesi alkotóházban.

KARIKATÚRÁK – A Léphaft Pál és Szalai Attila karikatúráiból rendezett kiállítás június 26-án nyílt meg a Jazz napok keretében a szabadkai Sax kávézóban.

KÉP- ÉS FOTÓKIÁLLÍTÁS – A Vajdasági Végrehajtó Tanács központi épületében rendezett kép- és fotókiállítás június 22-én nyílt meg. A tárlat tartalmazza Jovan Soldatović szobrász, Zdravko Mandić, Sava Stojkovic, Mészáros János, Slobodanka Sobota, Milan Pivnicki festőművészek, Rajko Krkljuš fotográfus, valamint Grujica Lazarević, Lidija és Zoran Jelic alkotásait. A kiállított művek az idei čortanovci képzőművészeti telepen készültek.

SZABADKAI KIÁLLÍTÁS – *Szabadka*
 – *egy város a folyón* címmel nyitották meg a társművészek építészeti és városrendezési „vízióját” július 10-én a Bucka-Gányó galériában. A Velencei Nemzetközi Építészeti Biennálén és Budapesten már bemutatott kiállítás alkotói építészek, képzőművészek, de zeneszerző és villamosmérnök is részt vett a munkában.

KONCERT

A ZENE VILÁGNAPJA – A zene világnapjának alkalmából az újvidéki Zenekedvelő Ifjúság koncertet adott június 21-én a zsinagógában. A Borislav Pašćan Ifjúsági Filharmonikus Zenekart Stanka Jovanović vezényelte. Bizet, Ravel és Hacsaturján legnépszerűbb műveit adták elő.

TŐLÜNK – RÓLUNK

TŐLÜNK

Forrás

Maurits Ferenc verse és verskommentárja – 2001. 7–8.

Jelenkor

Bozsik Péter verse – 2001. 7–8.

Magyar Műhely

Szombathy Bálint: A képzelet országlásai, esszé – 2001. 2.

Vigilia

Kontra Ferenc: Szorítás, próza – 2001. 7.

RÓLUNK

Hitel

Márkus Béla: „Mindenes” szerep (Jugoszláviai magyar irodalmi lexikon 1918–2000), kritika – 2001. 7.

HUSZTA Rózsa összeállítása

A FORUM KÖNYVKIADÓ ÚJ KÖNYVEI

- Gerold László: *Jugoszláviai magyar irodalmi lexikon (1918–2000)*
Csányi Erzsébet: *Világirodalmi kontúr* (esszék, tanulmányok)
Jung Károly: *A Pannóniai Énektől a Mária-lányokig* (néprajzi tanulmányok)
Bordás Győző: *Ténta és repesz* (esszék, kritikák)
Szeli István: *Emlékezések könyve* (vallomás, tanúság, számadás)
Búrány Béla: *Ünnepek, szokások, babonák II.*
Pap József: *Nyárutó* (gyermekversek)
Faragó Kornélia: *Térrányok, távolságok* (tanulmány)
Bence Erika: *Ibolya utca* (novellák)
Fekete J. József: *Próbafüzet III.* (tanulmányok, kritikák)
Harkai Vass Éva: *A művészregény a 20. századi magyar irodalomban* (tanulmány)
Boško Krstić: *A Behringer-kastély* (regény)
Cs. Simon István: *Monostor – 770* (helytörténet)
- Előkészületben:
- Fehér Ferenc–Léphaft Pál: *Újév az erdőn* (verses-rajzos gyermekkönyv)
Bori Imre: *Ember, táj, történelem* (délvidéki olvasókönyv)
Vigh Rudolf: *Visszaverődés* (novellák)
Kalapis Zoltán: *Lentségi arcképcsarnok* (tanulmányok)
Gobby Fehér Gyula: *A tűz közepéből* (novellák)
Valkay Zoltán: *Zenta építészete*
Juhász Erzsébet: *Távolságok csapdája* (próza)

KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

Láncz Irén: Penavin Olga köszöntése 856

Hózsza Éva: Hollóerdő 859

Komáromi József Sándor: A költő képe a kedves szívében 863

Bori Imre: Katona Imre emlékezete 869

KRITIKAI SZEMLE

K ö n y v e k

Harkai Vass Éva: Sevát hava (Weiss Zoltán: *Salom*) 872

Husztai Rózsa: „Az álom olyan, mint a bűvész cilindere” (Csáth Géza:
Az álmodás lélektana) 875

Hózsai Éva: Volt-e élet a Földön a Kukorellyék előtt? (Orbán Ottó:
Boreász sörénye) 878

Bence Erika: „Esszéíró forradalom” (*A Nyugat esszéírói*) 881

S z í n h á z

Búrány Ágota: Díszlet és játéktér 884

K é p z ő m ű v é s z e t

Bordás Győző: Chagall Budapesten 885

KRÓNKA

Husztai Rózsa összeállítása 888

E számunk megjelenését a Tartományi Oktatási és Művelődésügyi Titkárság, a Nyílt Társadalomért Alap, Jugoszlávia, valamint a Magyar Köztársaság Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumának Kulturális Alapprogramja és az Illyés Közalapítvány támogatta

---

HÍD – irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat. – 2001. július–augusztus. Kiadja a Forum Könyvkiadó Kft. Szerkesztőség és kiadóhivatal: 21000 Novi Sad, Vojvoda Mišić u. 1., telefon: 021/57–216. e-mail: forumkk@eunet.yu – Szerkesztőségi fogadóóra csütörtökön 10-től 12 óráig. – Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. – Előfizethető a 45700–603–8–10750-es zsíroszámlára; előfizetéskor kérjük feltüntetni a Híd nevét. – Előfizetési díj belföldön egy évre 480 dinár. Egyes szám ára 40, kettős szám ára 80 dinár. Külföldre és külföldön egy évre 115 DEM. – Készült a Forum Holding Nyomdájában Újvidéken. – YU ISSN 0350–9079